

NAGY KÁLMÁN

A HONFOGLALÁS HADTÖRTÉNETE

ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA

XXXIV. évfolyam 5. szám

A ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET 118. SZ. KIADVÁNYA

Sorozatszerkesztő / Editor: Csihák György

ISSN 2297-7538*

**Zürich, Budapest, Adelaide, Athén, Bangkok, Beijing, Beregszász, Boulogne
Sur Mer, Brno, Carrigmore, Csíkszereda, Felsőőr, Heidelberg, Helsingborg
Honolulu, Koppenhága, Lendva, London, Pozsony, Szabadka, Vancouver**

*Lévén svájci egyesület svájci kiadványa, svájci az ISSN-szám is.

NAGY KÁLMÁN

MAGYAROK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN.

A 9. század és a honfoglalás hadtörténete

I. A magyar könnyűlovasság kialakulása a honfoglalás előtt

II. A honfoglalás hadtörténete

Dr. Csikak György kérésére a ZMTÉ
meggyőző, praktikus értékelés,
munkájának - munkájának összege
bent a munkatétel
együtt a munkatétel!

Budapest, 1999. II. 18

Urologia

Lektorálta: dr. Zachar József az MTA (történettudomány) doktora

Digitalizálta: Gáspár Róbert (ZMTE) 2019-ben

Ajánlás

A magyarság végleges honfoglalásának közelmúltbeli millecentenáriumi megemlékezései és a magyar államalapítás előkészületében levő millenniumi ünnepi eseményei egyaránt ráirányítják a figyelmet e sorsközösség történetének kezdeti időszakára. Különösen felfokozott a közvélemény érdeklődése, mivel ez az időben távoli, de érzelmileg közeli kapcsolódás napjainkban egybeesik a Krisztus születése szerinti 2000. évre való előkészülettel, illetve a magyar nép kereszténnyé válásáról való ugyancsak ezredéves megemlékezéssel. Ezek révén az utolsó évtized történéseinek eredményeképpen az immár nyolc állam kereteibe szorítottan és ezáltal szétszaggatva, továbbá a négy világtájban szétszóródottan élni kényszerülő magyar nemzet többet tudhatott meg a kiemelkedő eseményekről és a kiváló személyiségekről, mint a korábbi, kutatási időszakokban. A múlt feltárásán és megismertetésén {dolgozó, ezt életcélnak tekintő történészként, mégha egy későbbi történelmi korszakkal foglalkozom is, bennem mégis hiányérzet uralkodott. Mind gyakrabban gondoltam az éppen ebben az időben őseihez végleg megtért, egykori kedves professzoromra, akivel egész életében, időközben magam is professzorrá válva, kapcsolatban maradtam, a felejthetetlen László Gyulára. A gondolatot tett követte, és mind gyakrabban vettem le könyvespolcomról első nagy művét, amelynek „A honfoglaló magyar nép élete” címet adta. A politikatörténetieken túl a hadtörténet kérdéseit is vizsgálva, miközben a véglegesen meg-telepedő magyarság hétköznapijairól olvastam, újra és újra kérdések fogalmazódtak meg bennem, és egyre gyakrabban. Olyan kérdések, mint: kik voltak és hogyan érkeztek a Kárpát-medencébe a honszer-zők, miként jutottak a végleges hazához, hogyan tudták azt megtartani egy évezreden túl is, amikor hatalmas birodalmakat alkotó népek véglegesen eltűntek. Másként azt hiányoltam, hogy a nagy mester nyomán járók részéről is késett a nemzeti önismerethez tartozó honfoglalás kori hadtörténeti kérdések elemző és közérthető bemutatása. A hadi vonatkozású eseményeket, történéseket az összefoglaló művek ugyanúgy, mint jelentős új tanulmányok is, csupán röviden, egymást ismételve említették, önálló munkában összefoglalóan ezek nem kerültek feldolgozásra.

Akkor talákoztam Nagy Kálmán két, egymásra épülő tanulmányával, amelyeket lázas izgalommal együttömben elolvastam. Azon-nal tudtam, hogy az addig hiányolt hadtörténeti feldolgozás született meg, az a részletező mű, amely megfelelően megvilágítja a végleges honfoglalás alapvető kérdéseit, miközben összefoglaló kerek képet tár az érdeklődő felé. E mű

megszületéséhez egy sajátos életútát bejárta szerzőre volt szükség. Olyan szerzőre, aki mind a történelemtudomány, mind a hadtudomány területén mélyreható tanulmányokat követően, önálló kutatómunkával nemcsak az összes elérhető forrást feldolgozta, azokat a korábbi publikációkkal egybevetette, hanem képes volt azokat kutatótársait meghaladva értelmezni, sőt, ha kellett, újraértelmezni. Ezt nagyon elősegítette, hogy a hivatásos katonai pályán indult el és jutott felelősségteljes parancsnoki beosztásokhoz. Huszártisztként bizonyította, hogy elsajátította mindazt az ismeretet, jártasságot és készséget, amely alapján igazi előjáróvá válhatott. Sorsa úgy rendelte, hogy az utolsó, minden korábbinál véresebb jelenkori európai háborúban alárendeltjei élén a Dnyepertől a Muráig hullámzó harcokban szinte az ezeregyszáz évvel korábban a honszerzők által megtett utat lovagolta végig. A lóismeret, a lovasharcászatban elsajátított jártasság és a tereppel való megismerkedés alapján a bekövetkező békeévekben a gyakorlati tapasztalathoz szerezte meg az elméleti jártasságot. Miközben huszárezredesként felelős beosztásokat látott el, egyre mélyebbre hatolt a történelemtudomány rejtelseibe. Újra László Gyulára gondolva, fel kell idéznem, mennyire nem idegenkedett ő a történelem kutatásához messziről érkezettek sokszor újszerű kérdésfelvetéseitől és gondolatsziporkáitól. Éppen ellenkezőleg, mennyire bátorította őket a tudomány kellő felvértezése utáni művelésére. Miután Nagy Kálmán így járt el, nézetének igazságát messzemenően megerősíti ez a terjedelmileg szerény, de gazdag tartalmú könyv.

Az Olvasó ezúttal olyan művet tart a kezében, amely az előző és kortárs nemzedékek által feltárt legkülönbözőbb nyelvű keleti és nyugati források, valamint az ezek és a feltárt tárgyi leletek alapján történt tudományos feldolgozások újragondolására épül. Ez alapján elevenedik meg a véglegesen hont fogláló és államot alapító magyarság, lovas- kultúrája által meghatározott, életútja attól a 830-as évtől kezdve, amikor Keleten kivált a Kazár Birodalomból, addig a 907-es esztendőig, amikor a Nyugaton szomszédos frankok támadásának határozott visszaverésével biztosítottá vált a Kárpát-medencén belüli honteremtés. Ezáltal az Olvasó választ kap számos, eddig csak felvetett kérdésre a harcok mindennapok vonatkozásában. A szakavatott szerző bevezet a lóismeret, a felszerelés- és fegyvertörténet területére, bensőséges hangon szól az ember és a ló kapcsolatára, ismerteti a lovaskultúrát, és mindezek alapján idézi fel, mi is történt az adott sorsdöntő korszakban. Eközben a források megfelelő környezetbe helyezésével azoknak a korábbiaknál világosabb értelmezést ad, kiemeli az igazi mondanivalót, és bemutatja annak hitelességét vagy torzítását. Mindezt szép és tiszta magyar nyelvezettel, világos gondolatmenettel, logikus

érveléssel teszi. Az Olvasó által kézbe vett hadtörténelmi feldolgozás példát ad, miként kell a távoli utókorból a valóságot feltárni és bemutatni, ezáltal pedig a korszellemet felidézni. Egy más, későbbi korszak történéseinek és történelmi szereplőinek kutatójaként is a honfoglalás és az államalapítás folyamata iránt elevenen érdeklődve, azt remélem e kiemelkedő jelentőségű, mindeddig hiányzó Összefoglalás minél szélesebb körben ismertté válik és hozzásegít annak megértéséhez, kik is voltak és mit is tettek ezer-ezeregyszáz évvel ezelőtt honszerző és honvédő eleink, hogy lehetővé váljon máig élő államiságunk megteremtése.

Alsórákos, 1998 októberében

Zachar József, honvédezredes
a történelemtudomány doktora

**KÖNNYŰLOVASSÁG KIALAKULÁSA
A HONFOGLALÁS ELŐTT**

Előszó

A 9. és 10. század a magyar nép történetének egyik legfontosabb, jövőjét megalapozó, további fennmaradását biztosító, fejlődését, korszerű államszervezését lehetővé tevő, katonai szempontból pedig legsikeresebb korszaka volt.

Az írásbeli források szerint Európa keleti, steppe vidékén a 9. század első évtizedeiben megjelent a hunok hírével vetekedő és hunnak is tartott új, félelmes lovasnép, a magyar. Katonai erői rövidesen a Kárpát-medencében avatkoztak be Közép-Európa frankmora viszályaiba, majd elfoglalták az egykori avar birodalom középső területeit, ezek biztosítása céljából megelőző hadjáratokat vezettek egész Nyugat- és Dél-Európa kiterjedésében, végül korszerű, európai keresztény államot alapítottak, mely azóta egyfolytában fennáll.

Ezek megcáfolhatatlan tények. Meghatározásukat és leírásukat pedig nem a keserű jelen „nyomorúságaiért a régi dicsőségben vigaszt”¹ keresés vágya sugalmazta, hanem az igazság nyomon követése és feltárásának a szándéka.

Vizsgálódásom tárgyához az vezetett, hogy erről a korszakról, a 9. és 10. századról egyetlen önálló, összefüggő, teljes, részletes és szakszerű hadtörténeti feldolgozás se található. Pedig a két évszázad történetét legnagyobbbrészt katonai események töltik ki.

Az 1933-ban megjelent „A magyar katona-vitézségünk ezer éve” című két kötetes mű 990 oldalából mindössze 28 oldalon foglalkoznak ezzel a két évszázaddal, de nem jobb a helyzet az 1985- ben napvilágot látott „Magyarország hadtörténete” cím kiadvány két köteténél sem, bár ez nagyobb alakú és sokkal tudományosabb feldolgozás, itt is az 1328 oldalból csak 13 jutott a honfoglalás és korának történetére.² Ez elgondolkoztató. Valóban igaz, hogy erről az időszakról is aránylag kevés írásos forrásunk van és ezek teljes lefordítása helyett is csak a fordító által fontosnak ítélt részletek váltak így ismertté, holott az ismeretlen részletek között is fontos adatok rejtőzhetnek egy sokoldalú és szakszerű vizsgálat számára.

A források értékelése is sokszor egyoldalúan történik. Különösen akkor, ha kutatóink a közhelyszerűen egyoldalú, túlzó, valótlan és képtelen, vádló adatokat tartalmazó források leírásait ismételtetik és ezek alapján vonják le következtetéseiket.

Amíg az összes források összegyűjtése, teljes körű, megbízható, hiteles fordítása el nem készül és rendszeres, tudományos feldolgozása megfelelő szinten meg nem történik, a korszak eredményei kérdésesek maradnak.

Ezen munkában is csak arra vállalkozhatom, hogy a jelenleg rendelkezésre álló források és az őstörténetkutatás egyes tudományágai adatait felhasználva, az eddig hiányzó katonai- és lovas-szemponthoz előterbe helyezve, veszem vizsgálat alá a két évszázad főleg katonai jellegű történetét.

A hadtörténetírás védelmében azonban előbb meg kell cáfolnom azt számomra történetstől érthetetlen véleményt, amely így hangzik: csupán tájékozatlanságból eredhet, ha a 20. század békeszerető polgára ... szurkolni hajlandó egy olyan hadseregnek, amelynek harcosai többszáz évvel ezelőtt éltek, nem tudták sem írni, sem olvasni, szívből utáltak minden munkát, de különösen a kétkedést, és lenéztek mindenkit, aki végezte, akikkel tehát a világon semmi, de semmi egyéb nem köti össze, mint az, hogy történetesen azok is magyarul beszéltek és vasárnaponként misét hallgattak ... Bárminő szolidaritás a középkori magyar politikával egyrészt ön- ámítás, másrészt a tudatos elfogultság jele, stb.”³ Ez más szavakkal azt jelenti, hogy a mai nemzedéknek például honfoglaló őseinkhez nincs semmi köze és önáltatás lenne, ha ezzel a kérdéssel egyáltalán foglalkozna. Dehát akkor ugyan mi szükség van a hadtörténelemre, és talán mindjárt zárjuk is be pl. a Hadtörténeti Intézet és Múzeum kapuját is?

Ennek a véleménynek az ad még nagyobb súlyt, hogy ezt a könyvet a történelemtanároknak ajánlják tanulmányozásra és a 14-18 éves korosztályok számára készülő új magyar történelemtankönyv megírásához akarnak ezzel iránymutatást adni!⁴

A történetírásban valóban mindig csak az igazat szabad és kell, elfogultság és részrehajlás nélkül, tárgyilagosan, a forrásokhoz, a tényekhez és a tiszta logikához híven megörökíteni. Teljesen helytelen lenne viszont csak a „vádoló tanúságokra” hivatkozni, állandóan azokat emlegetni, azon a címen, hogy az a hitelesség, elfogultatlanság és tárgyilagosság.

Ha a helyes elvek nem érvényesülnek a nemzeti történetírásban, akkor nem az illető nép számára írták a történelmet, hanem politikai, vagy ideológiai érdekek szolgálatába szegődtek és ez a „történetírás” idegen eszmék terjesztési eszköze. A „L’art pour l’art”- történetírás pedig csak öncélú kísérletezés.

Minden öntudatos nép megkövetelheti, hogy elődeiről tisztelettel és az igazságnak megfelelően emlékezzenek meg. Ez a jog megilleti a magyar népet is.

A magyar könnyűlovasság kialakulása történetének tárgyalása előtt röviden foglalkoznunk kell azzal a történelmi szemlélettel is, amely csak a tengerek- folyók melletti,

letelepedett, városlakó, urbánus fejlődést ismeri el és a nagy lovasnépeknek a világrészek lakatlan, belső területeit az emberi fejlődésbe bekapcsoló, sajátos értékeket teremtő lovas kultúráját alacsonyabbrendű, barbár szín-vonalú képződménynek tekinti, értékeit elfogultan nem ismeri el.

A lovas kultúra valóban nem emelt hatalmas székesegyházakat, nem zsúfolta be népességét egészségtelen nagyvárosok fülledt lakásaiba, nem maradtak utána kőpiramisok, viszont nem is irtotta ki az őserdőket, nem mérgezte meg a vizeket, a levegőt, nem tette tönkre a természetet, és ezt ma értékelhetjük a legjobban!

A lovas művelődés embere szellős, jó levegőjű, kényelmes, csak a szükséges tárgyakkal berendezett, könnyen felállítható, szállítható sátrakban lakott, öltözete, lovas életmódja egészséges, könnyű volt, fémekből és nemesfémekből készített ötvösművészeti és kovácsolt tárgyal csodálatos gazdagságú forma, szín, ábrázolás és díszítés jegyeit hordozták. Ahol ez a nép áthaladt, a természet újra visszanyerte eredeti, romlatlan képét.

Ilyen lovaskultúrával lépett be Közép-Európa történetébe a magyar nép is. Tiszta erkölcsű volt, egyneijűségben élt, tisztelte őseit, adott a testi tisztaságra is: a bizánci udvar szertartáskönyve megemlékezik arról a tábori hordozható császári fürdőberendezésről, amelyet a császári kíséretnek magával kellett vinnie, a „mensurator”-nak /50 málhahordó állattal/. A fürdőberendezés magyar eredetű, „türk /magyar/ fürdőt, azaz skytha csergét, keleti szattyánból készült bőr víztartályt” tartalmazott.⁵ A „cserge” /csergou-tzerga/ ómagyar jövevényszó a bizánci görög nyelvben.⁶ Elképzelhetjük, milyen lehetett a tisztálkodás ugyanekkor Nyugat-Európában, hiszen sokkal később, a 17-18. századból ismerjük, hogy maga XIV. Lajos francia király időnként az arcát illatszerrel mosta meg, ennyi volt a tisztálkodása az uralkodónak! Milyen lehetett akkor a köznép civilizációs szintje?

A lovas népek és köztük a magyarok szerepe, jelentősége és az általuk hozott értékek hatása és befolyása az európai és az általános emberi fejlődés menetére éppen ezért több elismerést és megbecsülést érdemelne az egyetemes történetírásban, de a magyar történetírásban még inkább!

A magyar lovas nép, a magyar könnyűlovas kialakulása csak az őstörténetkutatás összefoglaló /komplex/ módszerével, a vonatkozó tudományágak összes eredményeinek felhasználásával állapítható meg. Hatalmas területre kiterjedő, rendkívül nagy időtartamot magába foglaló kutatásra van szükség ahhoz, hogy ezekről megközelítőleg helyes és pontos képet nyeljük. Miután az írott forrásokból csak a 9. század elejétől vannak adataink a

magyarságról, tehát fokozott mértékben kell támaszkodnunk azokra a tárgyi leletekre, szellemi értékekre és fogalmakra, amelyek az előző időszakok nagy lovas népeitől származnak, illetve velük hozhatók kapcsolatba. Az anyagi vonatkozások, a régészeti leletek, felszerelési, fegyverzeti tárgyak és azok sikeres újraösszeállítása /rekonstrukció/ és a korabeli ábrázolások alapján olyan következtetések vonhatók le a tárgyak használati vonatkozású ismeretében, amelyek magyarázatul, bizonyítékkul szolgálhatnak a lovas- és katonai cselekmények és teljesítmények megállapításában, bizonyításában. Ezekre a kérdésekre a felszerelési, fegyverzeti tárgyak részletes ismertetésénél keríték sort.

A néppéválás, az őshaza, a nyelvi eredet szempontjai sem jönnek számításba, csak amennyiben a katonai kérdésekhez kapcsolódnak. A két- vagy többnyelvűséget már a népvándorlás előző népei is megoldották, ez valószínűleg a magyarságnál sem okozott nagyobb nehézséget.

A téma megválasztásához és a tanulmány megírásához az a felismerés vezetett, hogy a korszakkal foglalkozó polgári történészeknek, katonai ismeretekkel nem eléggé rendelkezvén, a hadicselekmények megítéléséhez nem volt kellő alapjuk, az ilyen jellegű leírásaik szakszempontból kifogásolhatók és éppen ezek miatt az idevágó megállapításaik sokszor helytelenek. A másik ész-revétel a tájékozatlanság és a hozzá nem értés a lóval, a lótenyésztéssel, a lovas kultúrával, a lovas harcmóddal összefüggésben levő kérdésekben.

Úgy gondolom, hogy mint egykori hivatásos huszártiszt 14 éves lovas csapattiszt békeshatalmakkal és lovasszázad parancsnokként 15 havi elsővonalbeli harctéri szolgálattal a hátam mögött, midőn a Kárpátoktól a Dnyeperig, a Dnyesztertől a Kárpátokon át, a Vereckei és a Toronyi szorosig, majd /Békés-/Gyulától Szolnok, Alpár, Kecskemét, Cegléd, Vác, Párkány, Esztergom, Pilisszentiván, Székesfehérvár, a Kapós völgye, a Sió mente, Balaton-part, Dél-Ausztria, Radkersburgig végigharcoltam-lovagoltam az Etelközről a honfoglalás befejeztéig tartó egész területet, ahol Őseink harcai zajlottak, lehet némi áttekintésem a helyekről és eseményekről.

Továbbá módomban volt Észak-Itália, a Po völgye, a Brenta partja, Padova, Velence, Modena, Reggio Emilia, Piacenza Nonantola, területén többször is járni, amerre az első nyugat-európai fejedelmi hadjárat lejátszódott, még a honfoglalás alatt. A rendelkezésre álló és az itáliai forrásanyag tanulmányozása után úgy gondolom, hivatást érezhetek arra, hogy a honfoglalás korának katonai történetével foglalkozzam.

Még azt fűzöm hozzá, hogy erre a korszakra az hívta föl a figyelmemet, amikor a modenai Este-könyvtárban fölfedeztem a magam számára a 899. szeptember 24-iki brentai csata után a közeledő magyaroktól rettegő nép első könyörgése, a modenai imáról szóló irodalomtörténeti feldolgozást.⁷ Az Archivio del Duomo-ból, a dóm levéltárából, pedig az ott elhelyezett Mercator-kodexből az ima eredeti szövegének másolatát megkaptam és így fényt deríthettem az első itáliai hadjárat /898-900/ részleteire. Ezek alapján felfedezhettem a történetírásunkban ezzel kapcsolatos hibákat, tévedéseket és ferdtéseket.

Ilyen tapasztalatok alapján kezdtem elmélyedni a 9. és 10. század történeti eseményeiben.

BEVEZETÉS

1. A magyarság a közel korabeli írott forrásokban

A magyar nép történeti, hadtörténeti eseményeiről az eddig ismert írott /arab, perzsa, török, görög, szláv, latin/ források a 9. század harmincas éveitől kezdve emlékeznek meg.

Ebben az időszakban a magyar nép már a lovaskultúra teljes kifejllettségében jelent meg Kelet-Európa steppe vidékén. A 9. és 10. században hosszú ideig szinte legyőzhetetlennek tartott magyar katonai erő sok évszázados-évezredes fejlődés után érhetett csak el ezt a színvonalat.

A hun, avar, türk, onogur, szabir, szkíta népnek tartott és nevezett magyarság különböző előnépek után a hét törzsből /Nyék, Magyar, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kéri, Keszi/8 és a csatlakozott három kabar törzsből egyesült egy néppé. A vérszerződés9 megkötésével megerősítette egységét, megteremtette annak jogi, államszervezési és katonai alapját. Árpád fejedelemmé választása, hadvezérré emelése biztosította a haderő megszervezését, a katonai tevékenységek egységes vezetését, tervszerű irányítását. Mint az arab forrás leszögezte: „...azt az embert, aki királyként uralkodik fölöttük, G.l.h-nak /Gyula/ hívják. Minden magyar a G.l.h. nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.”10 A törzsek vezetői azért akarták Árpádot fejedelmüknek, mert „nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rátermett volt erre a tisztségre és így ... pajzsra emelvén fejedelemmé tették”.11 A bizánciak pedig ettől fogva a „megás arkhon” = nagyfejedelem címmel illették.12

A források kettős fejedelemségről beszélnek: „... a főnöknek a neve K.n.d.h. /kende, vagy kündü/. Ez a nagyobbik királyuk neve.

Azt a főnököt, aki az /állami/ ügyeket intézi, G.l.h-nak nevezik. A magyarok azt teszik, amit a G.l.h. parancsol.”13

Volt tehát, vagy lehetett egy ideiglenes kettős hatalom a magyar törzsszövetség élén, de az állami és katonai ügyek intézése a legfőbb hadúr, a hadvezér kezében egyesült, összpontosult. A gyula tehát teljhatalmúlag intézkedhetett. Bár valószínűleg fontos állami kérdésekben a vezéri tanács határozott, az bizonyos, hogy például a szövetségkötési, követfogadási ügyekben a gyula és a kende együttműködtek. Tudjuk, hogy a bizánci udvar 894-ben a két fejedelemnek címezve küldte el követét Niketász Kléoszt és vele az aranypecsétes szövetségkérő okmányokat.14 Ami arra mutat, hogy a főfejedelem egyeduralkodója még nem

alakult ki, vagy arról még nem értesültek Bizáncban. Később már tudjuk, különösen a kende halála után, hogy a fejedelem hatalma teljes volt.

Konstantinosnál és más forrásokban is a magyar népre és a vele kapcsolatos katonai kérdésekre /pl. vezetés, szervezet, fegyelem, harci szellem, stb./ tett egyes általános megállapítások érvényessége nagyon viszonylagos, nem lehet tudni, hogy pontosan melyik, pl. a törzsszövetség megkötése előtti, alatti, vagy a honfoglalás utáni időszakra vonatkoznak-e, csak valószínűsíteni lehet őket bizonyos időtartamokra. Ilyen például, hogy „A türkoknek /magyaroknak/ ez a nyolc törzse nem hunyázkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak.”¹⁵ A honfoglalás korának írott forrásai c. mű /a HKIF-gyűjtemény/ 130.O. 370. jegyzete erről ezt írja: „a jelen fejezet is mutatja, hogy a folyók nagy szerepet játszottak a magyarok életében”. Ez így igaz, de ebben a megállapításban többről van szó. A katonai alárendeltség és az engedelmség viszonylagos időszakát világítja meg, amikor a törzsek fejedelmeik /főnökeik/ utasításait csak akkor tartoztak teljesíteni, úgy látszik, ha a folyóknál bármely részen háború ütött ki. Vagyis a számukra életfontosságú /ítatás, vízszükséglet, átkelő helyek, védelmi vonal, kereskedelmi-, szállásközpont, és így tovább/ területek elvesztése forgott kockán ellenséges támadás következtében.

Ez a helyzet egy kezdeti állapotra lehetett jellemző, amikor még a belső szervezkedés állapotánál tartottak és az egyes nemzetségek viaskodtak egymással a vezető helyért. Ebből az időből bizonyára rossz tapasztalatokat szerezhettek az együttműködés hiánya miatt bekövetkező vereségek, területvesztések, anyagi károk, személyi áldozatok következtében és ezért vetették alá magukat önként a fejedelmi vezetésnek és az ebből adódó fegyelemnek.

Feltételezhető az is, hogy a törzsi- és törzsszövetségi megállapodások nemcsak közös megegyezéssel történtek, a szembenállók meggyőzésével, hanem az ellenkezők rákényszerítése útján is és előfordulhatott, hogy a meg nem egyező kisebb néprészek különválásának ilyen oka is lehetett.

2. A magyarság helyzete a 9. század Kelet-Európájában.

A magyarság helyére, helyzetére vonatkozóan megállapítható, hogy a nép ismert önálló története azzal kezdődött a 830-as években, hogy a kazár birodalommal való, közel három évszázadon át tartó együttműködés, alárendelés vagy gyengülő szövetségi viszony után különváltak, majd a Maeotis, Volga, Don körüli területről, az attól nyugatra eső folyóközbe, valószínűleg a Don és a Dnyeszter, Al-Duna közötti területre költöztek át. A változást több ok

idézte elő. Elsősorban a kazár birodalomban dúló belső polgárháború, másodsorban törekvésük az újonnan szervezett törzsszövetségi államuk önállóságának a kialakítására és, végül harmadszor a keletről fenyegető nomád támadások fennálló veszélye.

A kazár szövetség idején is megjevo önálló hadi szervezetükkel sikeresen vettek részt a kazárok arabok elleni védelmi háborúiban. A nép és vezetője hadi sikereinek és érdemeinek elismerése szól a következő szövegből, mely fényt vet a magyar-kazár kapcsolatokra: minden háborújukban együtt harcolnak a kazárokkal.

Kazária fejedelme, a kagán vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, ... vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt”. Ez mindenesetre bizonyítéka a kazár-magyar - és sikeres! - katonai együttműködésnek.

A kazár birodalomból való kiválásuk után is megtartották a jószomszédi viszonyt a környező népekkel, mint azt Al-Maszúdi a Murug al-Dahab c. munkájában lejegyezte: „Békében élnek a kazár királlyal és ugyanúgy az alán fejedelemmel is. Területeik a kazárok országával határosak”.¹⁷ Ez a megállapítás nyilvánvalóan a honfoglalás előtti és a kazároktól való elválás utáni időszakra vonatkozik, mivel később területeik nem voltak határosak Kazáriával.

Ennek az állításnak némileg ellent mondani látszik Ibn Ruszta más forrásból, hallomásból vett következő idézete: „Azt mondják, hogy a kazárok régebben körülsáncolták magukat a ma-gyarok és az országukkal szomszédos más népek ellen”.¹⁸ Ugyanis 838-ban a kazár fejedelem kérésére Theophilos /829-842/ bizánci császár a Don alsó folyása mentén, a keleti oldalon megépíttette Sarkéi várát a határon. Mindez azonban még nem bizonyítja, hogy a kazárok és magyarok között katonai összeütközésre került volna sor, ilyenről egyetlen adat sincs. Sarkéi építése a kazár fejedelem részéről természetes önvédelmi tevékenység volt a harcias és jelentős katonai erőt képviselő magyarok kiválása után. De ez nem jelenti azt, hogy háborúskodtak volna. A hallomásból vett hír más szomszéd népekről is beszél. Tehát Sarkéi várát nemcsak a magyarok ellen építették.

Ha ez az adat megfelel a valóságnak, akkor az azt is mutatja, hogy a magyaroknak olyan félelmes katonai erejük volt már akkor, amellyel szemben a kazár birodalomnak a doni határ mentén komoly erődrendszert kellett építenie.

Területüket, mely kb. 360,000 km² volt, /100 x 100 farszakh/¹⁹ délről a Fekete-tenger határolta. Nyugaton az Al- Dunától a Keleti-Kárpátok vonaláig terjedő Bolgáriával egészen a 895. évi háborújukig békés, sőt szövetségi viszonyban is voltak. Északra, a szláv törzsek felé

más a helyzet. Öt arab forrásból értesülhetünk róla, hogy ezekkel télen-nyáron, állandóan ellenséges viszonyban vannak, élelmiszer-adókat vetnek ki rájuk, foglyokat szednek közülük és a fekete-tengeri kikötőkben, Bizáncban eladják őket.²⁰ Az öt arab forrás Dzsahjáni a 10. században írt munkájának hagyománya, így egy forrásnak vehető, melyet az utód-írók különböző módon kiszínezve szerkesztettek meg.

Északi határukon ez az ellenséges helyzet a háborús viszonyokkal velejáró erőszakos cselekményeket idézte elő. Az orosz- szláv hatalmi, szervezeti és határviszonyok rendezetlensége ebben a korban, határvillongások, legelőterületek miatti összetűzések, esetleg az ellenfél kihívásai /provokáció/, támadó fellépése, a közeli fegyveres csoportok zsákmány- és fogolyszerzési visszaélései következtében történhettek. Viszont feltehető az is, hogy a határmenti katonai felderítés, a határvédelem, a határbiztosítás közben előforduló helyi beszerzések, rekvirálások ügyét el is túlozták, s azok a polgári felfogás szerint zsákmányolásnak, rablásnak vehetők.

A tulajdonukat különben jogosan védő fegyveres polgári személyeket /mai nevükön partizánokat/ minden hadsereg, a mai napig is a legkegyetlenebb megtorlással bünteti, végezteti ki, vagy viszi fogságba. Ez az eset állhatott elő a 9. századbeli viszonyok közt. Az is ismeretes, hogy ezzel a szláv-orosz népességgel a kazár, normann és kijevi szláv előkelők is ugyanezt tették, rabszolgavadászat, sarcolás, zsákmányolás, adóztatások formájában.

„Állandóan legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk.” „Állandóan portyára mennek a szlávok ellen. A magyaroktól a szlávokig tíz napi járóföldnyi út van. A szlávok határvidékeihez közel egy város van...”, „Az összes, körülöttük lakó polgányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak a győztesek lenni.”²¹ Ezekből a szövegekből arra lehet következtetni, hogy mint harcos, lovas nép, a magyarok is lovas felderítő, határbiztosító tevékenységet fejtettek ki, a legkevésbé védhető, északi, szláv határuk mentén. Ez a határbiztosítás állandóan tartott, a „hozzájuk legközelebb lakók” nyilván a határ mentén laktak, ezek tíz menetnapnyi távolságra voltak, és a „határvidékekről” is szó esett. Ezekben az esetekben tehát semmiképpen csak kegyetlen, ismétlődő rabló betörésekről lehet szó, hanem katonai felderítő, biztosító tevékenységekről, melyeket nem hozzáértők írtak le és nem hadtörténeti szempontból értékelték eddig. Végeredményben leszögezhető, hogy a magyar törzsszövetségnek a 9. században az északi határa mentén valószínűleg szervezett katonai határvédelme volt. A folyók mentén húzódó nyugati és keleti határokon elegendő volt valószínűleg az ugyancsak felállított határvédelmi figyelő- és járőrszolgálat, kisebb erővel,

állandó figyelőhelyekkel, vagy a szálláskörletek biztosító erőinek a bevonásával. A tengerparton is hasonló volt a helyzet. Úgy gondolom, hogy ezek a megállapítások semmiképp sem erőltetett magyarázkodások.

Mint szomszédos néppel, a besenyőkkel való határmenti kérdések 9. századbeli viszonyáról lehetne még szó. Miután azonban a magyar könnyűlovasság kialakulására a besenyőknek semmilyen befolyása nem lehetett, így ezzel itt most nem foglalkozom. A honfoglalásról szóló tanulmányban keríték sort a besenyő-kérdésre.

3. Az embertan adatai.

A magyar törzsszövetség általános katonapolitikai helyzetének rövid áttekintése után anélkül, hogy a magyarok eredete kérdését érinteném, a tanulmány szempontjából érdemesnek látszik itt a honfoglaló magyarok és a ma élő népesség embertani, etnikai történeti kutatásai egyrészére rámutatni, melyekből jellemző eredmények alakultak ki.

A honfoglalás kori temetők magyar koponyáiról Nemeskéri János és Gáspárdy Géza /1954./, valamint Lipták Pál /1958./ történeti embertani összefoglalói alapján a honfoglalóknál **a törökös típusok**, melyekbe a turanid, pamiri, előázsiai és a mongoloid tartozik, **50 %-ban**,

a finnugor formák /uráli, lappanoid és a keletbalti finnugor alakja/ **15,6 %-ban** mutathatók ki.

Henkey Gyula 1956-tól az 1994. év végéig megvizsgált 31.352, az egykori török hódoltság területén kívül élő, falusi és mezővárosi magyar lakosnál a 4,6 %-os finnugor formák mellett a törökös típusúakat 48,9 %-ban állapította meg. Véleménye szerint „a mai falusi és mezővárosi magyarság embertani összetétele szempontjából a törökös típusúaknak van meghatározó szerepük”.²²

Hasonló véleménye volt Bartucz Lajosnak. Szerinte a turanid alföldi változata „rányomja a bélyegét a magyar nemzettestre és ebben látta mindig a külföld is a legjellegzetesebb magyar típust”.²³

A honfoglaló és a ma élő magyarság embertani vizsgálatából az látszik, hogy Eurázsia számos olyan népe ötvöződött bennük, akikről feltételezhető, hogy nagyrészüket már a ló megszelídítésében, tenyésztésében, a lovas harcmód kialakításában és a lovaskultúra megteremtésében is döntő szerepet betöltő, egykori nagy lovasnépekkel fajtabelileg is azonos, hasonló vagy hozzájuk szorosan kapcsolódó népcsoportokból állottak.

Ezekre a kapcsolatokra azért gondoltam rámutatni, mivel a lóval kapcsolatos kérdéseken kívül a magyar könnyűlovas saját-, és lófelszerelése, minden fegyverzeti tárgya, maga a hadviselés módja, hadművészete rendkívül hasonló, illetve részben vagy teljesen azonos volt a nagy lovasnépek, lovas elődök, a szkíták, hunok, avarokéval. Népi megjelenésük, külsejük, lovas kultúrájuk, szokásaik mind annyira emlékeztettek rájuk, hogy épp ezért képzelték, nevezték Őket a nyugati népek sokáig avarnak, hunnak.

Megcáfolhatatlannak látszik, hogy lovaskultúrájuk csak ezektől a népektől származhatott. Katonai vonatkozásban ugyanez a helyzet.

4. A magyarság a számok tükrében.

Az embertan adatai után vizsgáljuk meg a korabeli népességszám kérdését. A nép lélekszámának megállapítása azért jelentős hadtörténelmi szempontból, mert belőle lehet következtetni a nép által kiállítható katona-mennyiségre, arra az erőre, amely az előtte álló, rendkívül nagyjelentőségű, nemzetpolitikai célok megvalósítására alkalmas.

Végiggondolva a megelőző időszak történéseit, ezen a területen, bizonyosra vehető, hogy a magyar törzsszövetség népességszáma a 830-as években kevesebb volt, mint a 9. század előtt. Ugyanis az előző /a 6. század közepe és a 9. század első fele közé eső/ időszakban, de inkább 750 előtt, valószínűleg a kazárokkal való együttélés idején, létszámveszteség érte a magyarságot. Bizánci forrás szerint, ugyan nem bizonyítható időpontban és helyen, de egy keletről jött, állítólag besenyő támadás hatására egy számbelileg meg nem határozható magyar népcsoport különvált és délkeletre, a Kaukázuson túlra, Perzsia határvidékére ^{költözött.}²⁴

Ugyanakkor a nép többsége nyugatra vándorolt, meg nem határozható helyre, talán Lebédiába vagy Etelközbe. Egy kisebb, harmadik csoportjuk pedig, egyes feltevések szerint, ekkor távozott észak felé, a Volga-Káma vidékére, Baskiriába.

A délre távozott, s görögül „sabartoi asphaloi”-nak, „rendíthetetlen szabirnak” nevezett népcsoportról 6-8. századi szír források Örményország, Perzsia és Bizánc határvidékén tesznek említést.²⁵ Kaukázus egyes körzeteihez szabir hagyományok kötődnek. Ezekkel a népcsoportokkal a Kárpát-medencéből még kapcsolatokat tartottak fenn a magyarok. Ez a kapcsolattartás „kétségtelen bizonyítéka az etnikai összefüggés tudatának” - állapította meg Szűcs Jenő.²⁶

Ha pedig az etnikai összefüggés tudata fennállott, ez azt jelenti, hogy a különválás ezen korai időpontjában a közös népi tudat már kifejlődött, vagyis a magyarság néppé válása már bekövetkezett. Ennek feltételeként a közös magyar nyelven beszéltek, s ehhez hasonlóan

tudott szót érteni Juliánus barát is az ugyancsak évszázadokkal előbb különvált baskíriai magyarokkal.

Az ősi magyar ragozónyelv a középkorban, de a jelenben is rendkívül kifejezőképes, meglepően egységes, nem szakad szét különböző tájnyelvekre, tájszólásokra, időálló, mert nagy időtartamra, akár ezer esztendőre visszamenőleg is kevéssé változott, értelmes, logikus, színes. A Tihanyi alapítólevél, a Halotti beszéd ma is olvasható, érthető, legfeljebb az idegen leírását kell helyesbíteni. Ugyanakkor más nyelveknél, például az angoloknál Shakespeare-t már csak szótárral értik meg.

Mindezek a tulajdonságok, különösen a nyelv egységes volta a „közös nyelvet beszélő népek igen hosszú időre visszanyúló, közös életével magyarázható”²⁷ - állapítható meg.

Ez a megállapítás arra mutat, hogy a magyarság néppé válása, közös népi tudata és egységes, közös nyelve már igen régen kialakult, valamint népességszámának már a korai időkben is olyan jelentősnek kellett lennie, hogy ezért volt képes a magyar nyelvet megtartani és kiterjeszteni a törzsszövetség idején, majd a honfoglalást követő évszázadokban is az egész népességre.

A közös nyelv, a közös származás tudata, a közös hagyományok a nép haderejét is ezért tudták szellemi erővel telíteni. Ez volt egyik feltétele annak, hogy a haderő más nyelvű rétegelt is az egységes nyelvű magyarok mellé állították. Ezt erősítették természetesen a közös hadi sikerek.

A töretlen harci szellem, a közös nyelv, mint összekötő kapocs, majd a közös keresztény vallás felvétele, az ősi fejedelmi család kiváló tagjainak vezetése olyan egységet adott később is a magyarságnak, hogy hadereje a legnagyobb katonai megpróbáltatások után is mindig újra talpra állt, sőt visszaütésre is képes volt.

A magyar nyelvű, tehát magyar néprétegek túlsúlya a törzsszövetségen, majd az ország népein belül egyik fontos tényezője is volt annak, hogy miért nem foszlott szét a magyar hatalom, miért nem tűnt el a magyar nép az avarokhoz és hunokhoz hasonlóan a későbbi évszázadok legsúlyosabb csapásai alatt sem.

Az előző századokban is számolnunk kell még a magyarság előnépeinek más létszámcsökkenésével. A népvándorlás országútja, a délorosz szeppevidék közelében élő egyes csoportjait, vagy azok harcos részeit a hunok, avarok nagy nyugati előretörése ellenállhatatlanul magával sodorhatta.

„Aligha vitatható, hogy a kialakuló, vagy már kialakult magyarság beletartozott a hun birodalomba, s ennek emlékét őrzi fejedelmi családunk hun hagyománya és a székelységnél is szívósan élő származástudat”²⁸ - szögezi le László Gyula.

Nagyon valószínű, hogy azok a népcsoportok, melyeket esetleg nyugatra magukkal ragadtak az előző korok nagy lovas népei, a 9. század magyarsága számára elvesztek. Ezek felmorzsolódtak a küzdelmekben, talán maradék részeik meghúzódtak útközben valahol, esetleg még a Kárpát-medence eldugott részeiben is, de ami esetleg belőlük kelet felé visszavonult, az is nagyon jelentéktelen számú lehetett. Hogy ilyen kisebb népcsoport visszamaradhatott, arra érdekes példát találhatunk Svájc mai Wallis kantonjában egy eldugott völgyben, a Val d’Anniviers-ben. itt a helybeli lakosság magát a hunok, vagy magyarok visszamaradt leszármazottainak tartja. Régi anyakönyvekben magyarhoz hasonló nevek, ételek, keleties díszítő minták, sőt rovásíráshoz hasonló jelek is találhatók. Könyvet is írt róluk egy svájci író, ezen népcsoport tagja Savioz Bemát.²⁹

Ezen kitérő után, visszatérve a létszám-kérdésekhez, elfogadható, hogy bizonyára érhatték őket kisebb-nagyobb veszteségek az előerőben, míg megszilárdult a törzsszövetségük, a fejedelemség népessége.

Ennek a létszámnak a megközelítőleg pontos kiszámítása adhat támpontot ezen időszak magyar haderejének valószínű létszámviszonyaira is.

A rendelkezésre álló forrásokból a népesség és a haderő létszámára két adat olvasható ki.

Az egyik; a közismert húszezer lovas, Dzsajháni, Ibn Ruszta, Gardézi, Marvazi adata.³⁰

„Főnökük 20 ezer lovassal vonul ki” - írták, amiből százezer családra és megközelítőleg ötszázezer főnyi lakosságra következtetnek.

Általában ezt az adatot fogadják el és veszik alapul általánosan a 9. századbéli magyar törzsszövetség népessége és haderejének létszámára vonatkozóan.

Ez a számítás a népességre vonatkozóan elvileg elfogadható /20-100-500/, általában ez a hivatalosan bevett létszám-értékelés. Viszont a teljes törzsszövetségi haderő létszámára a húszezer lovas már erősen kétséges. Ügy vagyunk vele, mint a legtöbb írásos forrással. A leírt esemény még csak elfogadható, de a keltezés a számadat már erősen viszonylagos.

Ez a húszezeres létszám megfelel olyan vonatkozásban, mint a források szövege mondja, hogy „a főnökük 20 ezer lovassal vonul ki”, ami úgy is értelmezhető, hogy a katonai főparancsnok, a gyulafejedelem közvetlen rendelkezésű, állandóan fegyverben álló, azonnal

mozgatható és alkalmazható katonai erőit határozza meg, amelybe a közvetlen katonai kíséret és a testőrség is beletartozik. Ez lehet az a készenlétben álló haderő, amely a törzsszövetség népének biztonságára szolgál minden váratlan veszéllyel szemben, amíg, szükség esetén, a nép többi, hadrafogható része is fegyverbe lép. Egyben ez az erő szolgálhat a törzsszövetség belső rendjének fenntartására is.

A katonai kíséret meglétének feltevését alátámasztja Hudüd al-Álam erre vonatkozó meghatározása: „Ennek az országnak 20 ezer férfija van, akik a királyukkal lovagolnak ki”.³¹ Tehát nemcsak háború, harc esetén állnak rendelkezésre, hanem más esetekben is, „vele lovagolnak ki.” Ezzel biztosítják is személyét és a méltóságának, rangjának megfelelő díszkíséretet.

Egy másik forrás, Sukrallah így írja: a törökök közül valók...Bárhova utaznak, együtt utaznak ingóságaikkal, sátrukkal, /az uralkodó/ kíséretével, az uralkodó udvarával és az állatok- kai”.³²

A haderő létszám megállapításánál figyelembe kell vennünk, hogy a lakosság számából következtethető katonai létszám aránya a lovas népeknél lényegesen eltér a letelepült, gyalog közlekedő, földműves vagy városi népekétől. Míg az utóbbiaknál sokkal kevesebb a fegyveresek főleg gyalogharcosok száma, addig a nagyállattartó, nomád, vagy félnomád népeknél hatalmas állatállományuk tartására, legeltetésére, terelésére, vadállatoktól és rablóktól való megvédésére igen nagyszámú, lovas-fegyveres pásztorokra van szükség. A nagy kiterjedésű, főleg sík területeken minden férfi, nő, sőt a gyermekek is lóháton járnak, közlekednek, ami a nagy távolságok, szállásváltások miatt elkerülhetetlen.

Az egyéni- és közbiztonság is megkövetelte a nagy szabad pusztákon, hogy minden személy fegyvert hordjon magánál. Ez végső soron azt jelenti, hogy a törzsszövetség minden tagja, ha kell, még a nők is fegyvert ragadnak és harcos módon küzdenek.

Feltehető, hogy mint a többi ősi, lovasnépeknél, a magyar nők se maradtak bátorság dolgában a férfiak mögött, hiszen kiskoruktól fogva állandóan nyeregben voltak, lóháton éltek, sőt vadásztak, használták fegyvereiket is. Reginó prümi apát a szkítákról vett híradását a magyarokra vonatkoztatva - és valószínűleg nem ok nélkül - így tette szóvá: «... a férfiak vitézsége semmivel se fényesebb, mint az asszonyoké... a férfiak és a nők tetteit vizsgálva teljességgel bizonytalan, hogy melyik nem volt náluk a kiválóbb”.³³ Az ókori görögök írói /Homérosz, Hérodotosz, stb./ az addig ismeretlen lovasokat félig ember- félig ló alakjában

képzelték el, a lovas nőket pedig a misztikus-mitikus amazonok harcias megjelenésében tisztelték. És valószínűleg nem hiába!

A realitáshoz visszatérve, a férfi népesség kb. a 18. életévtől egészen az 50-60. évig, ahogy a mai nomád népeknél is van, az életmódban, az időjárás viszonyaitól függően, az állandó lovaglásban, nagy távolságok megtételeiben, a legeltetések, vadászatok során, a naponkénti gyakorlással a fegyverforgatásban, állandóan jó formában marad. így a férfiak nagyobb számú igénybevitelével, háborús időben a haderő húszezres alaplétszáma a többszörösére is fölemelhető, 40-48.000 főre is megnövelhető. Mindenesetre ennyi fegyverrel számolhattak.

A törzsszövetség, 500.000 fő létszámát formálisan véve, egy törzsre /a 8 törzs/ 62.500 fő, a 12 500 családra oszlik. Ez kiállíthat törzsenként 5-6.000, összesen 40-48.000 harcost, 2-3 család-donként 1-2 férfi fegyverbe léptetését. Ezek persze csak merev számadatok, de esetleg számíthatók.

Ezzel az egész fegyveres férfi létszámmal azonban még nem vettük igénybe, ezeken kívül maradtak még a további fegyveres pásztorok, szállás-, fejedelmi-, törzsfői-, nemzetségszervezői központok őrségei, határvédők, biztosító erők, felderítő osztagok, átkelési helyek védelmezői.

A törzsszövetség hadereje összlétszámának a 20.000 fő semmiképp se fogadható el. Ilyen csekély létszámú erővel még az etelközi hatalmas terület biztonságát se lehetett volna ellátni, nem-hogy a nagy közép-európai hadászati felderítéseket /862-től 894-ig/, a honfoglalás hadműveleteit, majd a nagy európai hadjáratokat.

A másik forrásadat a törzsszövetség létszámviszonyainál kevésbé használható, de röviden szólok róla: Madzsar Tarihi /A magyarok története/ török forrás azt írja le, hogy „... a 200.000 főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Steppéről és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott megtelepedett”.³⁴ Történt pedig mindez a forrás szerint „a Hidzsrája után kb. 157 évvel”, ami a mohamedán időszámítás kezdete, 622. VII. 16. után $622 + 157 = 779$. évre vonatkozik.

Ez a 200.000-es adat semmiképp sem fogadható el a honfoglalás korára, se az ebből kiszámítható haderő létszámmal. Itt a megadott időpont ejtethet gondolkodásra. Vajon nem a források keltezési hibája áll-e fenn itt is, és ez a költözés valamilyen korábbi népmozgást tüntet-e fel, esetleg a 670-es avar-onogur-magyar /?/ népmozgást?

Kérdésünk szempontjából ez a török forrás nem ad megoldást, nem mozdtja elő a magyar lovasnép, a magyar könnyűlovasság kialakulásának a kutatását, a tisztánlátást. Így tárgykörünkben nem használhatjuk.

A népességszám vizsgálatával kapcsolatban egy népességtudományi kérdés került előtérbe. Általában a 9. századbeli magyar népesség számáról igen sok, egymástól eltérő, változatos vélemény alakult ki.

Vizsgálódásunkat ezen a téren, mint általában az egész kérdéskörben is, a korabeli források mellett a leletek, ábrázolások felhasználásával, de főleg a későbbi ismeretes adatokból való visszakövetkeztetések módszerének az alkalmazásával végezhetjük el, mivel erről rendkívül kevés forrásadatunk van.

A népesedés számadataira a későbbi, ismert, részletesebb adatokból és ezekkel összefüggő, mértékadó tényezőkből lehet visszakövetkeztetni a magyarság 9. századbeli népesedési viszonyaira.

Győrfi György Dzsaháni húszezres adatára alapozva a honfoglaló magyarságot mintegy félmillió főre becsülte.³⁵ Véleménye szerint a honfoglaló harcok vesztesége igen súlyos volt, elérte a százezer főt is. A Kárpát-medencében tehát csak mintegy négyszázezer magyar telepedett volna le, ami ha hozzávesszük az itt talált és általa kettőszázezerre becsült türk, avar, szláv népességet, összesen hatszázezerre emelkedett.

Kováts Zoltán, kiváló demográfusunk ezeket a számokat az új népesedési kutatásokra hivatkozva, a visszakövetkeztetés módszerével élve részben cáfolja. Következtetése alapjául a magyarság 15. század végi népesedési adatait veszi. Véleménye szerint a Mátyás király korabeli kincstári számadási adatok, s az adózó job- bágypoták számából következtetve a magyarság népessége ezidőben nem 3,5-4 milliót tett ki, hanem egy millióval többet, 5-5 és fél milliót. Ez a létszám pedig a középkori átlagos 1-2 ezrelékes természetes szaporodás mellett a 9. század hatszázezres lakosságából semmiképp se volt elérhető. A természetes szaporodás, a betelepítések és a nemzetiségi beszivárgások okozta növekedést, másrészt a háborúk, a tatárjárás és a közben fellépő nagyarányú járványok pusztításait is figyelembe véve, a demográfiai /népesedési/ számítások eredménye szerint a honfoglalók és az itt talált, többségében magyar nyelvű népesség száma elérte az 500- 500.000 főt, így a 10. század összmagyarsága az egymilliót.³⁶

Voltak egyéb létszámbecslések is, megemlíthető pl. Deér József, aki „a honfoglaló magyarok létszámát szolgák és családjaik nélkül 200-300.000-re” becsülte, szerinte „ez a

csékély létszám elegendő volt, hogy a honfoglalókat a IX. században gyéren lakott Kárpát-medence uralkodó etnikai elemévé tegye”³⁷ - írta.

Markó Árpád, a kiváló Rákóczi-kutató elfogadja a húszezres létszámot, a lakosságot kétszázötvenezerre teszi.³⁸ Ennél sokkal megfelelőbbnek tartható a Magyarország hadtörténetének a meghatározása, eszerint a húszezer lovas mellett szükség esetén a köznépi, harcos elemek, főként a fegyverviselő pásztorok lényegesen megemelhették ezt a létszámot; viszont a népesség létszámáról óvatosan hallgat.³⁹ „A magyar katona-vitézségünk ezerére”⁴⁰ egyik létszámról se nyilatkozott. Padányi Viktor 350-400.000-re becsüli a magyarság lélekszámát, hozzátéve, hogy a 19 és 40. év közötti férfiak száma elérhette a 60-70 ezret.⁴¹

Az bizonyos, hogy ezekben a létszám-kérdésekben csak becslésekre szorítkozhatunk.

A továbbiakban munkámban az ötszázezer fős népességszámot veszem alapul, ekörül van a legtöbb szakértői vélemény is.

A törzsszövetségi haderő részletes kérdései általában a legszorosabb kapcsolatban vannak a magyar törzsek, főleg a törzsszövetség kialakulásával.

5. A törzsszövetségi haderő emberanyaga.

A katonai emberanyag a legfontosabb eleme és alapja minden haderőnek. A magyar törzsszövetség harcosai származhattak bár kissé eltérő, de általában hasonló eredetű és életmódot folytató, rokonnépekből, egyben biztosan egységesek voltak: a harckészségben, bátorságban és edzettségben. Ezeket a tulajdonságokat tovább örökölték az egységessé alakult magyarságba.

Itt most arra akarok kitérni, hogy népegyéniségük milyen vonásokból tevődött össze. Mi volt a valódi arculatuk a magyar harcosoknak, az egykori gyűlölködő krónikaírók tehetetlen félelméből, rémületéből fakadó képtelen vádjaival a vérvívó, nőgyalázó, az ellenség szívét felaprítva fogyasztó, emberevő, a lovával szinte ösz-szenott, féktelenül gyilkoló szörnyeteg rémképével szemben.

Hosszú életem alatt /88 év/, az ország minden részén töltött katonai szolgálatom békés és háborús tapasztalataiból /+ a börtönévek alatt/ megismerhettem népünket és katonanyagát, még-hozzá az ősi tulajdonságait leginkább megőrzött földművelő, lótartó magyar parasztság tagjait, - a huszároknál ilyenek voltak többségében. Ezek alapján, úgy érzem, véleményt adhatok róluk, bár nem vagyok lélekbúvár /pszichológus/. Feltehető, hogy e tulajdonságok hasonlóan megvoltak vagy hasonlók lehettek az egykori honfoglaló harcosoknál ugyanúgy.

Magyar származású katonáim legnagyobb része ugyancsak bátor, kötelességtudó, társait támogató, vezetőit megbecsülő, áldozatkész, segítő, barátságos, jószívű, messzemenően emberséges, nem gyűlölködő ember volt, és ami a legfontosabb: kiváló, vitéz katona.

A létszámviszonyok kérdéseinél már említést tettem a lovas életmódból fakadó testi erőnlét hosszabb ideig tartó fennmaradásáról. Ezt itt újólal kiemelve azzal egészítem ki, hogy már maga a lovaglás is bizonyos külön tulajdonságokat fejleszt ki az emberekben, bizonyos fokú bátorságot, nagyobb biztonságérzetet kölcsönöz számukra. Aki először ült lóra, bizonyára érezte, milyen furcsa, ismeretlen, esetleg félelemérzés tölti el az alatta levő élőlény, a ló mozgására, amíg meg nem szokja és azt természetesnek is veszi. A lovas lóháton két-három méter magasról nézi a világot, messzebbre ellát, szélesebb lesz a látóköre, nagyobb területet tud bejárni, gyorsabban, mint gyalog. Tudja, hogy lova odamegy, ahová ő akaija, azután az eléje kerülő akadályok leküzdése, átugratása után ehhez még bizonyos bátorság, merészség is hozzájárul, a sikerélmény! Ha végül szembekerül egy gyalog ellenféllel, már fölényét is érzi.

Ezek a lovaglásból, lovas életből eredő tulajdonságok egészen a második világháború végéig fennálltak a lovas fegyvernemeknél, tapasztalható volt a huszárok harci magatartásában, akik később, lóról szállva, a legnehezebb hadihelyzetekben is, a mostoha időjárási viszonyok között is kiválóan megállták a helyüket. Ezt számtalan sok példa bizonyítja,

A lovasnépek személyi állományának a gyalogos népek fölötti harci fölénye, a kiváló harcmódjuk mellett, ebből a lovaglásból eredő erő többlethatásból is táplálkozott.

Milyen volt a honfoglaló magyar harcos, mint ember? A kegyetlen embertelenség távol állt tőle, távolabb, mint pl. a 8000 harcost megvakíttató „bolgároló”-nek nevezett bizánci császártól és népétől, vagy a magukat megadó magyar katonákat legyilkoló I. Ottó császártól Augsburgnál, ha az úgynevezett „gyászmagyarok” megcsonkítására, a rómaiak keresztrefeszítési módjára gondolunk, nem is beszélve a 20. század rettenetes rémtetteiről!

Tudjuk, hogy a lovasnépek, köztük a magyarok nem gyilkolták meg a magukat megadó ellenfeleiket, pl. a hazai szlávokat sem. Kellett a munkaerő is, igaz, de még a harcosok közé is befogadták később az idegeneket. A magyar „befogadó-nép” volt, mai szóval élve.

A magyar népnek azok a tulajdonságai, amelyek Jókai, Gárdonyi, Móra, Arany János, Petőfi, Ady, Szabó Dezső, Németh László, Bibó István írásaiból kitűnnek, szerintem javarészt a honfoglaló magyarokban is megvoltak.

A honfoglaló magyaroktól minden emberi érzést megtagadó, gyűlölködő krónikaírók írásaiból is kiderül, hogy kénytelenek elismerni a magyar harcosok katonai, testi és erkölcsi kiválóságát. Ha figyelemmel olvassuk a keleti írásokat, a magyarok civilizáltsága és művészi igénye is kifejezésre jut bennük.

A háborús viszonyok között, ahol élet-halál kérdése forgott kockán, természetesen harcolt ellenfeleivel a magyar harcos is, védte a saját életét, de itt se volt rosszabb a többiekénél, se vérszom-jasabb, se kegyetlenebb.

A honfoglalók derűsebb képét is megismerhetjük. Herribald leírásából a jókedvű, vidám, kissé hetyke, táncoló, daloló, tréfás legények hiteles rajza tűnik elénk. Herribald, akit társai igazmon-dása miatt kissé félkegyelműnek tartottak, mikor megkérdezték tőle, hogy milyenek voltak a magyarok, így válaszolt: „Nem emlékszem vidámabb emberekre kolostorunkban”.⁴²

Az egykori források is ismertetik véleményüket a magyar harcosok tulajdonságairól. VI. /Bölcs/ Leó a haderő emberanyagának ismertetésében igen részletes és hiteles adatokat szolgáltatott, amikor közölte, hogy ezeket az értesüléseket „meglehető tapasztalatokból tanultuk meg, mikor szövetségesként használtuk fel őket a bolgárokkal szemben”.⁴³ Ugyanis a magyarokhoz küldött követség és a velük harcoló görög tisztek tagjaitól is vette tájékozódását.

Már hivatkoztam arra a véleményére is, hogy „férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzván, csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben”,⁴⁴ amivel harci szellemüket ismerte el.

Liudprand cremonai érsek elfogult és irányzatos szellemű írásából is kitűnik a törhetetlen harci szellem, bár ő ezt mint elítélendő tulajdonságot igyekszik feltüntetni: „Nem láthat az ember oly szomjúhozót, aki hevesebben vágya egy ital hűsítő vízre, mint amennyire ez a kegyetlen nép áhítja a csata napját, ugyanis a harcon kívül semmi másban nem leli kedvét.”⁴⁵ Liudprand is azok között van, akik szerint „hogyan még jobban rettegjenek tőlük, ittak a legyilkoltak véréből”⁴⁶ az ő jelzője szerint a magyarok népe „felettébb gyalázatos”, másutt „a magyarok öldöklést szomjazó, s harcra áhító serege” - a szöveg. Itt kell megemlítenem, hogy mindezzel az Antapodosis - görögül: Bosszú-t jelentő című könyvében Berengár itáliai király udvarából való eltávolítása miatt akart bosszút állni, s mivel a magyarok szövetségesei voltak Berengának, rajtuk is ütni akart. Ennyit a hitelül.⁴⁷

Bár azt még meg kell róla állapítani, hogy mindemellett sok eredeti hírt, adatot is közölt.

Regino prümi érsek *Chronicon* című évkönyvében hasonlóan, más forrásokból és másokról szóló leírásokat aggat a magyarokra, mint pl. „a magyarok féktelen és minden fenevadnál kegyetlenebb népe”, ami tulajdonképpen utólagos betoldás - állapítja meg Győrffy György is.⁴⁸ Viszont ugyanő írja le róluk, hogy „Nincs a lopásnál súlyosabb bűn náluk”⁴⁹ majd tovább: „Nem törekszenek úgy az arany és az ezüst után, mint a többi halandó”, vagy „A fáradozásokban és a harcokban kemények, testi erejük roppant nagy.” Ő volt az, aki a magyarokkal feldaraboltatta ugyan az ellenség szívét és megetette velük, de mint a forrásgyűjtemény is megállapítja, ez a rendkívül kedvezőtlen megítélésük nem tapasztalásból származott, hanem középkori mendemondákból, közhelyekből.⁵⁰

A hadrafoghatóság szempontjából a szellemiek mellett igen fontos a harcos testi állapota, edzettsége és állóképessége is. A korabeli magyar katonát így látta az idegen: a fáradozásokat, nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és a faggal és a szükségesekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép”.⁵¹

A magyarok tetszetős megjelenését írja le Gardézi: „Ezek a magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek. Ruhájuk brokát, fegyvereik ezüstrrel vannak kiverve és gyönggyel berakottak”.⁵² Fegyvereik díszítését a régészeti leletek is bőségesen igazolják, ami szépérzéküket és fejlett művészi igényüket bizonyítja.

„... félelmetesek. Az összes körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak győztesek lenni” - így jellemzi őket az arab földrajzi mű a *Hudūd al-Álam*.⁵³

Marvazi szerint „...szemrevaló és szép külsejű emberek és nagy testűek. Vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit kereskedelmüknek köszönhetnek.”⁵⁴

Al-Maszúdi írásában a magyarok „Részben nomádok és részben letelepültek. Véderejük nagy és igen harciasak”.⁵⁵

Amikor a nyugati germánok és egyebek torzonborz szakállat viseltek, a „vad” magyarok borotválkoztak. Az arab földrajztudós, Jákut kérdésére így válaszoltak „Azok, akik közülünk katonáskodnak, borotválkoznak...”.⁵⁶ Ám nemcsak szakállukat, de a fejüket is kopaszra borotválták, mint ezt Theotmár salzburgi érsek a pápához /IX. János/ intézett levelében megírta.⁵⁷ Ahogy Regino is közölte: „...szívük nem hajlik semmiféle könyörületre. A hajukat egészen a bőrig levágják késsel”.⁵⁸ Az összefüggés nem érthető éppen, de lehet, hogy a fordítás a hibás. Különben a borotválkozás nyilván egészségügyi okokból történt - az esetleges divat mellett nehogy a háborúban élősdi szedjenek össze.

Összefoglalva, a hivatkozott tíz forrás /1 görög, 4 latin és 5 arab/ - többről ilyen vonatkozásban nincs tudomásom - 11 dicsérő jelzője és megállapítása mellett 5 gyűlölködő, valótlan vádaskodást tartalmaz, de még ezek mellett is kénytelen elismerő véleményeket nyilvánítani. A célzatos képtelenségeket a váratlan veszéllyel szemben tehetetlen, félelemből fakadó gyűlölet eltúlzott kifejezésének tekinthetjük. Tankönyveink az 1241-es tatárjárás mongoljait is ha-sonlóan „kutyafejű” tatároknak nevezték.

A felsorolt normálisan jellemző, valószínűleg megvolt tulajdonságok elének állítják a honfoglaló magyarok harcos férfinépének hiteles képét. Ezek a harcra kész, bátor, edzett, kiváló magyar katonák minden nehézségen felülemelkedve, sikeresen vívták meg népük sorsdöntő nagy csatáit, s vitték diadalra a honfoglalás nagy művét. Ehhez a kimagasló teljesítményhez ilyen férfiakra volt szükség!

6. A magyarság lovaskultúrája.

Az előszóban már említettem, itt újból kiemelem és felhívom rá a figyelmet, hogy mennyire helytelen az az európai társadalom- tudományokban elterjedt történeti értékelmélet, amely a középkori /ókori/ népeket életformájuk alapján letelepedett, tehát felsőbbrendű, kultúrált és lovas-, lovasnomád, vagyis alacsonyabb-rendű „barbár” osztályozásba sorolja. Ez a véleményezés jellemző a mai magyarországi történészek nagyrésztére is.

A civilizált és a barbár meghatározást és különbségtételt ugyan már az ókori görögök is használták, ezt tőlük vették át. És mint sajátos értékelméletet joggal kifogásolják. Napjainkban is kiemelten kezelt kérdés ez, a „másság” problémája, a lenézés, a gyűlölködés, végső soron a megsemmisítő fenyegetés.

Helytelen lenne ugyanis minden keletről jött, vagy onnan származó kultúra, elmélet, civilizáció, vagy nép leosztályozása csak azért, mert más, mint a nyugat-európai. Hiszen onnan, Keletről származik a legősibb emberi művelődés, ott születtek a szellemi tudományok, a hitvilág, a civilizáció csodálatos értékei. És ezek közé kell sorolni a nagy lovas-, lovasnomád népek alkotásait, az ősi Mezopotámia, Kína, Perzsia, India hatásaival gazdag, magukkal hozott értékeket, kulturális, anyagi, művészi és sportvonalon.

A lovas népek világtörténeti szerepéből és hatásából csak az árnyoldalakat, a háborús pusztításokat látni és hangsúlyozni kissé eltúlozva olyan, mintha a görögök antik kultúráját pl. Nagy Sándor hadjáratainak perzsiai, vagy másutt elkövetett pusztításaiból, a római birodalom értékeit csak a légiók kontinentális méretű hadjáratai egyes kilengéseiből ítélnénk meg. Vagy

vegyük a gyarmatosító népeket, spanyolokat, portugálokat, franciákat, angolokat, ezeknél is volt sok hasonlóság a területek megszerzésében, a népek elnyomásában. Végül is a németeket a két világháború hatalmas hadjáratainak után nomád, barbár népnek ki nevezhetné tudományos szín-vonalon?

Éppen ilyen tudománytalan a letelepedett = civilizált és a lovas = barbár meghatározás. Ezek nem civilizációs fokot, hanem külön civilizációs formát alkotnak.

Felhívom a figyelmet Padányi Viktor: Dentu-Magyararia című munkájának I. fejezetére. Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban számos, meggyőző, újszerű megállapítást tett.

A honfoglaló magyar népet például, mivel lóháton jött és lovaskultúrával rendelkezett, valamint új színeket, értékeket hozott Európába, barbárnak tartani és hirdetni tudománytalan és káros lenne.

Az ilyen felfogás ellen fel kell lépni és harcolni kell ellene, semmiképpen nem hirdetni.

Mi tartozik a lovaskultúra fogalomkörébe?

Mindaz, amit a ló, mint szállító és harci eszköz az emberi életforma kialakításában, a nem helyhez kötött, mozgó életmódban, vagy a viszonylagos helyváltoztatásokban szervezeti, személyi, anyagi, kulturális és civilizációs vonatkozásban előidézett.

A 9. és részben a 10. században ez volt a földművelés fejlett formája mellett a honfoglaló magyar nép életformája is.

A lovaskultúra legfőbb tényezője természetesen a ló volt, vagyis a lótenyésztés, a lovaglás és a lovas harcmód megteremtése, fenntartása és fejlesztése. Ide tartozik még a lónak a világ történetében betöltött szerepe, a könnyűlovasság kialakulásában pedig a magyarság és a ló kapcsolatainak a kialakulása.

A lóval azért tartom szükségesnek részletesen foglalkozni, mivel eléggé ismeretlenek történetének körülményei és csak a legutóbbi 15 évben sikerült a régészeknek szinte áttörésszerűen új módszereket találniok az összegyűjtött hatalmas lócsontanyag, egész Európára kiterjedően és eléggé egységes szempontok szerinti tudományos feldolgozására. Ezek a vizsgálatok a vad- és a házasított formák megkülönböztetése terén fennálló nehézségeket leküzdve lehetővé teszik a ló történetének és házasításának, magyarságban megszelídítésének jobb megismerését.⁶⁰

Miután így ma már jobban ismerjük a ló megszelídítésének helyét és folyamatát, a szelídítési központokat és a lovak főleg Kelet-Európában történt elterjedését, közelebb

kerülhetünk vizsgálá- tunk tárgyához, hogy hol, hogyan és mikor alakult ki a magyar könnyűlovasság.

A ló a szívünkhöz is legközelebb álló háziállat, a kutyával együtt, amelynek a legszorosabb kapcsolata volt és van még ma is az emberrel. A ló a történelem kezdetén átalakította az emberi fejlődés menetét, mint gyors szállító és hadieszköz. Előbb harci kocsival száguldó „új csodafegyver” lett a maga korában, majd a lovassal a hátain birodalmakat megdöntő és nagyhatalmakat teremtő erő, ígig végül ma már csak szabadidőt szórakoztatással eltöltő és sportcélra szolgál, de ennél még ma is több: segítő bajtárs, és nem élettelen sporttárgy csupán, hanem ennél másabb, lovasával együtt dolgozó, küzdő, valódi sporttárs.

A ló legelső őse, tudományos megállapítások szerint a róka nagyságú, talpon járó, négyujjú ún. Eohippus volt, amely rendkívül jelentős fejlődésen ment át, amíg végül, kb. egymillió évvel ezelőtt, mint a mai háziló őse jelent meg az Equus caballus.⁶¹

Ekkor, ezidőben csoportosan éltek még nagy és középtermetű lovak, majd ezekből a középtermetűek maradtak meg, míg végül a jégkorszak pusztításait csak egyetlen lófajta élte túl, az Equus ferus Boddaert, amely azután hatalmas területeket népesített be egész Euráziában, kivéve a legészakibb és legdélibb részeket.

Ez a lófajta végül két alfajra oszlott, tarpánra /Equus ferus Gmelini/ és a takira /Equus ferus Przewalski/. Mindkét lófajta a mai lovakhoz képest alacsonyabb, a tarpán kicsi, de erős testfelépí- tésű, rövid fejű, lapos homlokú, kosorrú. Ez az állat a 19. század végén Ukrajnában kipusztult. A másik , a taki valamivel magasabb a tarpánnál, kb. 124-145 cm marmagasságú, zömök, nagyfejű, erős, rövid nyakú. Mindkét lófajta felálló sörényű, farkuk, fejük, lábuk is sötét színű. A taki kis számban még szabadon él állítólag Mongólia környékén.

Európa más vidékein is voltak lófajok, de kisebb számuk miatt nehezen megállapíthatók. Egyes angol vélemények még két másik lófajtát is megneveznek, a kihalt erdei lovat és az észak-kelet-szibériai tundralovat. Ezek azonban nem voltak a lovak fejlődésére hatással.⁶²

Az ember és ló viszonyának kezdeti a múltak homályába vesznek. Első ábrázolt jelei az ősi barlangrajzokban fedezhetők fel, amelyeket a homo sapiens ősei karcoltak, rajzoltak, festettek a számukra menedéket nyújtó barlangok falára. Ilyen állatrajzok Nyugat-Európában és Szibériában találhatók kb. a Kr. e. 100.000- től a Kr. e. 60.000-ig tartó időszakban lezajló utolsó Őskori eljégesedés idejéből, s a Magdalén-i - Aurignac-i kultúra ősemberétől

származnak.⁶³ Ezek olyan állatokat ábrázolnak, köztük a lovat, amelyeknek az ember önfenntartása szempontjából elsődleges je-lentőségük volt.

Az ember és a ló első találkozása a vadász és az elejtendő vad találkozása volt, mint a többi állatoknál. Házasítása a zsákmányolt fiatalabb lovak, a csikók foglyul ejtése és emberhez szoktatása révén képzelhető el.

Az ember hamar felismerhette, hogy húsánál jóval értékesebb a ló gyors mozgása. Ennek felhasználásával gyökeresen megváltozott az emberi élet. A gyalog kis kiterjedésben és lassan mozgó ember 50-60 km napi távolság gyors legyőzésére is képessé vált.⁶⁴ Eltúlzottnak találom a hivatkozott könyvnek azt az állítását, hogy az ember mozgása a ló segítségével napi 150-160 km távolságra is megnőtt. Tapasztalatból tudom, hogy ez gyakorlatilag nem megoldható. Olyan távlovaglason vettem részt, ahol egyfolytában 120 km-t kellett vágtában megtenni. És hasonló távolság után 1941. július 12-én a 3./2. huszárszázadom mint felderítő osztag a Dnyeszteren túl Zwanczyk irányában hajtott végre menetet és a cél előtt kb. 20 km-re a 300-ból kb. 30-40-et lehetett kiválogatni, mert a lovak olyan fáradtak voltak, hogy az utolsó átnyergeléskor egyszerűen lefeküdtek a földre. Igaz, hogy már egy hete erőltetett menetet hajtottunk végre. Az előbbi példa pedig egy egyéni verseny volt. A ló- nak is megvan a teljesítőképesség! határa. Egyszer-egyszer lehet nagy távolságokat megkövetelni, de folyamatosan nem, mert a lovak tönkremennek.

A ló megszelídítéséről, jelenlegi ismereteink szerint, a legkorábbi adatunk a Kr. előtti 4. évezredből való. Lócsont- és agancsból készített zablapálca-leletek alapján Dél-Ukrajnában, a Dnyepertől nyugatra, Kremjencsug közelében Dereivka és Kazahsztánban egy Botaj nevű hely nevezhető meg a ló legkorábbi házasítási helye gyanánt. Viszont közvetlenül ezután, még a Kr. e. 4. évezred végén már számos más helyre is eljutottak a lovak.⁶⁵ Így nyugat felé Moldáviába, a Havasalföldre, a Kárpát-medencébe, Horvátország területére, keleten a Kaukázusba, Kelet-Anatoliába és Perzsiába is. Európa nyugati részét a Kr. e. 3. évezred második felében érték el a lovak. Mezopotámiába, Közel-Keletre is ekkor jutottak. Kr. e. 1900 után Görögországban is nagyarányú lótenyésztés indult meg, de ez később lehanyatlott.

Ukrajnától keletre, a Tien-sanig és Mongóliáig terjedő füves steppék területén kóborló kisebb ménesek, nagyobb lócsapatok megszelídítéséről nincsenek adataink, pedig itt a nagy lovasnépek ősi hazájában bizonyára sor került, nem is akárhogy, a lovak felhasználására.

A lovaglás kezdeti időpontját az általános nézetek a Kr. e. 1. évezredre teszik, a nagy lovashadseregek Közép-Ázsiából kiindulva pedig már ezután 500 évvel megkezdték hódító

útjaikat. A „lovaglás őstörténete” című tanulmány⁶⁶ pedig forradalmi elméletként azt közölte, hogy a lovaglás egyidejű a ló megszelídítésével, azaz hatezer éves!

A feltevés azon alapszik, hogy a dereivka-i ősló előzáfogán zabla okozta fogkopás nyomait találták meg, s ezt röntgenfluoroszkopos felvételekkel is rögzítették. Ez úgy fordulhat elő, hogy felkantározásnál a zabla nem mindig kerül oda a helyére, a nyelvére és a fogínyére felfeküdve, a metszőfogak és az előzáfogak közti foghíjas részbe illeszkedve, mert a ló a nyelvét felemelve és hátrahúzva a zablát átrakja az első előzáfogakra, hogy az ne tolódjon fájdalmat okozva az érzékeny pofarészbe. A hatalmas erő a csúszkálás közben jellegzetesen lekoptatja a fogakat. A szerzők ebből a nyomból következtettek arra, hogy a dereivka-i őslóvat tenyésztésével egyidőben kezdték lovagolni, s ezért került a szájába a zabla, s mivel a kocsit csak 500 évvel később kezdték használni, ebből következik, hogy lovagoltak, s nem lehetett kocsiba fogva. Itt kérdéses az, hogy volt-e már ebben a korban olyan zabla, amely a felfedezett kopást előidézhette, és egyetlen adat még nem bizonyít.

Azon lehet vitázni, hogy a megszelídített lovat előbb használták-e lovaglásra vagy kocsiba fogva, az viszont történelmi tény, hogy hadihasználatra előbb harci kocsiba fogva jelent meg a ló és csak azután lovas alatt. Mint a legtöbb találmánynál történt, a lovat is előbb alkalmazták harceszközként és csak később fedezték föl az állati energiájából eredő, békés felhasználása lehetőségét.

Az évezredek során a világhatalmi küzdelmekben sokszor döntő tényezőként vettek részt a lovak milliói, s ezt a szerepüket meg is tartották az emberiség történetének következő ötezer évében is.⁶⁷

Meglehetősen hosszú idő telt el addig, amíg a ló harci felhasználásának a módja déli irányban, a Közel-Keletre is áttért. Amikor a lovak Kr. e. 2200-2000 között itt megjelentek, azt a szerepet vették át, amit előttük a szamár-vadszamár hibridje töltött be: befogták őket a harci kocsikba. Az erőteljesebb, gyorsabb lovakkal az irányítás új módszere, a zabla bevezetésével tökéletesedtek a harci szekerek.

Az ókor egyik legnagyobb csatájában, az Orontes folyó melletti Quadesnél Kr. e. 1296-ban Muwattalis hettita király könnyűlovas harci kocsis csapataival hatalmas küzdelmet vívott II. Ramses egyiptomi fáraó seregével. A hettiták sikereit az teszi érthetővé, hogy számukra a lóidomítás első tankönyvét Kr. e. 1440 táján írta kb. ezer sor terjedelemben, égetett agyagtáblákra a hurrita nemzetiségű Kikkuli.⁶⁸

A lovas harci kocsis alkalmazás szerintem azért előzte meg a lovas harcos felhasználását, mert hámba, kocsiba fogni a lovat sokkal könnyebb, mint belovagolni és hozzá a lovast is megtanítani lovaglásra és a lovas harcra, amihez előbb szükség volt jó nyerget szerkeszteni és hozzá a kengyelt is kitalálni.

A lovas harci kocsikat használó ókori népek, szumérok, asszírok, egyiptomiak, hettiták, perzsák, görögök, rómaiak évezredes harcai után és közben a lovaskultúra és abban a lótenyésztés igazi nagy fellendülése a lovasnépekkel, a szkíták és a népvándorás többi lovas-nomád népeinél következett be. Nyugaton a kelták voltak jeles lótenyésztők. A vaskorban az ő lovaik voltak az uralkodó lófajták Európában, a Bécstől Velencéig húzódó határvonaltól nyugatra. Ezek a lovak azonban a 126-127 cm marmagasságukkal alacsonyabbak voltak a szkíta lovaknál. A nyugat-európai lovas hagyományok a keltáktól származnak.

Ugyanakkor, a vaskorban hatalmas új lovashullám hatolt be Közép-Európába. A Kárpát-medencéig benyomult szkíták nagy mennyiségű, kiváló steppel lovat hoztak magukkal, amelyből jutott még Ausztria és Itália területére is. A Velence körüli venétek a Kárpát-medencében vásárolták a szkíta lovakat, melyek híres versenylovakként váltak közismertté.

Az európai háziló-fajták kialakulását a keleti lovasnépek lovai alapozták meg tehát, a következő nagy befolyást lótenyésztésükre az arab, végül az angol telivér lovak jelentették.⁶⁹

A szkíta ló a rendkívül sok csontleletből, de művészeti és más tárgyakról is jólismert. Talán legszebb ábrázolása a kubáni Csertomlik-i kurgán /arany-ezüst ötvözetű/ elektron vázáján látható, mely a Kr. e. 4. századból származik.

A Persepolis-i /Irán/ Padana palota kő domborművein ajándéklovakat vezető szkíták ábrázolásából is jól látható az emberek melléig érő szkíta lovak majjának a magassága, ami megegyezik kb. a régészeti méretek 136-137 cm-es adataival.

A szkíta lovak pompás, nemes állatok voltak, leginkább az arab telivérekhöz hasonlítottak. Megjelenésük: kicsi fej, homorú profil, zászlós faroktartással. Ami eltérő volt ettől, az a vaskos nyak és törzs volt. A sörény lenyírásának szkíta szokását az magyarázza, hogy lovas íjászaikat ne akadályozza a nyíllövés közben a lovak bozontos sörénye. A lovak külső tulajdonságaiból és a történelemből ismert nagy menetteljesítményeiből következtethetünk a szkíták magasfokú lótenyésztésére. Tervszerűségüket is bizonyítja a lótenyésztésben az a gyakorlat, hogy ménlovaikat ivartalanították, a lovak elkorcsosulásának elkerülése céljából, és csak a kiválasztott kiváló tenyészméneket hagyták meg. Ez a szokás azzal is magyarázható,

hogy a mének kevésbé idomíthatók, illetve nehezebben fegyelmezhetek, irányíthatók, mint a többi lovak, a kancák és a heréltek.

A hunok lovát kisebb termetű, széles homlokú és rövid fejű tarpánnak írják le, mely a nyugati steppék lófajtája, s csak a Kr. e. 2. századtól tűnt föl keletebbre, a hun-kínai hadszíntéren. A hun ló jobb volt a kínainál, amely a mongóliai steppe vadlovának, az Equus Przewalskinak, a takinak a lófajtája. Feljegyzik, hogy a hun lovasság könnyebben mozog és még a döntő harc előtt kifárasztja a kínaiakat.⁷¹

Természetszerűen adódik, hogy a szkíta, majd a hun lovasság kialakulásának a helye a nagy kiterjedésű eurázsiai síkságokon volt, ahol a nagy állatállománynak szükséges élelem és víz biztosítása végett évszakonként arrébb kellett költözni. A nyugat felé irányuló nagy népvándorlásokat a legelőváltások mellett az is előidézhette, hogy a steppe keleti vidéke kevésbé volt kedvezőbb éghajlati és növényzeti szempontból, mint a nyugati része. Keleten nagy szárazság volt, a nappali nagy forróságot éjjel nagy hideg váltotta föl, bár a növényzet itt is tápanyagokban dús volt. Nyugaton csapadékosabb volt az idő és dúsabb a növényzet.

Kétségtelen, hogy az első lovasnomád nép a szkíta volt, s utána a szarmaták, az alánok, hunok következtek, viszont éppen a Kárpát-medence területén sikerült 1939-ben kimutatni egy presz- kíta lovasnomád nép nyomait.⁷² A történelemben mindig lehetnek újabb feledezések, megállapítások, László Gyula szerint mondva, „így is lehetett”.

Hérodotosz véleménye ez volt a szkítákról: „keményen bírnak minden fáradságot, testileg is nagyok, a harcban pedig vitézek voltak. Semmi se lehetett a világon, amit ne tettek volna kockára, ha sérelem esett rajtuk... A szittyá kemény volt a harcban és gyors a lovakon... az íjjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül akármelyik”.⁷³ Ők voltak „az íjászok népe”.

A hunok a hadtörténelemben mint híres és kiváló lovasok váltak ismertté. Lovaik kimondottan pusztai lovak, kitartók, igénytelenek, sok fáradságot kibírnak. Lovukat megbecsülik, szeretik, kímélik, tisztelettel adóznak nekik. A ló „az ég állata”.

Látjuk, hogy amit a szkítákról, hunokról állítanak, mindazt a bizánci, arab, de még a nyugati források is ugyanúgy megállapítják a magyarokról is. Ez a könnyűlovasság egészen a huszárokig gyors, mozgékony, tűzeros, meglepő rajtaütésekre mindig kész volt és ezért vált félelmetessé.

Hogyan lettek a lovasnépek ilyen kiváló lovasok? Az ókori források egyöntetűen leszögezik, ehhez az életmódhoz korán hozzá kellett szokni. A gyerekek alig, hogy járni kezd,

felültetik a lóra, ott lesz ifjú, kemény harcos, minden fáradságot és nélkülözést megtanul, eggyé válik a lovával. A hosszú utakat, a biztos ülést, az íjjal való lövést, a kardvívást, kopjabetét a hunok a kengyel alkalmazásával teszik biztossá és lehetővé, a kengyelt a népvándorlással ismeri meg a világ. A hunokról és a többi lovasnépekről a római írók hasonló leírásokat közölnek, valószínűleg saját képzeletük szerint, így Ammianus, Claudianus, Sidonius szerint: éjjel-nappal állandóan apró és rút idomú, de gyors és élénk lovaikon ülnek, esznek, alusznak, nyeregben végeznek mindent, ott tanácskoznak, tárgyalnak, hogy már a gyaloglásra is alkalmatlanná váltak. Ezeket a megállapításokat túlzásnak vélem, mert az igazi lovasember, ezek az őseink pedig igazán azok voltak, szerették lovaikat és épp ezért kímélték is, nem ültek állandóan a ló hátán, tudjuk, hogy már a partusok is, de még a görögök is - ahogy Xenophon a lovasságról írott Értekezés-ében meghatározta „menetben, lépés jármódban lovaikról leszállva vezették gyakran lovaikat a ló és lovas megkímélése céljából”.⁷⁴ Ugyanezt alkalmazta az 1. magyar lovasdandár 1941-ben a keleti fronton, erőltetett menetek alatt különösen.

A nagy görög lovas tudós, mert értekezéséből ez világlik ki, olyan katonai elveket, szabályokat és tanácsokat fogalmazott meg, amelyek a legutolsó időkig, a lovasság egész fennállása alatt vonatkozott a lovas katonára, a lovak kiválasztásától kezdve a lóraszállástól, a kiképzésig, a menetek szabályozásáig, a harcok vezetéséig és leírásának minden pontja ma is érvényes, használható elveket tartalmaz.

A honfoglaló magyarok lovaira a szkíta-hun korszak lovairól való ismereteink alapján következtethetünk, illetve az ásatások lócsont-leletein végzett tudományos vizsgálatok adatai a mérvadók.

A steppén élő magyarok földműveléssel kiegészített legeltetéses állattartására a folyók közti terület a legkedvezőbb feltételeket biztosította. Az éghajlat enyhébb és csapadékosabb volt, a vízháztartás eléggé kiegyensúlyozott, s ezért a legelők növényzete őszig üde maradt. Lóállományuk típus és alkat szempontjából nem volt egységes, a szomszédos kazár lovakkal azonban rokonságban állt. Ezek a könnyű, melegvérű lovak keleti típusát képviselték és egyes vonásaikban az altáji lovakhoz hasonlítottak.⁷⁵

A honfoglalás kori magyar lovak származásáról a kezdeti időszakban aránylag egységes volt az a hivatalos vélemény, amely szerint a hazai csontleletek alapján a magyarság a 9. és 10. században a nyugati török népréteg, az őstörökök /ős-altájiak/ által tenyésztett lovakat, az ún. Przewalski-féle lovakat használta, azokat is tenyésztette. Ez a lófajta a Mongóliában ma is,

bár kis létszámban élő vadlóval, a mongol nevén taki /ma tah-nak hívják/ lóval volna rokonságban. A mai székely ló is rokonságban van a takival, volt olyan vélemény is, hogy „a taki eredet a honfoglalás kori magyar lovakon átütő jellegű”.⁷⁶ Ezt a véleményt állította Matolcsi János is.⁷⁷

A lóismereti tudomány mai álláspontja szerint a magyarok lovai a honfoglalás korában az őskori dél-orosz lónak, a tarpán-nak a leszármazottjai.⁷⁸ Egyes vélemények szerint a honfoglalás kori lókoponyák általános típusai tarpán jellemvonásokat mutatnak.⁷⁹ Olyan vélemény is megnyilvánult, hogy a honfoglaló magyarok lovai perzsa /arab/ vérrel nemesített keleti lovak voltak.

„A magyarok tarpán típusú lovai alacsony, rövid lábú, kevésbé tetszetősek; a nemesített keleti lovak rövid lábú, magasabb és zömökebb szervezetűek voltak”.⁸⁰

Mindezek a keleti származású lovak szilárd szervezetükkel, még fokozottabb igénybevétel esetén is, nagy életerővel, ellenállóképességgel és szívóssággal rendelkeztek.

Ezeknél a hátsolovaknál előnyt jelentett a rövid elülső lábszár, mivel gyorsabb lépésváltást, biztonságosabb alátámasztást adott, viszont, ha a csüd rövid volt, főleg az elülső lábakon, az me-redek állást jelentett, amely ügetés és vágta esetén, főleg kemény talajon zökkenősebb, dobálóbb mozgást, kellemetlenebb ülést eredményezett.

A lovak tenyésztésénél a lovak igénytelensége, edzettsége, erős testalkata, gyorsasága, mozgékonyasága, nagy teljesítőképessége volt a cél, vagyis elsősorban a hadihasználhatóság szempontjait érvényesítették, a szép küllem nem játszott szerepet, illetve más volt a szépségideál.

Rideg tartásban, állandóan a szabadban, 20-25 fős kisebb ménescsoportokban, a maguk találta eleségre bízva, a lakóhelytől félnapi lovaglásnyi távolságra legeltek a lovak. A nagy hidegekben is a szabad ég alatt tartózkodtak, ilyenkor valami védettebb völgybe, ligetbe hajtották őket, a nyáron gyűjtött szénával, téli lombbal pótolták a hiányt. Amit a hó alól kikapartak, az volt az élelem. Ilyen sanyarú viszonyok között a legéletrevalóbb fajták maradtak meg és örökítették jó tulajdonságaikat. Hozzá idomultak az életkörülményeikhez, hosszabb szőrük nőtt, a lábuk se lett kényes a nedvességre, a lucskos hóban se kaptak csüdsömört, ami napjaink elkényeztetett lovainál oly gyakran előfordult. Igénytelenségük, edzettségük, kitartásuk a legkitűnőbb tulajdonságok voltak katonai alkalmazásuk szempontjából.

A lovak tartásánál igen fontos tényező volt még az ivó-itatóvíz szükséglet biztosítása. A 9-10. században ez még nem volt olyan nagy jelentőségű, mivel mindenütt - a sivatagokat

kivéve - volt elegendő víz, egészséges minőségben, igen sok patak, folyó, tó, kiöntés, mocsár borította a területeket. Csak évszázadok múlva szabályozták úgy a vizeket, hogy kiszáradtak földrészeink, nem is beszélve a mérhetetlen szennyezésekről.

„Türk ellenfeleinknek hátrányos a legelők hiánya, tekintve a magukkal vitt lovak sokaságát” - állapította meg VI. /Bölcs/ Leó.⁸¹ Valóban a legelő a legfontosabb kérdés a lótarló népeknél. Átlagos viszonyú területeken elegendő volt évente háromszor végrehajtani a szállásváltást, tavasszal, nyáron és télen, persze csak a kisebb, két- három családnyi közösségeknél. Nagyobb méneseknél, uralkodói, törzsfői viszonylatban egész országrésnyi területeken, állandó, lassú vándorlással tudták a legeltetés kérdését megoldani.

A lovak tartásával, nevelésével, kiválasztásával, oktatásával kapcsolatban még igen sok adatot lehet találni a mai nomád népek szokásaiban. Hasonló életkörülményeiknél fogva valószínűsíthető, igen nagy mértékben, sok minden a honfoglalók lovas kultúrájához.

A szopós állatokat sátraiknál pányvára kötötték, odajöttek szoptatni naponta háromszor az anyaállatok, utána fejték meg őket, s nyár végére elkészült a savanykás, üdítő, tápláló ital, a kumisz. A csikók március-áprilisban látják meg a napvilágot, s helyileg hideg lévén, a kisebbeket a jurtában helyezik el, később meleg báránybőrt kötnek a gazdák a hátukra. A ménnek ivartalanítása a magyaroknál is éppúgy, hasonló vagy azonos elvek alapján történt, mint a szkítáknál és a hunoknál, mutatva a lótenyésztés szakszerűségét. Az ivartalanított lovak aránya a magyaroknál sem lehetett kevés, ez Bökönyi Sándor 1974-ben készített statisztikai adataiból kitűnik. Az általa vizsgált ⁷⁶ honfoglalás kori sírból előkerült lovak 65,8 %-a ménnek, 2,6 %-a kancának bizonyult, a fennmaradt 31,6 %-ot nem lehetett meghatározni. Mindehhez hozzátette, hogy a honfoglalás kori sírokban - két kanca kivételével - mindig ménnek vagy heréitek feküdtek. Ez utóbbiak hosszú, karcsú végtagcsontjai minden korabeli magyar településhelyen nagy mennyiségben feltalálhatók voltak.⁸²

A ménnek kétéves koruk betöltése után vizsgálat alá kerültek, ahol gondosan kiválasztották a tenyésztésre alkalmasakat, s a többieket ivartalanították.

A kétéves kor után került sor a lovak kezdő lovashoz szoktatására, hat-tíz éves kisfiúkat ültettek lóra, akiknek a súlya nem terhelte meg károsan a lovat. Tehát egészen korán kezdték hozzá-szoktatni a lovagláshoz a lovat is, meg a lovasát.⁸³ Lovaglási stílusukra jellemző, hogy a testsúly áthelyezésével, combjuk szorításával irányították a lovukat, szárral jóformán semmit, sarkantyút egyáltalán nem használtak, a ló megindítására, gyorsabb jármódra nógatásra pedig lovagló ostorukat használták.⁸⁴

A lovaskultúra terjedelmét és színességét mutatja két jellemző adat: a ló korának a meghatározására igen sok szó van mindegyik lovasnép nyelvében - a kor meghatározása, az ismert módon, a ló fogainak a kopásából lehetséges-, a másik a lószínek szavainak a szinte mérhetetlen nagy száma.

A lovak színének érdekesen nagy jelentősége volt a lovasnépeknél, melynek egyes vonatkozásai napjainkig fennálltak. Egyes népeknél a törzseket az általuk használt, azonos fedőszőrszínű lovak szerint nevezték el, pl. a besenyőknél. Most az kérdéses, hogy valóban tudtak-e annyi azonos színű lovat tenyészteni, vagy összegyűjteni, amennyi a törzs összes lovait kitette. Ennek örökléstani akadályai vannak. Csak a sárga színű lovaktól származnak azonos színűek, a többiekénél ez kérdéses, továbbá vannak korukban megváltozó színű lovak is. Valószínű az a feltevés, hogy nem az egész törzs lovai egyszínűek, hanem csak a törzs hadierejének a lovai voltak egyforma színűekből kiválogatva.⁸⁵ Magyar eredetű lófestésről is vannak leírások. Itt a lovaknak a hosszú szőrzetét, sörényét, farkát festették meg. Húsz ilyen adatot ismernek az oszmán-török időkből,⁸⁶ a kuruc és török korból is van négy esetünk.⁸⁷ Szóba került még a különböző zászlók színe is, a lófarkas zászló, a thug kérdése. A besenyő kérdésről általában Győrffy György részletes feldolgozásai adnak értékes képet.⁸⁸

A lószíneknek katonai jelentőségük volt. A parancsnok tudhatta, hogy távolabb levő egységei hol és hogyan működnek, az egyes lovas harcos pedig, ha messzebb került egységétől, látta, merre kell tartania, hogy oda visszajusson, mert a lovak színéről tájékozódott.

A honfoglaló magyaroknál a lovak színek szerinti beosztásáról nincs tudomásunk, bár valószínű, hogy az előd lovasnépek tapasztalatait felhasználva, egyes harcos egységeiket lovak szerint is, azonos színűekből állították össze. Ez a színek szerinti beosztás azonban huzamosabb ideig nem tartható fenn, mert egyes harci tevékenységek olyan létszámbírányokat okozhattak, hogy a kiegészítés esetleg csak más színű lovakból volt lehetséges. Meg kellett azonban ennek lenni náluk is, mert ez az elv érvényesült például még a magyar honvédségben is a lovas alakulatoknál, egészen a negyvenes évekig, a huszár alegységeknél, ahol századonként lehetőleg azonos színű lovakat osztottak be, magam is tudom. De így volt ez a lovastüzérekénél is, ahogy erre Harmatta János hivatkozott a 85. sz. jegyzetben feltüntetett művében.

A huszár- és testvéralakulatoknál ez a lovak szerinti csapatbeosztás a legnagyobb valószínűség szerint a honfoglalóktól örökölt lovas hagyománynak tekinthető. Ha nyugati

lovas alakulatnál ez megvolt, valószínűleg azt is a huszároktól vették át, amint a ruházatot és felszerelést is a 17-18. századtól.

A katonai egységek lószínek szerinti felosztására jellemző maradvány volt a székelyeknek a tarka lovak-népe elnevezés, ugyanis a székelyeknek hagyományosan tarka lovaik voltak. A haj-dani székely lovas határőrezred és a megszűnése után létesített székely huszárezred lovai is, a sok évszázados hagyományhoz híven - ahogy Balázs Gábor⁸⁹ mondja -, fehér lábú lovak voltak.

Ezek a lovak voltak az idézett taki-vérrel azonos fajtájú lovak. „Maga a székely szó is szervezetre mutat. Jelentése szerint négy lábán és esetleg homlokán is fehér ló”.⁹⁰ Igen sok ilyen, még kutatásra váró kapcsolat, adat van, ami ezeket a hagyományokat rejti.

Lótenyésztésük szervezeti formája a ménes volt. A magyar elnevezés abból ered, hogy olyan lócsoporthoz tartozott, amelyben hím állat, mén is volt. Tudunk kisebb, két-három család által tartott ménesekről, melyek egy csődör, öt-hat kanca, ezek csikói, egy- és kétévesek és néhány herélből álltak,⁹¹ és a nemzetségek, törzsek vezetői, a fejedelem nagyobb létszámú méneseiről. A lótenyésztés és ló elhelyezés rendszerére visszakövetkeztethetünk a Kárpátmedencében a honfoglalás utáni hasonló szervezetekről.

Anonymus krónikájából ismeretes, hogy Árpád fejedelem Csepel szigetén központot létesített maga és nemesei számára, s lovait is oda rendelte: „A hosszú úttól elcsigázott lovaikat oda terelték, és parancsára legeltették, lovászainak mesterévé pedig egy kunt, egy Csepel nevű, igen bölcs férfiút tett meg.”⁹²

A jelentős számú királyi ménesek mellett a vezéri udvarhelyek közelében lovász, lovas elnevezésű helységek utalnak a lótenyésztés helyeire /pl. Lovasberény, Lovászi, stb./ a hadi- „főutak és megyehatárok metszéspontján királyi ménesek voltak elhelyezve - így - az 1067-iki szíhalmi határjárás szerint”.⁹³ Továbbá a különböző törzsfők, nemzetségfők, a belőlük és mellettük alakuló gazdasági és katonai vezetők hasonlóan nagy ménesek fölött rendelkeztek. Ezek voltak a lókiegészítés fő alapjai.

A harcos jobbágy középréteg is annyi sok lovat tudott tartani, hogy „gazdasági üzemük nem érezte meg, ha lovon katonai szolgálatot adtak.”⁹⁴

Nagy állatállományuk meglétét bizonyítják a bizánci források is. VI. /Bölcs/ Leó írja Taktikájában: „Követi őket nagy csapat ló, mén és kanca is, részint táplálékul és tejivás végett”.⁹⁵

A kedvező feltételek, a bőséges növényzetű, részben folyóparti nagy legelőterületek tették lehetővé, hogy a vezetők nagy központi ménesei mellett a köznép állattenyésztéssel foglalkozó nagycsaládjai lovakat is vagy főleg lovakat tenyésztettek. A kiterjedt lótartás eredményeként a lovas katonai kíséret, de maga a törzsszövetségi haderő is állandó ló- és lovas utánpótlást kaphatott a szabad köznép fiaival együtt. A csak földművelő társadalomban ez a lehetőség nem állhatott fenn, mivel hátszló csak a szabadok birtokában lehetett, a többiek alig egy-egy igásállattal rendelkeztek.⁹⁶ A „pusztai társadalmakban a ló nem a kiváltságos réteg sajátja, hanem mindenki által birtokolt közlekedési eszköz”⁹⁷ - ezért a lovas haderő tagjai is - a szegényebb elemek kivételével - saját hátszlóval és tartaléklóval vonultak hadba.

Ha lovaik számáról akarunk képet kapni, mivel adataink nincsenek, akkor összehasonlításként az újkori nomád népek adataira kell támaszkodnunk. „A nyáj nagysága Mongóliában családonként 150 juh, Perzsiában 200-500 birka, az Altájban 10-20 ló és 200-300 juh volt a 19. század végén - a 20. század elején. Ekkortájt Mongóliában félmillió embernek 20 millió állata volt. Minthogy a honfoglaló magyarság lélekszáma is közel félmillióra tehető, hatalmas állatvagyonnal kell számolnunk” - állapította meg Bakay Kornél.⁹⁸ Ennél többet nem tudunk mondani.

A lócsontleletekből csupán az állapítható meg, hogy az állat- tenyésztésen belül a háziállatok közül mennyi a lovak százaléka. A Don vidékén a volt sarkeli erőd közelében például 39 % szarvas- marha mellett 24 % volt a lóból, a hely közelében egy másik adat 30 % szarvasmarha mellett 18 % lovat állapított meg.⁹⁹

A lovak rideg tartása mellett a féltettebb, kiválóbb lovak istálló-féle elhelyezéséről kevés adat van. A takarmányozásra ugyancsak. A takarmánytermelés már a honfoglalás után terjed erősebben.

Etelköz füves steppe területén a 7-10. században a lóhúst fogyasztották. Erről értesülünk VI. Leó Taktikájából, ahol a magyarokat követő lovakról írt. Ismeretes a honfoglalás korából a lótejnek és a belőle készített kumisznak az általános fogyasztása. A lóhús- evés szokása a lovas temetkezés utáni toron ismerős, a táltosló, a lókultusz nagy jelentősége is ide tartozik.

Lovaik híressé váltak egész Európában és el is terjedtek a fejedelmi kor hadjáratai során, de a kereskedelem útján is.

Ha egyedül lótenyésztésük szempontjait vázoljuk föl és végzett munkájuk eredményeként az ismert, elért teljesítményekre mutatunk rá, a következő felsorolás képet adhat a magyar lovasnép lótenyésztésének valódi jelentőségéről.

A tenyésztési cél: hadihasználható, gyors, mozgékony, nagy menetteljesítményekre képes, erős testalkatú, súlybíró, folyóátkeléseknél jól úszó és irányítható, kitartó, szívós, edzett, igénytelen, engedelmes, jóindulatú, könnyen kezelhető, idomítható, vezethető, fordítható, gyors jármódban megállítható, állásból vágtába beugratható, sebes járású; testi állapotában: szabályos testalkatú, csontozató, tiszta lábú, egészséges, kemény patájú, jó erőnlétű lovak előteremtése.

Mindezek a követelmények a következő lovasteljesítményekben valósultak meg: a 895-902. évi honfoglalás hadműveleteiben, a fejedelmi kor 862-től 970-ig tartó hadjárataiban Európa - északot kivéve - az összes hadszínterein, a sokezer kilométeres menetek sikeres végrehajtásában, döntően győzelmes harcok megvívása közben, a legváltozatosabb terep- és talajviszonyok között. Homokos, puha, kötött, kemény és sziklás talajon, síkság, erdő, mocsárvidék, közép- és magas hegységeken át, számtalan sokszor. Ezek közt voltak: a Kárpátok, a Balkán hegység, az Alpok, Appenninek, Pireneusok. Folyam és folyóátkeléseken: Volga, Don, Dnyeper, Búg, Dnyeszter, Duna, Tisza, Dráva, Po, Enns, Inn, Rajna, Rhóne, Thaya, Ebro. Mindezek sportteljesítménynek is csodálatosak.

A magyar ló kiváló tulajdonságait és jó hírnevét nem különleges származásának, hanem egyedül őseink nagyszerű tenyésztő munkájának köszönhetette. Nem lehet véletlennek tekinteni azt, hogy a magyar nép szívében a ló szeretetének és kultuszának olyan mély hagyománya van, mert ez a múlt évezredeibe nyúlik vissza.

7. Felszerelés, fegyverzet, nyersanyag és előállítás.

A magyar könnyűlovasság kialakulásának alapvető feltétele volt az ember- és lófelszerelés, a harci alkalmazáshoz szükséges fegyverzet és a szükséges nyersanyag előteremtése.

A lovas harcos nélkülözhetetlen eszköze a nyereg. Őseinknek igen nagy mennyiségű lovagló nyeregre volt szüksége és ezt a legkitűnőbbben szerkesztették meg. A magyar nyereg ma is fogalom. A nyeregfelszerelés összeállítása, elkészítése mesteri munkát igényelt.

Sikerült László Gyula régész professzornak a koroncói lelet nyeregmaradványaiból helyreállítania egy honfoglalás kori nyerget.¹⁰⁰ Az utolsó tiszafüredi nyergesmester volt ebben nagy segítségére. A nyereg szerkezetileg a következő részekből állt: a ló hátán két nyeregtalp

puha fából, melyek alsó lapja két végén kissé felkapott, s így a ló hátára csak egy tenyérnyire feküdt fel. Ezen két kápa állt, kemény fából. Az első meredekebben, a hátsó hátra lejtősebben. Közepén ívet faragtak a ló bordája fölé. A kápakat nedves szíjjal, befurt lyukakon át összefűzték, ami száradáskor teljes feszséget biztosított. A két kápát farbőr hidalta át, erre jött az ülésbőr. Szügyelő, farhám és heveder erősítette a lóra a nyeret. Ehhez jött kezdetben az első kápa közelében rögzített kengyelszíz a két vaskengyellel.

A kengyel adott biztos ülést a lovasnak, ami a hadmozdulatokat, a nyíllövést, kardvágásokat, dárda kezelést elősegítette a lovas harcosnak. A kengyel óriási fölényt adott a kengyel nélkül lovagoló ellenféllel szemben. A kengyel feltalálása tette lehetővé a nagy lovas népek történelmi jelentőségű harci sikereit.

A nyereg se volt ilyen tökéletes a régi időkben. Képi ábrázolásokból tudjuk, hogy pl. az egyiptomiaknál a ló hátára egy négyszögletes textildarabot kötöttek a négy sarkánál fogva és középen a ló dereka körül egy haslóval, hevederrel rögzítettek. Ilyenek voltak Mezopotámiában, Szíriában és a Kaukázus vidékén is az első nyereg-kezdemenyek.¹⁰¹ A lovas pedig láthatólag nagyon bizonytalanul kuporgott a lovon, egészen hátul ülve és elől egészen felhúzta a térdeit, szinte a ló nyakáig pl. Szíriában.

A Kr. e. 6-3. században már lótakarót, pokrócot használtak nyeregként. Az Altájnál fagyott állapotban sértetlenül kerültek elő sorra a kurgánokból a szkíta lovasharcosok, lóval együtt, ezek nyergei két-két, lószőrrel kitömött, hosszúkas párnából álltak egy jó széles hevederrel, haslóval rögzítve és díszes takaróval beborítva. Természetesen még ezeknél se volt kengyel.

A hunok nyergénél a kitömött párnákon már a fakápa jelei mutatkoztak. Később szíjkengyelt, fa-vas kengyelt, végül vasból készültet használtak.

A legrégebb szíjkengyelt Kr. e. 50-ből, az Észak-Kelet-índiában, Mathurában feltárt, s jelenleg a bostoni Museum of Fine Arts-ban levő vörös márvány lovasszobrocskán lehet látni.¹⁰² Legutóbb, 1974-ben Mongóliában végzett ásatások során Erdélyi István professzor talált 270 km-re Ulan Bátorától keletre hun sírban egy hun kengyelt darabokban, mely a kínai Han-korszakból, a Kr. sz. 2. századból származik és ez az eddig ismert legrégebb kengyel.¹⁰³ Az előzőleg legrégebbinek gondolt vaskengyelt, mely a 4-5. századból való, Koreában és Japánban találták.

Valószínűleg ázsiai tájon találták föl a vaskengyelt, amely a kocsi, a kerék és a hámszerszám, végül a patkó mellett az emberiség kezdeti nagy felfedezései közé tartozik. Ezek tették lehetővé a közlekedés és a szállítás döntő kifejlődését.

A kengyel használatára és szerepére kitérve megállapítható, hogy a kengyelnek a szilárd ülés biztosítása mellett az is a feladata, hogy megkönnyíti a lóra ülést. Kengyel nélkül csak felugrani lehet a lóra.

Xenophon értekezésében már erre is gondolt. Leírása szerint a lóraszállítás már az ő idejében is a bal oldalról történt, bár megengedte a lóra ugrást a ló jobboldaláról is. A lovas a kantár bal kéz-ben tartása mellett azt olyan hosszan tartsa, hogy „midőn akár a fül közelében a sörény megragadása, akár a lándzsa segítségével a lóra felugrik, azt vissza ne rántsa”,¹⁰⁴ tehát ne zavarja meg a lovat. A lándzsán pedig volt egy kampó, arra lépve jutott fel a lóra. A lándzsa segítségével való lóraülést egyesek úgy képzeltek el - nem ismerve Xenophon írását, - hogy a lándzsán lévén egy szíjhurok, ebbe a szíjhurokba lépve pattantak föl a lóra. Lehetséges, de ennél valószínűbb az, hogy a lándzsán levő hurok nem a lóraülésre szolgált, hanem ez volt a napjainkig is „markolatszíz”-nek nevezett segédeszköz, melynek a célja az volt, hogy a lovas lóháton nehegy elejtse a fegyverét. Ilyen célt szolgált a huszároknál is a kardra erősített markolatszíz, amiből a tiszti arany, tiszthelyettesi ezüst- és a legénységi szíj-kardbojt fejlődött ki.

A lóraülés az ókori rómaiaknál is így történt.

A honfoglalók kengyelei a maiakhoz teljesen hasonló alakúak voltak, kovácsolt vasból készítették, állítólag volt nekik is fakengyelük,¹⁰⁵ amit télen használtak, hogy ne fázzon a lábuk. A magyar kengyel alsó, talpi része homorú volt. Egyesek szerint a puhatalpú csizmájuk miatt. Teljesen hasonló fakengyel előkerült a Mongol-Altáj vidékéről is.

A különbség a mai kengyelekhez képest az, hogy az ő kengyeleik is, mint az egyéb nyeregrészek, díszesek voltak, betétekkel, véretekkel, aranyozva, ezüstözve tették szebbé őket. Az 1980-ban Budakeszin feltárt honfoglalás kori lovas temetkezéseknél is került elő vörösrézdróttal berakott kengyel.

A lófelszerelésnek a ló irányítására szolgáló részei: a vas zabla, azt a ló fejére rögzítő bőr kantár és a csikószár, vagy gyeplő. A csuklós-zabla két oldalt zablakarikával, vagy hozzá még zabla-rúddal volt felszerelve, a karikába kapcsolódik a gyeplő, vagy szár. Ezt a fajta kantárt ma csikókantámak nevezik. A zablát kezdetben a ló szájába húzott szíj-, csont-zabla, egyenes vas-zabla, majd azután csuklósán összeerősített fém, vas-zabla követte. Sírleletekben találtak

olyat, hogy a ló szájában levő csuklós zabla egyik szára hosszabb volt, mint a másik. Ez volt tapasztalható a múlt kimmer- szkíta zabláitól kezdve. Valószínűleg magyarázata az, hogy miután a lovas a szarat a bal kezében tartotta, a jobbal a kardot kezelte, ezért, hogy a ló szájára a húzás egyenletesen hasson, az aránytalanság erre szolgált.¹⁰⁷

A honfoglalás kori zablák és kengyelek, valamint a szíjazat teljesen azonosak a korabeli steppei formákkal, de még a lószerszámok díszítő veretei is alakra, sőt gyakran mintára is megegyeznek az ázsiaikkal.¹⁰⁸ Jellemző példa erre a Kolozsvárott, a Zápolya utcában feltárt vezéri sír csörgős szügyelőverete, melyet László Gyula a belső-ázsiai leletekkel azonosnak találta.¹⁰⁹

A lovakat egészen a kezdetben zabla nélkül, kötőfékszerű kötél- vagy szíjkantárral kormányozták. Sőt a történelemben az is ismeretes, hogy az afrikai numidok kantár nélkül csak pálcával irányították a lovaikat.¹¹⁰

A honfoglaló magyarok nyergei szerkezetileg olyan tökéletesek voltak, hogy a 7-8. század óta egészen a 20. századig lényegesen nem változtak. A nyergekhez azt kell még hozzáfűznöm, hogy a kis felületű és kissé meredek szögű nyeregtalpakkal valószínűleg úgy nyergeit, hogy kis termetű lovaiknak a maijához közel féktetve rakták fel a ló hátára a nyeret. A mai nyergelésnél a ló marjától hátrább, az ún. nyeregtájra helyezik fel a nyeret.

A honfoglalók bal zalbakarikájára volt erősítve egy hosszabb szíj, ilyet használnak a mongolok is,¹¹¹ ez még a magyar huszárok kantárján is rajta volt, a célja pedig a vezetékllovak egymáshoz erősítése és megállásnál a ló odakötése volt pl. egy fához.

Még a patkó lenne hátra, ezt azonban keveset találtak. Valószínűleg nem használták, nem volt rá szükség, még nem voltak kövesutak a római utakon kívül. Bár az Alpokon és más nagy hegységeken a sziklás utak alaposan megviselhették a lovak patáit, vagy azok keményebbek voltak, mint a mai lovaké?

A könnyűlovasság kialakulásának a megfelelő emberanyag, a kiváló lóállomány és a nyeregfelszerelés mellett a fegyverzet biztosítása volt a következő legfontosabb feltétele. A honfoglaló magyarok fegyverzetének megállapításában a régészetnek volt jelentős szerepe, mivel a lovasnépek szokása szerint a magyarok kiváló harcosaik mellé nemcsak lovat, hanem egyes fegyverzeti tárgyaikat is mellé temették és ezek vas- és csontmaradványait a sírokban megtalálták.

Sőt a korabeli források is leírják és foglalkoznak alkalmazásukkal és hatásukkal. VI. /Bölcs/ Leó Taktikája így ír erről: „Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban

legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és amint a szükség kívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják.”¹¹² Fegyvereik közé tartozott még a közelharcra használt fokos vagy balta, szíjra kötött buzogányt ritkán használtak.

A legveszedelmesebb fegyverük az összetett, visszacsapó íj volt. Ez is az előd lovasnomád népek fegyverével volt azonos. Az íj a maga egyszerű formájában az ősember egyik első fegyvere volt. Ezt azonban évezredek választották el a szkíták, hunok fejlett, több anyagból összeállított visszacsapó íjától. A szkíták ezen íja a Kr. e. 700-600. évek körül terjedt el. Többféle fából, valószínűleg rugalmas anyagúból állították elő, lehet, hogy nyírfából.¹¹³ A nagyerejű íjnak a húrhossza a magyaroknál kb. 110 cm lehetett. A faanyag rugalmasságát szarvasínkötegekkel, szarulemezekkel fokozták, végeire és a markolatára csontlemezpárokat ragasztottak, ezek nem takart részeit bőrbevonattal látták el a nedvesség elleni védelem céljából.¹¹⁴

Használat előtt a fordított C alakú nyilat föl kellett ajzani rendes C alakúra, s be kellett akasztani a húrt. A felajzásra elég nagy feszítőerőt, kb. 25 kilogramm erőt kellett használni. Célozva 60-70 méterre lehetett lőni vele, tömegtűznél nagyobb távolságra is. Mindenesetre, sokkal messzebb tudtak vele lőni, mint nyugati ellenfeleik.

Használat után le kellett eresztetni a rugalmasság kímélése céljából. Az erősen kilőtt nyíl 25-30 milliméterre fúródott a fába, csak kivésni lehetett belőle. Ezen fegyverük hatását korabeli forrás örökítette meg. Reginó Chroniconjában ezt írta: „...kevés embert karddal, több embert pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyet olyan gyakorlottsággal lőnek ki szaru-íjaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani.”¹¹⁵ Használaton kívül célszerű volt az íjat tokba helyezni. Kétféle tegez ismeretes, a leeresztett íj tegeze, ezt baloldalon az övre akasztva hordták, a másik feszített állapotban az ún. „készenléti tegez”-ben volt elhelyezve, s az öv jobboldalára függesztették. A puhafából vágott, gyalult nyílvessző hátsó végére tollat erősítettek föl, a húrba illesztés bevájata mellett. A nyílhegy általában rombusz alakú, kovácsolt vasanyagból készült, lapos hegyét a harcosok élezték ki. Újabban találtak lyukas, gyújtónyílhegyet is. Volt ilyen a budakeszi honfoglalás kori temetőben is, a 6. sz. sírban, de volt egy háromszámyú, valamint keskenyebb és szélesebb nyílhegyis.¹¹⁶

Távolharcra hajítón, közelharcra döfő dárdát, kopját használtak, ezeknek csak a hegye maradt meg.

A közelharc legfontosabb támadó fegyvere a 70-80 cm hosszú, ívelt, kissé hajlítot szablya volt, amelynek a hegyénél a foka is élesítve volt, hogy a kardvágás utáni visszahúzásnál

is sebezzen. Egyenes keresztvassal, a markolata enyhén, mintegy 20°-ra, a kard éle felé volt megdűtve. Ez főleg magyar szerkezeti változtatás volt, az önálló magyar kardművesség újítása. Ideális volt a megoldása is, súlya kb 50 dekagramm körül mozgott. Használata könnyű fegyverzetű ellenféllel szemben nagyon hatásos fegyver volt.

Normannoktól származó nyugati, kétélű, egyenes, hosszú kardot is találtak néhányat. A magyar harcosok ezeket kevésbé használták, a magyar könnyűlovas harcmóddal nem egyezett.

A díszes magyar szablyák kimagasló példánya a bécsi kincs- tárban Őrzött, úgynevezett Nagy Károly, vagy Attila kardja, mely az Árpád-ház birtokából került regényes úton idegenbe. Salamon király anyja ajándékozta hálából a fiának nyújtott német segítségért. A szablya markolatának, pengéjének és hüvelyének palmettás díszítése kétségen kívül magyar mester munkája és remeke.¹¹⁷

A közelharc fegyvere volt még a harci balta, vagy a fokos, mellyel zúzni is, vágni is lehetett. Ezt a mongolok a nyeregbe mál- házták. Valószínűleg kevés volt belőle, vagy ritkán használták, mi-vel csak mintegy félszáz ilyen, baltás temetkezést találtak.¹¹⁸

Védőfelszerelésükről csak egyes írott források tesznek említést, a régészeti leletekben ezeknek nyoma sincs. Ha volt is némi bőr, vagy nemez borítású védőeszköz, pajzs, bőrsisak, vagy bőr könyökpajzs, az elpusztult az évszázadok alatt. Páncélozott ingek, vassisakok, vérték a könnyűlovasság harcmódjában feleslegesek is voltak.

„Ezek a magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek. Ruhájuk brokát, fegyvereik ezüsttel vannak kiverve és gyönggyel berakottak” - szögezi le Dzsaháni után Gardézi.¹¹⁹ És ez valóban helytálló megállapítás. A különböző fegyverleleteken a díszítés csodálatos szépségben tárul föl, s ez látható a ruházatukból megmaradt fémdíszítményeken is. Elődeik és a honfoglaló magyarok kultúrája anyagi vonatkozásban is, fémművességük, ötvösművészetük, fegyverkészítési technikájuk terén igen magas fokot ért el, amit nemcsak tárgyaik pazar díszítése, hanem nagyfokú egyönte- tősége is kézzelfoghatóan bizonyít. Ez az egyöntetűség az egész nép vonatkozásában formákban, méretekben, szerkezeti és részben díszítési elemekben is megnyilvánult, ami őseink kiemelkedő szervezőképességét mutatja. És azt is, hogy „mindezt sok évszázados gyakorlat alakította ki és állandósította műhelyeikben”¹²⁰ - állítják történészeink.

Ezekben pedig nagy mesterségbeli tudással, gazdag tapasztalatokkal bíró, igen képzett vasverő kovács, fegyverműves, íjas, szíjgyártó, nyerges, sátorkészítő, faműves, szabó,

csizmadia és egyéb kézműiparosokkal kellett rendelkezniök. Mindezek nélkül elképzelhetetlen a hatalmas magyar könnyűlovas hadak anyagi felépítése és folyamatos ellátása. Ilyen nagy mennyiségben nem lehet kölcsönkérni, rabolni, vásárolni bárkiktől. Mindezt a hatalmas mennyiségű fegyverzetet, lófelszerelést saját műhelyekben, saját kézművesekkel kellett elvégeztetni. És nem olyan fokon, hogy valakitől lemásolják, valamilyen hatásra elvégzik, megpróbálják megtanulni a szomszédoktól, hanem ez a saját, magasfokú képzettségük, ipari szervezettségük eredménye volt! Másképp nem lehetett!

Ez azt jelenti, hogy nagy termelőképességű, központi műhelyeik voltak a fejedelmi, törzsfői, nemzetségfői központokban, szálláshelyeken. Ezekkel biztosították a fegyverek alapkészítményeit, melyek végleges kialakítását helyben, vagy a hozzájuk tartozó népcsoportok kisebb saját műhelyeiben, nagycsaládi egyéni mesterekkel, végül maguk a harcosok közreműködésével végezték el.

Központi szervezés és munkairányítás nélkül a fegyverzet egységes formája nem alakulhatott volna ki. Elképzelhetetlen, hogy például ilyen teljesen egyforma nyeret, vagy szablyát tudtak volna vásárolni távoli vásárhelyeken, a steppén. Voltak bizonyára szoros kapcsolatok a törzsekben belül az egyes hatalmi, katonai csoportok között, ami főleg a nagyobb katonai tevékenységek, különösen pedig a honfoglalás távolfelderítései, majd a honfoglalás, a Kárpát-medence elfoglalása és a nagy átköltözés előtt központilag irányított nagy termelő, gyűjtő munkálatok végzésében nyilvánult meg.

A szolgáltatásokat területileg is úgy szervezhatték meg, ahogy a honfoglalás utáni szolgáltató helységek elnevezése mutatja.

Valószínűleg minden férfi igyekezett azon, hogy saját fegyvere, íja, nyilai, lándzsája, szablyája, de baltája biztosan legyen, hiszen ez volt az önvédelem, de a vadászat eszköze is, védelem a vadállatok ellen. A fegyverek, különösen az íj előállítása, illetve beszerzése eléggé költséges lehetett, a nyersanyag csekély mennyiségi előfordulása és a kézműipar terméke lévén. Ugyanis a visszacsapó íj készítése házilag sikeresen nem volt megvalósítható, az nagy mesterségbeli tudást, gyakorlatot, anyagismeretet, stb. igényelt, előállításához nagyon sok idő, esetleg évekre volt szükség. A kovácsolt vas szablya, zabla, kengyel, a lófelszerelés csatjai csak a kovácsok szakértelmével készülhetett el. Valószínűleg apáról fiúra szálltak ezek az életfontosságú eszközök, fegyverek, s ha több fiú volt a családban, akkor csak egyik vagy másik fegyvert kaphatták meg, a teljes felszerelést egyik se örökölhette.

A szegényebb rétegekből kikerülő harcosokat valószínűleg közvetlen vezetőik, vagy a fejedelem fegyverezhette föl, s ez az egyéni fegyverzet saját használatukra volt kiadva, esetleg bizonyos idő után a tulajdonukba mehetett át, valószínűleg az állandó gyakorlás céljából.

Így volt ez a lovasnomád népeknél, s később a mongoloknál teljes kifejelettségükben, amiből az előbbiekre lehet következtetni.

Ahol nem volt elég és képzett kézműiparos, kezdetben így lehetett a magyaroknál is, ott igyekeztek a szomszéd népektől odahívni, vagy odahurcolni a jó mesterembereket. Így vitték el az iparosokat 1242-ben Esztergomból a mongolok, majd szétszórták a vezetők között.¹²¹

A kabarok csatlakozása alkalmával is valószínűleg nagy becsben tarthatták és szolgálatukba állították a köztük dolgozó mohamedán, káliz és alán mestereket.

Ha a népesség, a férfi lakosság és harcosok számát tekintet- be vesszük, akkor elképzelhetjük, hogy milyen nagy mennyiségű nyersanyagra volt szükségük a százezres nagyságrendű nyereg, kengyel, kantárat, zabla, szablya, íj, nyíl, fokos, a tegez, a kopja, s a ruházat, csizma, sátor-alkatrész, szekerek, hámszerszámok, stb. elkészítéséhez, utánpótlásához. Milyen nagy készlet kellett ezekhez a bőr, vászon, posztó, nemez, fa, prém és főleg vasanyag- ból. Mindezeket pedig elő kellett teremteni, némelyiket összegyűjteni és végül feldolgozni.

A vasanyag biztosítása, a gyevas összegyűjtése, kisebb kézi kohókban való feldolgozása, mint a hazai leletek elterjedtsége mutatja, csak a vas szükséglet egy részét tudta fedezni, viszont a Dunántúl, Észak-Magyarország részein felszíni és felszínközeli fejtésekből származó mennyiség¹²² elegendő nyersanyagot biztosított. A 9. században és az előző időkben ugyanilyen formában képzelhető el a honfoglaló magyarság vastermelése is, vagy a Kaukázusból esetleg a Dnyeper közeli vastermelésből való beszerzése, Mindezekhez azonban fejlett vastermelés és elegendő számú munkaerő, magas szakértelem volt szükséges.

Történészek megállapítása szerint: „A X. századi leletek bizonyítják, hogy a magyarok /türkök/ ismerték a vas előállításának és a vaseszközök készítésének a kor színvonalának megfelelő technológiáját, kovácsvasból készítették szerszámaikat és fegyvereiket ... és ezekre kiforrott formaérzék és kialakult hagyomány jellemző.”¹⁰³

A honfoglaló magyarok vasszükségletére kétféle adat ismeretes. Egyik az évi vasszükségletre „160 ezer főre számítva 1600 tonna”, vasat számít, ami egy harcos felszerelésére 10 /tíz/ kilogrammra becsüli a szükségletet,¹²⁴ Ezt a mennyiséget rendkívül

eltúlzottnak tartom. A másik feltevés lovas harcosonként ennek a tizedét, az 1 /egy/ kilogrammot tételezi föl.¹²⁵ Ez pedig talán kevés, de inkább közelebb van a valósághoz. Ebben az 1 kg-ban csak a szablya, a kengyel és a zabla súlya lehet benne, pedig hol van még a lovasok többi vafelszerelése, a nyílhegyek tömege, kopj a csúcsa, fokos, vagy balta, amellet a sok csat, a vasalások, szekér és más egyéb kis alkatrészek, szerszámok és így tovább. Ha csak az említett húsz ezer lovast számítjuk is, már az is 20 tonna feldolgozott vasat jelent, pedig legalább kétszer-háromszor ennyi lovas harcos felszerelésével kell számolni, ami kb. 45-50 tonnát tesz ki. Ez az egész szükséglet természetesen az egyszeri előállítás mennyisége, azonban mivel nyilván fokozatosan építették ki az egész harci erőt, nem egyszerre volt szükség ennyi anyagra, valamint a vastárgyak nagyrésze évekig eltart, csak pótolni, javítani kell, tehát szerintem ez a mennyiség áll közelebb a valósághoz. Amellet kereskedelmi úton, s hadi úton is beszerezhető volt.

Az adott viszonyok között ez is nagy teljesítménynek számít és jól szervezett társadalom meglétét jelzi. Az ezt bizonyító leletek hiánya valószínűleg a kutatások hiányának a következménye. Hazánkban is csak a legutóbbi időben lendült föl a hazai tömeges vaskohászat-kutatása.

A fejlett vasipar, fémművesség nagy mesterei voltak a türkök. A lovasnomádok Kína hatására érték el magas színvonalukat ezen a téren.

Kínában a vastermelés all. század végén elérte az évi 35-40 ezer tonnától a 125 ezer tonna mennyiséget is. A 960. év körül az egy és negyedmillió hadsereg részére a Szung dinasztia hadiipara évi 16 és fél millió nyílhegyet állított elő. Ez a technika „a birodalom határain át eljutott a szomszéd népekhez is ... azokhoz a barbárokhoz is, akik Kr. e. a 4. században lerombolták Észak-Kínában a Csin birodalmat - bár mint íjják - nemcsak a vas tette őket félelmetessé, hanem a lovashadviselésük”.¹²⁶

Közismerten a türkök voltak a vasipar, a kovácsmesterség művészei. A kovácsmesterséget isteni eredetűnek tartották. Egyes királyi családjaik kovácsóstól vezették le származásukat. Tarchan, Tárkány, Taijának nevezték magukat. A negyedik törzsünk neve is tatján volt, élükön Árpád nemzetségével. Hasonló helyneveink is kovácsmesterséggel kapcsolatosak.¹²⁷

„A honfoglaló magyarok vaskohászata - és kovácsmestersége - már az államalapítás előtt a korszak vaskohászatának a színvonalán állt”,¹²⁸ - állítják - de szerintem, műveikből ítélve, felülmúlták a környék vaskohászatát és kovácsolt alkotásait.

Az anyagokkal, tárgyakkal azért foglalkoztam oly részletesen, mert László Gyula professzorral egyetértve állítom, hogy „Minden tárgyban benne sűrűsödik a kor, a tapasztalat, a munka, a használat. Minden tárgy magába sűríti a történelem egy korszakát, nincsenek jelentéktelen és jelentős tárgyak, csak szemléletünk szegényes vagy gazdag, amivel tudomásul vesszük őket.”¹²⁹

Felmerült még néhány kérdés, melyek tárgyunkhoz kapcsolódnak. Ilyen pl. a lyukas nyíl, a gyújtó célú nyílvevő használata. A lyuk nyilván arra szolgál, hogy abba a gyújtást előidéző kócot, vagy rongydarabot helyezik bele, kilövés előtt meggyújtják, de hogyan tudják célzottan ellőni, hogy ne gyújtsa, perzselje, rongálja meg az íjhúrt? Valószínűleg kissé eltartják a kilövő íj részeitől.

Az úsztatásnál, folyóátkeléseknél a leírások szerint az egyes lovasok tömlő segítségével jutnak át a túlsó partra. De milyen ez a tömlő? Bőrből varrott, felfűjt zsák, erre helyezi a lovas a vízre kényes íját tegezben, a nyílvevőt, ruháját, azután a ló szarát kájá- ra akasztva megragadja a vízbe vezetett lovát és az úszó lóval áthú- zatja magát a túlsó partra, tolja maga előtt az őt is fenntartó tömlőt? Tehát mint egy mentőövet használja? Vagy saját maga is ráülhet erre a tömlőre és tutajszerűen kel át? Hogyan lehet olyan tömlőt készíteni, hogy ne szivároгjon bele a víz? - abban az időbeni Mekkora nagy lehet egy ilyen tömlő, hol tudja a lovas magával vinni. Hosszú kilométereken át cipeli magával, míg egy folyóhoz jut? Hová tudja málházni? Ha szekereken szállítanák oda a folyóhoz, még ötezer embernél is hatalmas mennyiséget tenne ki, nemhogy az ennél sokkal nagyobb létszámok esetén. Ezekre vonatkozóan nem találtam magyarázatot ezideig. Úgy gondolom, hogy lovaikkal kitűnően tudtak átúsztatni kisebb-nagyobb folyókon, ha idő volt utána arra, hogy a vízre kényes íjaik megszáradjanak akkor lovaik sörényébe kapaszkodva, egyszerűen átúszattak. Különben

Anonymus írja: „...az Etil folyón pogány módra tömlőn ülve keltek át”.¹³⁰ Sajnos, ebből nem sokat tudunk meg, a tömlő itt „tulbou” szó. Szerintem legfeljebb egyes lovasoknál lehet szó tömlős átúszta- tásról. A kiképzés és huszár szolgálatom alatt háromszor került sor arra, hogy nagyobb egységek úsztatási gyakorlatán részt vehettem. Itt is az volt a probléma, hogy a kényes fegyverzeti cikkeket - lőfegyverek, lőszer - külön csónakokon kellett átvinni. Sajnos a lovakat nyereg nélkül kellett átúsztatni, a drága nyergeket nem merték kitenni a nedvesség okozta esetleges rongálódásoknak, a lovak sörényébe kapaszkodva keltünk át a folyón. A lovak irányítására a megfelelő oldalon, amerre esetleg el akartak térni, a vizet fejük felé fröcsköltük. Olvastam egy hadtörténelmi tanulmányt, könyvben is megjelent, katona írta, s ebben az állt,

hogy az ősmagyarok úgy keltek át a folyókon, hogy a lovak farkába kapaszkodtak. Ez persze lehetetlen, mert a ló jól tud úszni, de a teste ferdén van a vízben, nem vízszintesen, és az alsó fele, a fara és a farka mélyen a víz alatt halad, ott kapálózik a hátsó lábaival.

Úgy gondolom, hogy ez a tömlő valami bőrrel beborított csónak, fatörzs, vagy tutaj lehetett, amit valaki egyszer látott, s utána úgy került be az irodalomba, mint „tömlő”, s azóta mindenki ezt írja.

Valószínűleg tutajokra, csónakokra, kompokra kellett rakni és úgy átszállítani a kényes felszerelési tárgyakat. Lehetőleg a folyók felső szakaszán kellett az átkelést megszervezni, ahol egyszerűen át lehetett gázolni a lovakat átterelve a vízen. Minden ilyen átkelés nehéz feladat, maga a műszaki megoldása is és amellet ez mindig a gyengeség! pillanata minden harci egységnek, azt csak a legnagyobb biztosítás mellett lehet és érdemes végrehajtani. Ismeretes történelmünkéből, hogy I. Ottó magyarok elleni egyik fontos intézkedése az volt, hogy a visszavonuló magyar csapatok elől fegyveresekkel elzárta a folyó-átkelési helyeket, 955-ben.

A magyar honfoglaló harcosok felszerelésénél a díszes övre, melynek vége elől hosszan lelógott, és rangjelző feladata is volt, baloldalt a szablyát és tegezbe az íjat, jobboldalon a nyílvevőket és ha volt, az ún. készenléti íjat - kifeszített állapotban - a tegezben helyezték el, a szíjon volt még az evőcsésze, a vizet vagy kumiszt tartalmazó ivókobak, /kulacs/ tokban kés, kis tarsolyban a tűzgyújtó eszköz, a vezetőknél a tarsoly fölé díszes tarsolylemez erősítettek. A kopj át a vállán hordta? Most az a kérdés, hogy ez hajító vagy döfőfegyver volt-e?, attól függött a nagysága, hossza. Így is kérdéses, hogy ez valóban hogy volt és hová felerősítve. Mert bal kezében volt a ló irányítására a szár, hogy foghatta volna azzal a kopját? Keresztben a hátán erősítve táleín. Azt hiszem, ha közelharcra került sor, inkább a szablyát használta, mint a kopját.

Ilyen sok felszereléssel megrakva egyszerre, bizony nehéz lehetett a gyors lovaglásban, sebes fordulatok közben még pontosan célzott lövéseket is leadni az íjjal. Ennyi lógó és súlyos felszereléssel nem is mozoghatott hát gyalog, amit a források hibájául rónak föl. „lovak, és lóról le nem szállnak, gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek föl”¹³¹ - állítják. Minek is szálltak volna le a lóról, amikor így a gyalogos ellenféllel szemben előnyben is voltak! Bölcs Leó viszont nem tud olyan esetet fölhozni, ahol gyalog is nem álltak volna helyt.

Ilyen megrakottan a karddal való közelharc is nehezen ment volna. Kardvágást tudniillik lóháton kétféleképpen lehet végrehajtani, nehogy közben a harcos a saját lovát is

megsebesítse. Az egyik mód a ló oldalán, felemelt karddal a test mellett előre felé egy kört leír, majd a másik oldalon suhintással. A másik mód, hogy vállmagasságban tartva a kardot előre felé és jobbra kinyújtva vízszintesen egy kört leír a fej felett a test előtt. És közben még arra is vigyáznia kell, nehogy az oldalt lógó tegezekbe ütközzön a kardja.

Úgy gondolom, hogy egyszerre ennyi felszerelés nem is volt rajta, meg talán nem is volt ennyi a birtokában. Legfeljebb nagy meneteken vitt sokfélét magával. Valószínűleg mindig megszabták a vezetők, hogy az adott feladathoz mennyi és milyen felszereléssel vonuljanak el. A felszerelt lovasok László Gyula nagyszerű képeiről ismertek.¹³²

Harcok esetén, amikor sok nyilat lőttek ki, kérdéses az is, hogyan tudták messze földön a nyilak utánpótlását megoldani. Feltehető, hogy sikeres harc esetén esetleg összeszedették a lakossággal, vagy a fiatalabb, esetleg az üldözésben részt nem vevő harcosokkal a harc színhelyén megtalálható, ép nyílvesszőket, de még ha töröttek voltak is, hiszen a kovácsolt vas nyílhegyek képviselték a nagy értéket. Ezeket nagyobb távolságra tervezett hadműveleteknél okvetlenül szállítani kellett málháslovakon és könnyű szekereken.

Harci alkalmazása a források szerint mindig sok lóval vonultak el. Az ellenségtől távol, az úgynevezett békemenetek alatt elképzelhető, hogy a lovasok vezetéklóvaikat - kettőt jobbról, egyet balról - vezették a kellő biztosítás mellett, oldal és élbiztosító járőrök kiküldésével. Az ellenséghez közelebb vagy bizonytalan vidéken, az ütközetmenetek alatt a vezetéklóvak, tartalék és élelmező lovak kellő biztosítással, a harcoló egységek és a szekerekből álló vonatrészek között, vagy leghátul ménesszerűen voltak terelhetők, elképzelésem szerint. Ez is nagyon nehéz feladat lehetett. Mert számukra a lovak életfontosságúak voltak. Az biztos, hogy a meneteket mindig, minden irányban, megfelelően erős járőrök kiküldésével kellett biztosítaniok.

Hasonlóképpen elgondolkodtató gyakorlati kérdés, hogyha a lovak így távol voltak a lovasoktól, hogyan történt a lovak átcserélése napközben? Mert a vezetéklóvak azt a célt szolgálták, hogy a fáradt lovakat kicserélhessék azzal, amelyiken nem lovagoltak. A lovak váltásakor a sok ló közül ugyan megismerte a lovas a sajátjait, de a biztonság kedvéért a lovon levő besütött bélyeg mellett, a kötőféken a saját jelét /tamgáját/ is fel kellett tüntetnie, így aztán nem lehetett vita felette.

A csere időpontja pedig a déli legeltetési idő alatt lehetett. A lovas kiválasztotta a váltó lovát és átnyergelt.

Meneteknél a jármód megválasztása mindig az adott tereptől függ: sík, dombos, hegyes, sziklás, a talajtól: szilárd, kemény vagy puha, esetleg vizenyős-süppedékes, az ellenség távolságától, végül, hogy saját, vagy idegen területen haladtak-e.

Pontos adataink nincsenek arról, hogy általában milyen jármódban hajtották végre hatalmas meneteiket, de azt például tudjuk, hogy az ún. strada ungarorum, a Duna-Tisza közéről a Száva völgyén át Észak-Itáliába, a Brenta völgyéig vezető hadiút 800 km körül van, s ezt a honfoglaló magyarok általában 8-10 nap alatt tették meg, ami napi 80-100 km-nek felel meg /898-900./. A nagyobb teljesítményt számítva, a 100 km-t lovasonként két lóval megtéve, a déli kétórás legeltetési, itatási, étkezési hosszú-pihenő beleszámításával, napi 10-12 óras menetidővel, óránként 8-10 km-t számíthatunk, amit óránként 50 perc vágta, 10 perc lépés, vagy 40 perc vágta és 20 perc lépés beosztásban képzelhetünk el. Ugyanis az ügetés nem jöhet számításba, tudomásom szerint az úgynevezett „könnyű ügetés” nem volt a középkori lovas népeknél szokásos, bár náluk, a magyaroknál lehet, hogy megvolt, ismerve fölényes lovas tudásukat. A „tanügetés” igen fárasztó lett volna mind a lovasnak, mind a lónak. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a k.u.k. hadseregben csak a 19. század végén vezették be a „könnyű-ügetést”. (Edelsheim-Gyulay idejében.) Tehát valószínűleg a lépés és a vágta volt a használatos jármódjuk. A második világháború alatt a lovasság napi átlagos menetteljesítménye 40 km körül mozgott, ennél voltak nagyobb menetteljesítmények is, de se a lóállomány, se a lovasaink nem álltak olyan lovaglási fokon, mint a honfoglaló magyarok.

Azt még hozzá kell tennem, hogy a lépés jármódban valószínűleg gyalog menve, lóról szállva vezették lovaikat lókímélés céljából, ami már a partusoknál is állítólag szokásos volt. /Hivatkozás a 74. sz. jegyzetben./

Végül még egy kevésbé tárgyalt eszközről kell megemlékezni, arról, hogy bár a magyarok várostromokban való részvételéről keveset tudunk, nem úgy, mint Attila idejében a hunokról, akik nagy hadjárataik előtt sorra elpusztították az útjukban álló várakat. A magyarok általában kikerülték a megerődített várakat, s nem is próbálkoztak azok bevételeivel. Kivételt képez a tragikus végű 955. évi hadjáratuk, amikor Augsburg várát ostromeszközökkel kísérelték meg elfoglalni.¹³³ Ezek technikai részletei azonban ismeretlenek.

8. A törzsszövetség hadszervezete.

A honfoglaló magyarok hadszervezetére vonatkozóan - adatok hiányában - csak feltevésekre és következtetésekre vagyunk utalva. Az bizonyos hogy a törzsszövetség - valószínűleg a korábbi időben történt - megkötését¹³⁴ a vérszerződés erősítette meg.

Biztosította a szerződés jogi és erkölcsi feltételeit, a vérségi kapcsolatokra épült, tekintélyelvű törzsszövetségi állam kialakulását, további fejlődését, katonai szervezetét rögzítette. A vérszerződés szkíta szokását, mint Hérodotos¹³⁵ leírta.

A különböző források egybehangzóan igazolják a kezdeti magyar államszervezet feltételeit, az egységes vezetés, a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom, valamint a saját véderő meglétét.

Mindez az első lovasnépekhez, hasonlóképpen alakulhatott ki, miután évszázadokon át szoros kapcsolatban álltak a lovasnomád népekkel, végül pedig a már letelepedett kazárokkal.

A nagyállattartással kifejlődő gazdasági-társadalmi rendszerük hozta magával a pásztorok felfegyverzését, a területek védelmét, a tehetősebbek személyes biztonságát, vagyonát védelmező lovas fegyveresek, majd a katonai kíséret felállítását, melyekből fokozatosan alakult ki a törzsszövetség lovas hadereje.

A katonai szervezés alapjait tehát a kisebb népi fegyveres egységek képezték. Ez a kezdeti alárendeltség a területi elosztás alapján már szilárdabb jelleget öltött és ez az alá-fölérendeltségi viszony lett a katonai szervezet kapcsolódási formája is.

A törzsek, általános vélemények szerint, a honfoglalás korában már nem voltak különálló politikai tényezők.¹³⁶ Ez a változás már a kazárokkal együtt töltött időszak alatt bekövetkezett a 7-8. században végbement prefeudális átalakulással, a vérségiszármazási tagozódás még határozottabban bizonyos fokú területi szervezetté változásával, midőn a régi keretek felbomlottak és a magyarság főemberei a meghatározott új uralmi rendszer szerint rendeződtek. A nemzetségeket vagy nagycsaládokat valószínűleg mesterségesen létrehozott, lehetőleg kerek számú egységekbe rendezték át, s az új keretek összetartásáról az addigi törzsfő és katonai kísérete gondoskodott.”¹³⁷ Ezek a „kerek számú új egységek” a gazdasági felépítés mellett, minden valószínűség szerint elsősorban a katonai szervezés céljait szolgálták.

Az bizonyos, hogy a magyar törzseket már a honfoglalás előtti időkben, egységes irányítás fogta össze. Ez a központi vezetés jellemző a kazár birodalomból kiváló magyarokra, s még inkább a legszervezettebb részük, a haderő vonatkozásában.¹³⁸

A lovas haderő egységes voltára mutat az is, hogy a törzsi elkülönülésnek sem a tárgyi leletekben, sem a szokásokban - katonai vonatkozásban sincs - semmi jele. Ezt a kárpát-medencei régészeti leletek és hagyományok egybehangzóan bizonyítják. Az a kétkedés, hogy

nem volt önálló magyar lovaskultúra a honfoglalás előtt, mivel Kelet-Európa területén nem találtak vagy nem határoztak meg elegendő számú biztosan magyar eredetű leletet,¹³⁹ nem eléggé a való tényeknek megfelelő. A Dunántúlon sem találtak túl sok honfoglalás kori magyar leletet, de ki állíthatná, hogy nincs-e még a földben elrejtve? Kérdés, hogy a magyar jelleg megállapítása is mindig biztos vagy tárgyilagos volt-e? - Bálint Csanád foglalkozik ezzel a kérdéssel részletes, új szempontok felvetésével.¹⁴⁰

A lovas haderő részleteire vonatkozóan a honfoglalás utáni magyarság és a korai magyar királyság társadalmi szervezésének katonai szempontjait figyelembe véve lehet visszakövetkeztetni a katonai szervezet előző kori, valószínű felépítésére és részleteire.

A magyar haderő kizárólag könnyűlovasokból állt. Gyalog csak a kiszolgáló személyzet, kocsisok, kézműiparosok, ellátók, a későbbi várvíváshoz az ostromszereket kezelők voltak, - de ezek valószínűleg később alakultak meg. Bár Kiev ostromáról is szó volt a források szerint. De ez már valójában a honfoglalás utáni harcokban jöhetett számításba. Általában lovasnépek voltak.

Középkori történetíróink is feljegyezték, hogy „a magyarok ősei hadakra /exercitus/ oszlottak, vagyis a törzseken belül külön hadakozó rend, hivatásos harcosok csoportját állapíthatjuk meg.”¹⁴¹

A honfoglaló magyar haderő egységes felszerelésű könnyűlovasság volt, magyaros harcmódban.

Kezdetben törzsenként, az össznépeségnek megfelelően, valószínűleg különböző létszámú katonai kíséretet állítottak föl és az egész haderő mozgósítása esetén is a harcosok számának megfelelő egységeket soroltak be a hadrendbe. Rendszerint a fejedelmi törzs létszáma volt a legmagasabb.

Bár nem lehet a hasonlóság alapján közvetlen átvételekre gondolni, a hunok és más lovasnépek esetében, ezért érdekes megemlíteni, hogy a hun királyi törzs fegyveres ereje is 20.000 fő volt, ugyanannyi, mint a magyar fejedelmi haderő.¹⁴²

A társadalom és a haderő szervezésének és számbavételének legrégebbi és legelterjedtebb módja a tízes és százasként való beosztás. Valójában már az ókorban ismerték a tízes-százasként való beosztást, ezt használták már a római Romulustól kezdve a frankok, germánok is. A magyarokhoz azonban nyilván a lovas nomád népeken át került, és még a népnévünkkel is kapcsolatban áll. Ugyanis a steppe népeinél ez a beosztás igen elterjedt.

Gyakori volt a számnevekkel összetett népnév, így mindjárt a tíz nyíl = onogur /on - 10/, ebből lett állítólag az ungar, Hungarus nevünk.

A hun hadsereg is a tízes egységekre épült fel, tized, század, ezred, tízezred, mint a kínai forrásokból látni lehet, a tízezred volt valószínűleg a hadműveleti egység. Tízezer - turnén magyarul tömény, ez volt a legnagyobb magyar katonai egység is, tízezer lovas.

Ez a tízes rendszer volt az alapja a honfoglalók katonai szervezési rendszerének is: tized, század, ezred és a tömény, a tízezer. Lehetőleg ennyi emberből álltak az egységek, alegységek.

Ez a tízes rendszer évszázadokon át, különböző formában, más-más céllal a magyar társadalomban is fennállt. A középkori adózási rendszerben, a székelyek ágszáz felosztásában, a múlt századig használták, így a Bocskai István fejedelem alatt 1606-ban alapított katonai hajdú telepítéseken is. Birtokomban van nagyszüleim születési anyakönyvi kivonata. Nagypám, Nagy Lajos, született 1838-ban Hajdúböszörményben, szülei lakása a 3. tizedben volt megjelölve. Nagyanyám Bartha Janka, szül. 1848-ban Hajdúhadházon laktak, a 2. tizedben.¹⁴⁴

A haderő egyes részeiben, bizonyos időpontokban, valószínűleg különböző létszámviszonyok alakulhattak ki. Az egységek kiegyensúlyozására, a létszámok kiegyenlítésére, kiegészítésére szükség volt a tervszerű alkalmazás és az anyagi szükségletek központi utánpótlása szempontjából. Természetesen a menetek, hadgyakorlatok /vadászatok/ és főleg a hadi alkalmazások állandó létszámváltozásokkal, veszteségekkel járhattak. Ember- és lóbetegség, sérülések, véres és halott veszteségek, lóelhullás, lesántulás, lóbetegségek és egyebekből eredően keletkező kieséseket ki tudták egyenlíteni a nagy lólétszámból, a vezetékllovak beállításával, különben a csökkent számú egységek egyenértékűek nem lévén, a harc sikerét kockáztatták volna.

Az egyes törzsek vezetőinek különböző létszámú katonai kíséret állt rendelkezésére. Emellett az egész törzs 10-12.000 főnyi férfijából az egész haderő mozgósítása esetén szűkén számítva 4-5 lovasezredet tudott felállítani, ami egy mai értelemben vett lovashadosztálynak, két dandárnak felelt meg. Két hadosztályból, két törzs állíthatott föl egy töményt.

A parancsnoklási viszonyokra jellemző volt, hogy az eredetileg vérségi, gazdasági, polgári vezetők lettek a katonai vezetők, később pedig önálló, hivatásos hadnagyok. Az alparancsnokok valószínűleg főleg a katonai kíséret tagjaiból kerültek ki. Illetőleg a törzsi fejedelem a hadban kitűnt vezető harcosokból jelölte ki az alsóbb hadvezetőket.

A törzsi haderő főparancsnoka a törzsi fejedelem; a 4-5 ezredet elvileg 4-5 nemzetségfő, a századokat a nagycsaládok fejei, a tizedeket a harcban kiemelkedő családfők vezették. Illetőleg az általuk kijelölt alkalmas személyek.

A törzsek szabad harcosokból álltak - kivéve a szolganépet - és ezek mind kiképzett, felfegyverzett, saját lovakkal rendelkező katonaemberek voltak. A hátszló ugyanis a steppén a nép legnagyobb hányadánál, olyan közlekedési eszköz volt, mint napjainkban a kerékpár, vagy a gépkocsi.¹⁴⁵ Általában a kevesebb anyagi javakkal rendelkező személyek, vagy a szomszédos törzsekből jelentkezők álltak be a katonai kíséret tagjai közé, akik ott állandó „hivatásos” katonai, rendfenntartó, karhatalmi feladatokat láttak el, s ezért a fejedelmektől zsoldot, teljes ellátást, fegyverzetet, lovakat kaptak, míg halálukig hűséggel szolgálták urukat.

A mozgó lovas haderő mellett a szálláshelyek és a törzsi gyepek szélén a biztonságról is gondoskodni kellett. A mozgó haderő távolléte esetén is tartottak bizonyos számú fegyveres harcost a szálláshelyek védelmére, az idősebb, de még helyben fegyverrel is helytálló férfiakból.

Esetleges ellenséges támadás esetén, a nomád népek szokása szerint az otthon dolgozók és a köznép tagjai is fegyvert ragadtak

önvédelmükre, ami nem is olyan kis létszám volt, együttesen jóval meghaladta a hadbavonultakét. Így, létszámukat figyelembe véve, a szállásokon helyben tartózkodók egészen komoly védelmi, ellenálló erőt jelentettek a szállások és a családok jószág- és vagyonbiztonsága számára.

A helyi önvédelem céljára elsősorban a közelben dolgozók, a földművesek, iparosok, a ház körüli cselédség, a család fiatalabb tagjai és még a nők jöhettek számításba. Az állattartás pásztorai, csikósok, gulyások, juhászok — bojtárjaikkal - feladata amúgy is a rájuk bízott jószágok fegyveres őrzése volt.

Az állandó haderő különleges feladataira, a biztosítás, felderítés, utóvéd és üldöző feladatokra mindig azonos erőket, így mint ismeretes, a csatlakozott kabar törzseket használták föl. Ez a lovasnépek általánosan bevett szokása volt. Ezt láttuk később a székelyek, besenyők alkalmazásánál is, évszázadokkal a honfoglalás után. Vagyis, hogy ezekre a feladatokra mindig a hozzájuk később vagy legutóbb szövetségre lépett népeket alkalmazták.¹⁴⁶

A haderő szervezési és irányítási szempontból - a társadalmi felépítés alapján - négy részre osztható: a haderő legfelső, felső, középső és alsó vezetésére, szerveire és egységeire.

A legfelső vezető, a haderő fővezére teljes hatalommal a gyula volt. Körülötte alakultak ki a szükségesnek megfelelően a vezetés, irányítás, ellátás személyei és szervei, az udvari és országos ügyek legfőbb intézői, a fejlett lovasnépek, főleg a kazár káni udvar mintájára. Ide tartoztak a fejedelmi katonai kíséret vezetője. A felső vezetés irányítói: a fővezér helyettese, a katonai főparancsnok, e korabeli néven a tarkán vagy tatján, nyilván a tarján törzs vezetője személyében, és a „bizalmas tanácsadó” értelmű Jenő, akit mai ld- fejezéssel a vezérkar főnökének nevezhetünk. Bizonyára szintén a hasonló nevű törzstől.¹⁴⁷ A „türk-kazár államszervezetben a „tarján” /eredetileg tarkán/ a hadvezér egyik méltóságneve volt.”¹⁴⁸

Középső vezetéshez tartoztak a törzseknek megfelelő katonai magasabbegységek vezetői és szervei, ez megfelelt a mai hadtest, vagy hadosztály parancsnoknak. Az alsó vezetésként az ezredparancsnokságot a nemzetségfők töltötték be, míg a nemzetségi előkelők, nagycsaládfők lettek a századparancsnokok.

A felsorolt vezető személyek állították föl, irányították és a harcban személyesen vezették alárendeltjeikből, a meghatározott számú harci erőiket.

A legfelső vezetés katonai és hadászati döntéseinek a célját szolgálta a gyula irányítása és döntése alatt működő haditanács.¹⁴⁹ A hadvezetés központosítva volt, a vezérek tanácsai alapján mondta ki határozatát a gyula, s ellenőriztette is, amikor pl. a fejedelmi kor hadjárataiban rendszerint egy Árpád-házi herceg is részt vett. A haditanácsot esetenként hívták össze, lehetséges, hogy a rendkívüli eseteken kívül - váratlan fontos események bekövetkezésekor, ellenséges betöréskor, stb. - évente rendszeresen is összehívta a haditanács. A hunoknál évente háromszor tartottak ilyen „országos tanácsot” az év első, ötödik és kilencedik hónapjában. A második tanácson fegyveresen, lóháton jelenhettek meg az ország nagyjai és az egész nemzet, a harmadik tanácskozás katonai ellenőrző szemlével volt egybekötve, ahol az összes harcosoknak kötelezően meg kellett jelenniük. Ezt vallási jellegű ünnepség kezdte meg, azután maga a főkirály, a tan-hu vizsgálta át az egész felvonult haderőt, számba vették a harcosokat, a ló és egyéb állatállományt, a fegyverzetet, végül egységes határozatokat hoztak.¹⁵⁰

Erősen emlékeztet ez a magyarok későbbi nemzetgyűléseire, ahol szintén fegyveresen jelentek meg a nemzet tagjai, ahogy a „szer”-t tartották. Lehetséges, sőt valószínű, hogy bizonyos meghatározott időben honfoglaló magyarlaink is összegyűltek a haditanácsra, az évi országos harcos- és lóvizsgát - a nagy távolságok miatt - talán a fejedelem maga, de alárendelt

katonai parancsnokai is megtarthatták az egyes területi központokban összegyűlt harcosok fölött.

Háborús események, hadjáratok alatt a vezéii tanácskozást gyakrabban kellett összehívni. A tanácskozások feladatai közé tartoztak: a katona-politikai célok, a hadjáratok, hadműveletek elhatározásai, tervei, a harcmód, stb. meghatározása, a parancsnokok, az erők, a részfeladatok kijelölése. Harc közben pedig az éppen adódó harcfeladatok végrehajtására vonatkozó intézkedések kiadása. Ezek már a tárkány és a jenő feladatai közé tartoztak. Ők a helyszínen, saját felelősségükre határoztak és vezettek.

A haditanács döntései alapján a hadműveleti-, harcászati vezetést a fővezér, a gyula intézkedései szerint helyettese, a főparancsnok, taiján gyakorolta.

A katonai főtanácsadó, vezérkari főnök, a jenő a tervek kidolgozásában, a feladatok megoldásának előkészítésében vett részt.

A katonai kíséret parancsnoka, a gyula testőrségének vezetője gondoskodott a fejedelem biztonságáról, mai néven szervezte a biztonsági szolgálatot. Harcban irányította a korabeli híradókat, parancs- és jelentésvivőket, szervezte a futárszolgálatot, segédkezett a harcparancsok továbbításában. Nem lehetett könnyű dolga a hírvivőknek sem, sokszor nagy távolságokra, idegen földön, ellenséges lakosság között kellett a fontos jelentést továbbítaniuk. Az összeköttetés pedig megvolt, számos példa tanúskodik róla. A második világháborúban is kitűnően működött a magyaur huszár mint lovas hírvivő, hatalmas távolságokra is odatalált a küldött helyre, veszélyes viszonyok között is. Így lehetett ez a honfoglaló magyaroknál még inkább.

A kettős fejedelemség idején valószínűleg a kende irányítása alatt működött a fejedelemség főáltosa. Feladatai közé tartozott a haderő hitvilágának, a harcosok harci szellemének fenntartása, a katonai célú jóslások elvégzése, de legfőbb teendői közé tartozott a többi táltossal együtt a haderő egészségügyi szolgálatának az elvégzése. A honfoglaláskori csontleletekből ismeretes, hogy milyen magasfokú koponyalékeléseket, műtéteket végeztek sikerrel.¹⁵¹

A lovak egészségügyét a kovácsok látták el. Ismeretes a „gyógykovács” fogalma, faluhelyen még a 20. század elején is kuru- zsoldtak. A 9-10. században bizonyára nagy számban működtek a népi-bölcsség alapján, mint az egykori javasasszonyok is, a gyógyfűvek ismerői.

Rendkívül nagy szerepe lehetett a főlovásznak, hiszen hatalmas létszámú lóval működött a haderő, s itt is nagy feladatok hárultak rá a lóval való ellátás, lópótlás, lóegészségügy irányításában.

Jelentős szerep hárult a főtölmácsra az idegen nyelvű népekkel való érintkezés során, esetleg még a törzsek között is szükség lehetett a tolmácsokra.

A fegyverzet, felszerelés, tartaléknyilak, az egyéb ellátás, élelmezés felmerülő kérdéseinek intézésére irányító szervekkel rendelkeztek, a szállítás szempontjából valószínűleg minden alárendelt szerv maga intézkedett. Mindegyik intézkedő személy körül a segítő személyzet különböző számban működött. A középső vezetésnél már csak néhány felelős személy volt az irányító, az alsó vezetésnél néhány személy, kovács, szíjgyártó, fegyvermester, lovász elég volt.

A futárszolgálat minden lovasnomád népnél kiválóan meg volt szervezve. Tudjuk, hogy a mongolok néhány óra, néhány nap alatt tudták a híreket továbbítani. Európától Ázsiáig, végig a steppén, futár Őrállomásokot telepítettek, megfelelő számú lovakkal és futárokkal. Ezek a lovakkal a lehető legnagyobb sebességet kifejtve, teljes vágtában hajtották lovaikat a következő állomásig, ahol azonnal, a felnyergelten álló lóval folytatták a hír továbbítását.

Ismeretes a magyar királyság legelső idejétől kezdve, hogy megszervezve működött a királyi futárszolgálat, állandó futárokkal.

Ezek részére a kijelölt útelágazásoknál futárlovak álltak rendelkezésre, de igénybe vehették a várbeli istállók és a királyi ménesek lovait is, sőt sürgős esetben magánosok lovainak az igénybevételére is sor kerülhetett.¹⁵²

Egészen bizonyosra vehető, hogy a magyar fejedelemség korában is szervezett futárszolgálat működött. Mindaz, ami a honfoglalás után az országban megvolt, az előző néhány évtizedben Etelközben is működött. Ezek irányításában a fejedelemség főlovásza tevékenykedett.

A haderő szervezése után vessünk fényt katonai felkészülésükre, a kiképzésükre: erre a forrásokban a harcmódjukról leírtak alapján lehet következtetni. A lovas harckiképzés, majd gyakorlás a kis gyermekek lóraültetésétől, kezükbe játéknnyilak adásától kezdve, a lovas elonépekhez hasonlóan, a lovas egész életén át tartott. A szkítákról, hunokról, de már a magyarokról is leírták, hogy egész életüket lovon ülve töltötték, mindent azon végeztek, az evéstől a követi tárgyalásokig.¹⁵³

Kiképzésük célja volt a tökéletes lovaglás minden terepen és akadályon át, a célzott nyíllövés, a kardhasználat és a kopjakezés, valamint a zártrendű és a harcalakzatokban való tevékenység. Részleteiben: lóháton a biztos ülés, és a ló irányítása, a ló belovagoltsága, mozgékonyága, a gyors fordulatok biztos végrehajtása.

Ezeket a feladatokat a fiatal kortól, az egyes kiképzésen kezdve a nagyobb egységeken át végül a közös hadgyakorlaton, a nagy lovas hajtóvadászatokon sajátították el.

A tömegvadászatok célja volt a parancsnokok részére: a vezetés művészete, a haditerv elkészítése, a mozgó nagy lovas alakulatok irányítása; az egységeknek: a nagy zártrendű felvonulás, alakzatok felvétele és változtatása, jármódok cseréje, a megállás nélküli kíméletlen üldözés; az egyéneknek: a tereplovaglás változatos terepen, mozgás az alakzatokban, a pontos, célzott nyíllövések, kopjakezések elsajátítása. Ilyen nagy vadászatokat rendeztek a szkíták, hunok,¹⁵⁴ a 10-12. században a Mongóliát uraló kitajok, majd napjainkig a mongol népek.¹⁵⁵

A magyarok katonai eredményeiből következik, hogy ilyen lehetett az ő lovas és harckiképzésük is.

Néhány olyan tényező van még, melyek szintén befolyásolták harcképességüket, vagy jellemzők voltak rájuk, illetve amit helyesbíteni kell velük kapcsolatban. Ide tartozik a haderő fegyelmének kérdése. Ebben az egyes források egymással, de néha önmagukkal szemben is ellentétes véleményeket nyilvánítanak. Lovas harci cselekményeik nem is lettek volna oly sikeresek, ha azokat nem hajtották volna végre teljes fegyellemmel. Ismeretes, hogy Szent Gallonban, amikor jelentették, hogy ellenség van a közelben, a vigadozó katonák „sebesen kifelé igyekeztek, ahogyan csak tudtak, s gyorsabban mint bárki hinné, harcra készen csatasorba álltak, ahogy szoktatták őket”¹⁵⁶ - olvashatjuk Ekkehard krónikájában: Harcászati fölényüknek éppen egyik fontos tényezője volt, a nyugati népek hűbéri viaskodásból eredő, ismert fegyelmeztelenségével szemben a fegyelmük.

Valószínű, hogy a szigorú fegyelem fenntartását, ha kellett erélyes eszközök alkalmazásával is biztosították a haderőben. Enélkül egyetlen fegyveres erő se állhat fenn. A bizánci forrás így fogalmaz:

„Ez a nép tehát, mint amely egy fő alatt áll, fellebbvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved elkövetett vétkeiért, s mint amelyet így nem szeretet, hanem félelem tart féken”.¹⁵⁷ Az a megállapítás, hogy ez a nép „egy fő alatt áll” a kettős fejedelemség cáfolatát is rejthetné, de vegyük úgy, hogy a fegyverben álló haderőre vonatkozik, melynek

egyetlen vezetője van. A fegyelemre visszatérve leszögezhetjük, hogy egyetlen emberi, társadalmi szervezet, iskola, egyesület, akár szerzetesrend legyen is az, nem működhet a műkö-
dést és rendet biztosító megkötések, szabályok nélkül, egyedül csak szeretetből. A fegyveres erő az, amelynek a legszigorúbb szabályok, fegyelmi eszközök szükségesek működéséhez, különösen rendkívüli helyzetekben, háborús viszonyok között.

Ugyanez a forrás írja, hogy „telhetetlen kincsszomj rabjai”, de ugyanakkor azt is írja, hogy „nem elégednek meg, miként a rómaiak és a többi nép, ideig-óráig való üldözéssel és zsákmányszerzéssel”, hanem folytatják a harcot. Itt talán a kincsszomj sem teljesen fedi a helyzetet. Ugyan a szerzési vágy minden népben benne van, de itt az látszik, hogy még zsákmányszerzési lehetőség esetén se azzal foglalkoztak, hanem fegyelmezetten, a szabályoknak megfelelően harcoltak tovább.

Augsburg 955. évi ostrománál azt írja Gerhard Szent Udalrich életrajzában, hogy „a magyarok közül egyesek a többiek korbácsokkal fenyegetve ösztökélték a harc megvívására”, itt megjegyezhető, hogy a korbáccsal a roham helyes irányát is mutathatták, hiszen nem verték őket a korbáccsal. Nem valószínű, hogy szükség lett volna ilyen „Ösztökélésre”, bár a gyalogharcnak ez a módja nem lehetett túlságosan a kedvükre. Ugyanakkor a 954. évi németalföldi harcoknál, amikor egy eső nyilaikat az íjhúrok eláztatása miatt használhatatlanná tette és elrendelték a visszavonulást, egyes „vezérek korbácsot használtak azokkal szemben, akik helyt akartak állni”,¹⁵⁹ vagyis nem akarták abbahagyni a harcot. Ezekből, a gyalogharcra alkalmatlanságukat és kedvetlenségüket igazolni akaró leírásokból inkább az rajzolódik ki, hogy a nagy harci zajban nem volt más lehetőség a parancs továbbítására, mint a lovagló korbáccsal való jeladásra. A magyar harcosok szabad emberek voltak, nem lehetett, de nem is kellett korbáccsal „ösztökélni” őket a harc folytatására vagy abbahagyására. Napjainkban is használatosak harcban a hangjelek mellett a karjelek, látójelek.

Más nemleges értékű vonásokat is felfedezhetünk a források leírásában, pl. a szökésről. VI. Leó fogalmazásában: „...egyesek közülük átszöknek a rómaiakhoz ... népük állhatatlan természetű és hogy haszonlesők és sok törzsből tevődtek össze, s hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonaikra és az egymás közti egyetértésre.”¹⁶⁰ Lehet, hogy ez Maurikiosnál a türkökre vonatkozott és egyszerű átvétel ránk, de a magyaroknál is előfordulhatott, hiszen ők is több törzsből álltak. Katonaszökevény pedig minden idők hadseregében előfordult. Itt csak „egyesek” átszökéséről van szó, de lehetett tömeges jelenség is. A következő alfejezetben a kedvező fogadtatás esetén tömegesen átszökő

csoportokról szólva hozzáfűzi, hogy valószínűleg „...ezért neheztelnek annyira azokra, akik elpártolnak tőlük”, mert nyilván a szigorú megtorlásokra gondol ilyen esetben. Az bizonyos, hogy a magyarok, mint pl. a hunok is, minden követi tárgyalásnál követelték a szökevények kiszolgáltatását.

Tömeges átpártolásokról, csapatrészek átállásáról azonban sehol nem írnak a források, a nyugatiak sem, pedig a magyarokról közhelyszerűen, képtelen, vad és valótlan leírásokat adnak közre, főleg a latin-nyelvű források írói.

A gyalogharc kérdésében kifogásolják, hogy kerülnek, sőt nem is tudnak gyalog harcolni, „...lovak és lóról le nem szállnak, gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lóháton nőttek fel”.¹⁶¹ Regino azt is felhossa, hogy „...nem tudnak szemtől szembe, csatasorban harcolni ... Nem képesek hosszú ideig küzdeni”.¹⁶²

Mindez hozzá nem értés, félremagyarázás eredménye. Hiszen éppen a lovas harcmódjuk meglepő alkalmazása volt sikereik titka, a lovas katona nagy helyzeti előnyét használták ki a gyalogossal szemben „...kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el” írja tovább, Regino. Miért szálljanak le lovukról, mikor így már távolról, nyíllövésekkel küzdik le az ellenséget, miközben ők semmit se veszíthetnek.

Arra pedig, hogy nem tudnak hosszú ideig küzdeni, VI. Leó adja meg a választ: „Hogyha pedig megfutamították az ellenséget, minden egyebet félretesznek és kíméletlenül utánuk vetik magukat, másra nem gondolva, mint az üldözésre ... mindaddig szorítják, amíg csak teljesen fel nem morzsolják az ellenséget”.

A haderő harci alkalmazásának és az arra való felkészülésnek lényeges feltétele az élelmezés, az emberek és a lovak ellátása.

Lovaik tápláléka a fu, széna és szalma, ismeretes igénytelenségük. Szemes lótapot csak ritkán, termelésből, vagy zsákmányolásból kaptak. Itatásra a korabeli természetes vizek, folyók, tavak szolgáltak.

A harcosoknak, mint nagy távolságokon mozgó lovasnépnek, magukkal vihető élelemtartalékokra volt szükségük, ehhez az élelmiszereket - a hunokhoz hasonlóan - tartósították,¹⁶⁴ fő táplálékukat képezte a hús, melyet főzés után füstöléssel, szárítással, aszalással tették eltarthatóvá. A magyaroknál ismeretes, hogy a szárított húst porrá törték, egy zacskóban magukkal vitték, száraz tésztával együtt megfőzték. Valószínűleg tizedenként üstöt vittek magukkal. Kenyerük lángoszerű lepény lehetett. „Tarisznyából” éltek, megosztva egymással, lehet, hogy ilyen csoportokból eredt a „kenyeres-pajtás” kedves kifejezés.

A húskonzerválásra a hunok óta, napjainkig is fennmaradt nevetséges és képtelen állítás a „nyereg alatt puhított” húsról. Ammianus Marcellinus írta le először a „vad és emberevő hunokról”, hogy a félig nyers húst a térdük és a nyereg között puhították.¹⁶⁵ Ez után a magyaroknál már „nyereg alá” került. A hússzeletet mi huszárok is használtuk a háború alatt a ló hátára téve a nyereg alá, de nem evés céljából, hanem egészségügyi okból: a ló feltört hátát gyógyítottuk vele, hogy a feltörés ne terjedjen tovább.

Ismeretes, hogy I. /Nagy/ Lajos király 1357. évi velencei hadjáratában ilyen szárított húspont vittek magukkal a huszárok. A jól értesült firenzei forrás leírta a készítését is, és hű képet adott a huszároknak a honfoglalókkal valószínűleg azonos harcmódjáról.¹⁶⁶

Az ízes keleti főzés művészetét már a magyarok is művelték, ők hozták tovább Európába. A mai különlegesen magyarnak tartott ételek legnagyobb része innen és ebből a korból származik.¹⁶⁷

9. A magyar könnyűlovasság kialakulásának rövid elvi összefoglalása.

A magyar nép honfoglalás előtti könnyűlovassága történetét kíséreltem meg a katonai szempontok figyelembevételével összeállítani. Lovas haderejük kialakulása a 9. század második felében befejeződött. A nép a 830-as években függetlenné vált és saját uralma alatt álló területén önálló fejedelemséget alkotott.

A hadsereg erős ütemű fejlesztését valószínűleg a körülötte zajló események és veszedelmes népek fenyegető közelsége váltotta ki.

Itt a hadseregszervezés szubjektív tényezője, a tudatosság lépett előtérbe. A veszélyt megérezte az egész nép, vezetői ismerték az előd népek szétforgácsolódása, megsemmisülése történetét és ez a felismerés vezetett ahhoz, hogy nyilván áldozatokat kellett vállalniuk, de alkotó kezdeményezésekkel részt is vehettek ebben a munkában, melyben koruk egyik legjobb és legkorszerűbb hadseregét szervezték meg. Az életösztön ébredt föl a népben és ez adta kezébe a fegyvert.

Ez a mozgató erő már a kezdeti időben kifejtette hatását, amikor még törzsenként, vagy egy-két törzs szorosabb kapcsolatában éltek.

Katonai ismereteik kezdete visszanyúlik a nagyállattartás kialakulásáig, majd fokozatosan fejlődött tovább a fegyveres csoportok, a törzsvezetői katonai kísérek különböző alkalmazásáig.

Egységes néppé alakulásuk századaiban váltak a katonai ismeretek még fontosabbá az életükben.

A kazár együttélés idején, a velük együtt vívott harcokban szerzett katonai gyakorlottságuk felhasználásában egyre magasabb fokot érhettek el.

Különválásuk éveiben az egyes törzsek már jelentős fegyveres csapatokat állíthattak föl, melyek a vérszerződés megkötésével, közös irányítás alatt erősödtek számban, szervezetben és minőségben.

A kazárokkal együtt már sikeresen harcoltak, erről már volt szó Levédi házasságával kapcsolatban, de az egyesülésük folyamatának kezdeti időszakában két vereség is érte őket, a besenyőkkel és a macedónokkal szemben az Al-Dunánál. Ezek a sikertelenségek is hozzájárulhattak katonai szervezésük és felkészülésük tökéletesítéséhez.

A fiatal magyar fejedelemség haderejének első sikeres önálló, nyugati hadműveletei /862., 881., 892./ sok elméleti és gyakorlati tapasztalattal gazdagították a vezetést és a csapatokat egyaránt a nagy menetek és a harcok végrehajtása terén.

Ezek alapján építhették ki vezetésük rendszerét és katonai egységeik szervezetét. A honfoglalás előtti évek sikeres szervező és gyakorlati, kiképző munkájának az eredménye lett a honfoglalás nagyszabású hadműveleteinek a teljes sikere.

Katonai teljesítményeik, hadi tudományuk és hadművészetük a honfoglalás utáni, fejedelmi kor nyugat- és dél-európai hadjárataiban, hatalmas távolságokat felölelő hadiútjain és hadsikereiben tetőzöttek.

A magyar fejedelmi haderő katonai fölényével csak jóval több, mint félévszázad után tudott a nyugati német- és a bizánci görög nagyhatalom sikerrel szembeszállni.

Hadseregük erejét rátermett, tehetséges vezetőik irányítása, jól képzett emberanyaguk harci szelleme és felkészültsége, a legkorszerűbb fegyvereik, „kis és szárazfejű, tüzes szemű, acélos izmú lovaik”,¹⁶⁸ és fölényes hadművészetük alkotta.

A magyar nép és hadereje a 9. század végén készen állott és alkalmas volt arra, hogy az előtte álló legnagyobb nemzeti célokat is megvalósítsa.

Hadvezetői hozzáértéséhez, magas szellemi képességeihez, valamint a nép és hadseregének szervezettségéhez kétség nem férhet.

Jegyzetek az előszóhoz

¹ A középkor... gyakran azoknak a kedvenc olvasmánya, akik az utóbbi korszakok nyomorúságaiért a »régi diesőségben« keresnek vigaszt”.

Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig.

Magyarok Európában I. /Szerk. Glatz Ferenc/, Háttér lap- és könyvkiadó, Budapest, 1990. 11.

² A magyar katona-vitézségünk ezer éve /Szerk. Pilch Jenő/ Franklin Társulat kiadása, Budapest, / Előszó 1933./ Magyarország hadtörténete. (Főszerk.: Liptai Ervin szerk. Borús József, A Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiadása, Budapest, 1985.

³ Az 1. sz. jegyzetben id. mű. 12.

⁴ Uo. 10.

⁵ VII. /Bíborbanszületett/Konstantin: De cerimoniis aulae Byzantinae. Ford. és kiadta: Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai, Budapest, 1984. 34-35.

⁶ Németh Gyula: Egy magyar jövevényszó Bizáncban, a X. században. Magyar Nyelvőr /1965./ 231-234.

⁷ Giulio Bertoni: Il ritmo déllé scolte modenese, Modena. 1909. /A modenai őrség dala./

Jegyzetek az 1-8 fejezethez

⁸ VII./Bíborbanszületett/Konstantin: De administrando imperio /40/ Fordította: Moravcsik Gyula. In: A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1995. /a továbbiakban HKIF/ 127.

⁹ Anonymus: Gesta Hungarorum /5,6/ Fordította: Pais Dezső. HKIF. 286, 287.

¹⁰ Ibn Ruszta. Fordította: Czeglédi Károly. HKIF. 32-33.

¹¹ VII. Konstantin az 8. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 124-125.

¹² Tóth Sándor László: Árpád magas arkhon címéhez. Magyar Nyelv 86. /1990./ 228-230.

¹³ Gardézi: Fordította: Czeglédi Károly. In: HKIF. 35.

¹⁴ VII. Konstantin: De cerimoniis aulae byzantinae. Fordította: Moravcsik Gyula. In: HKIF. 137.

¹⁵ VII. Konstantin: a 8. sz. jegyzetben i.m. /40/ In: HKIF. 130.

¹⁶ VII. Konstantin: a 8. sz. jegyzetben i.m. /38/ In: HKIF. 122.

¹⁷ Al Maszúdi: Murug al-dahab. Fordította: Czeglédi Károly. In: HKIF. 53.

¹⁸ Ibn Ruszta a 10. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 34.

- ¹⁹ Gardézi, Al-Bakri, Marvazi: In: HKIF. 34.
- ²⁰ Ibn Ruszta, Gardézi, Hudúd al-Álam, Marvazi. In: HKIF. 35-37, 38, 42, 45, 48.
- ²¹ Ibn Ruszta, Gardézi, Hudúd ad-Álam. In: HKIF. 33, 38, 42.
- ²² Henkey Gyula: Őseink nyomában. A magyarság embertani, etnikai képe. Budapest, 1993. 74., Lipták Pál: A magyar őstörténet kérdései az embertani kutatások alapján. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerkesztette: Bartha Antal. Budapest, 1977. 235.
- ²³ Bartucz Lajos: A magyar ember. Budapest, 1938. 415.
- ²⁴ VII. Konstantin: a 8. sz. jegyzetben i.m. /38/ In: HKIF. 123-124.
- ²⁵ Czeglédy Károly: Kangarok és zavarok: Magyar Nyelv. 52. /1956./ 120-125.
- ²⁶ Szűcs Jenő: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Szeged. 1992. 141.
- ²⁷ Magyarország története. I. Szerkesztette: Pach Zsigmond Pál. Budapest, 1984. 547.
- ²⁸ László Gyula: Götz László magyar őstörténete. Előszó. In: Götz László: Keleten kél a nap. I. Budapest, 1994. 10.
- ²⁹ Bernard Savioz: Valaisiens descendant d'Attila. Sión, 1958. 125.
- ³⁰ Ibn Ruszta, Gardézi, Hudúd al-Álam, Marvazi: In: HKIF. 32, 35, 41, 44.
- ³¹ Hudúd al-Álam: In: HKIF. 41-42.
- ³² Sukrallah: In: HKIF. 47.
- ³³ Regino: Chronicon. In: HKIF. 196.
- ³⁴ Tarih-i Üngürüş. Madzsar Tarihi. A magyarok története. Törökből fordította: Blaskovics József. Budapest, 1982. In: HKIF. 90. és 241. lábj.
- ³⁵ Györffy György: Magyarország népessége a honfoglalástól a XIV. század közepéig. In: Magyarország történeti demográfiája. Szerkesztette: Kovacsics József. Budapest, 1963. 26-62.
- ³⁶ Kováts Zoltán: A magyarság 9. századi Kárpátmedencébe való megtelepedésének bizonyítékai. In: A második /tabi/ magyar történeti iskola előadásai és iratai. A Zürichi Magyar Történeti Egyesület. Szerkesztette: Csihák György. Budapest- Zürich, 1994. 283-284.
- ³⁷ Deér József: A honfoglaló magyarság. In: A magyarság őstörténete. Szerkesztette: Ligeti Lajos. Budapest, 1943/1986. 125- 126.
- ³⁸ Markó Árpád: Magyarország hadtörténete. Budapest* 1943. 6.
- ³⁹ Magyarország hadtörténete. Főszerkesztő: Liptai Ervin. Hadtörténeti Intézet és múzeum. Budapest, 1985.
- ⁴⁰ A magyar katona - vitézségünk ezer éve. Szerkesztette: Pilch Jenő. Budapest, 1933.
- ⁴¹ Padányi Viktor: Dentu-Magyarica. Veszprém, 1985. 388.

⁴² Ekkehart krónikája. In: Johannes Duft - Tibor Missura - Sípos: Die Ungarn in Sankt Gáalién - Magyarok Szent Gallenben, magyar és német nyelvű kiadás, Sankt Gáalién - Budapest, 1991. 19.

⁴³ VI./Bölcs/ Leó: Taktika. /XVIII/ /42/ In: HKIF. 103.

⁴⁴ VI./Bölcs/Leó a 43. jegyzetben i.m. /XVIII/ /45/ In: HKIF. 104.

⁴⁵ Liudprand: Antapodosis /Bosszú/ /II. 3./ In: HKIF. 214.

⁴⁶ Liudprand: a 45. jegyzetben i.m. /II. 2./ In: HKIF. 211.

⁴⁷ Liudprand. Bevezető szöveg. In: HKIF. 211.

⁴⁸ Győrfi György: A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez. Történeti Szemle, 14. 1971. 281-283. Közli a HKIF. 195. és 603. sz. lábja.

⁴⁹ Regino: a 33. jegyzetben i.m. In: HKIF. 199.

⁵⁰ Regino: a 33. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 198. és 622. sz. lábja.

⁵¹ VI. /Bölcs/ Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /46/ In: HKIF. 105.

⁵² Gardézi: In: HKIF. 38.

⁵³ Hudūd al-Alam: földrajzi mű /22/ In: HKIF. 42.

⁵⁴ Marvazi: In: HKIF. 45.

⁵⁵ Al-Maszúdi: a 17. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 53.

⁵⁶ Jákút: In: HKIF. 72.

⁵⁷ Theotmár levele: In: HKIF. 186.

⁵⁸ Regino: a 33. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 199.

⁵⁹ Padányi Viktor: a 41. sz. jegyzetben i.m. 11-32.

⁶⁰ Bökönyi Sándor: Mit tudunk a ló házasításának történetéről. Kézirat. Angolból fordította: Magyar Attila. 1996. 1-2. /Birtokomban N.K./

⁶¹ E.H. Edwards: Horses, London, 1993. Magyarul: Lovak. Budapest, 1994. 10.

⁶² E.H. Edwards: Lovak. Határozó kézikönyv. Budapest, 1994. 13.

⁶³ Lukács József: Történelem-filozófia-vallásosság. Budapest, 1979. 21.

⁶⁴ Lótenyésztők kézikönyve. Szerkesztette: Bodó Imre és Hecker Valter, Budapest, 1992. 15.

⁶⁵ A 63. sz. jegyzetben i.m. 20-21.

⁶⁶ Dávid Anthony, Dmitrij Iyelegin, Dorcas Brown: A lovaglás őstörténete. Tudomány, 1992. február. 34-39.

⁶⁷ Dávid Anthony stb.: a 66. jegyzetben i.m. 39., a kérdésről bővebben szól: Hermann Dembeck: Tiere machen Geschichte, Bergisch Gladbach, 1969., továbbá érdemes felemlíteni: Franz Hancar: Das Pferd in prähistorischer und früher historischer Zeit. Wien, 1955. művét.

⁶⁸ C. W. Ceram: A hettiták regénye, Budapest, 1964. 105-106.

⁶⁹ Bökönyi Sándor: a 60. sz. jegyzetben i.m. 5-6.

⁷⁰ M. Perceval Yetts: The horse. A Factor in Early Chinese History. Eurasia Septentrionalis Antiqua. 9. /1934./ 238-242.

⁷¹ J.J.M. de Groot: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Berlin-Leipzig. I. 1921. 98. Idézi: Szász Béla: A hunok története. Attila nagykirály, Budapest, 1994. 476.

⁷² Gallus Sándor-Horváth Tibor: A legrégebb lovasság Magyarországon a korai vaskorból való régészeti hagyatéka és eu-ázsiai kapcsolata. Dissertationes Pannonicae, II, 9. 1939. Idézi a 71. sz. jegyzetben Szász Béla i.m. 476.

⁷³ Bakay Kornél: Kik vagyunk, honnan jöttünk. Szombathely, 1994. 5-6.

⁷⁴ Denison György: A lovasság története a legrégebb időkől a jelenkorig. Budapest, 1884. 36.

⁷⁵ Matolcsi József: Állattartás őseink korában. Budapest, 1982. 190-191.

⁷⁶ V. Anghi Csaba: Die Taki-Tarpan. Abstammung des Ungarischen Pferdes. Vertebrata Hungarica. Töm. I. Idézi: Matolcsi József: a 75. sz. jegyzetben i.m. 243.

⁷⁷ Matolcsi József a 75. sz. jegyzetben i.m. 214-215.

⁷⁸ Vörös István: A budakeszi honfoglalás kori temető lovai. In: Communicationes Archeologicae Hungariae. 1993. 166.

⁷⁹ S. Bökönyi: History of domestic mammals in Central and Eastern Europe. Budapest, 1974. 275-277.

⁸⁰ Vörös István: a 78. sz. jegyzetben i.m. 166.

⁸¹ VII. Konstantin: a 8. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /62/ In: HKIF. 107.

⁸² S. Bökönyi a 79. sz. jegyzetben i.m.

⁸³ U. Kóhalmi Katalin: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Körösi Csorna Könyvtár 12. Szerkesztette: Ligeti Lajos, Budapest, 1972. 26.

Műve kiváló tárgyi tudással, szakértelemmel tárja föl a lovasnomádok tárgyi történetét. Egyedülálló a maga nemében. Köszönet és elismerés illeti!

⁸⁴ U. Kóhalmi Katalin: a 83. jegyzetben i.m.. 27.

- ⁸⁵ Harmatta János: Színes lovú népek. Századok. 1943, 474.
- ⁸⁶ Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Budapest, 1931. III. 390-394.
- ⁸⁷ Harmatta János: a 85. sz. jegyzetben i.m. 33.
- ⁸⁸ Győrffy György: A magyarság keleti elemei. Budapest, 1990. 196-200.
- ⁸⁹ Rásonyi László: Hidak a Dunán. Budapest, 198, 199. oldalon idézi.
- ⁹⁰ Balás Gábor: A székelők nyomában. Budapest, 1984. 54.
- ⁹¹ U. Kóhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 20.
- ⁹² Anonymus: a 9. sz. jegyzetben i.m. /44/ A Duna szigetén. In: HKIF. 327.
- ⁹³ Győrffy György: István király és műve. Budapest, 1977. 240.
- ⁹⁴ Győrffy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 416.
- ⁹⁵ VI./Bölcs/ Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /52/ in.: HKIF. 105.
- ⁹⁶ Győrffy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 17.
- ⁹⁷ Győrffy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 493.
- ⁹⁸ Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Budapest, 1978. 20.
- ⁹⁹ Matolcsi János: a 75. sz. jegyzetben i.m. 212.
- ¹⁰⁰ László Gyula: A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. Archivum Hungaricum, XXVII. Budapest, 1943.
- ¹⁰¹ U. Kóhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 64.
- ¹⁰² Kóhalmi Katalin: a 83. jegyzetben i.m. 90.
- ¹⁰³ Erdélyi István-Sugár Lajos: Ázsiai lovasnomádok. Budapest, 1982. 128.
- ¹⁰⁴ Danison György: a 76. sz. jegyzetben i.m. 34.
- ¹⁰⁵ U. Kóhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 186.
- ¹⁰⁶ Erdélyi István: Honfoglaló magyar temető leletmentése Budakeszin. Communicationes Hungaricae Archeologicae. 1993.137.
- ¹⁰⁷ Dienes István: A honfoglaló magyarok lószerszámjainak néhány tanulsága. Archeológiai Értesítő. 1944. 228. sköv.
- ¹⁰⁸ U. Kóhalmi Katalin: a 83. jegyzetben i.m. 186.
- ¹⁰⁹ U. Kóhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 136.
- ¹¹⁰ Denison György: a 74. sz. jegyzetben i.m. 49.
- ¹¹¹ U. Kóhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 187.
- ¹¹² VI. /Bölcs/ Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /49/ In: HKIF. 105.
- ¹¹³ László Gyula: Árpád népe Budapest, 1986. 80.

- ¹¹⁴ Kovács László: Fegyverek és pénzek. In: Honfoglalás és régészet. Szerkesztette: Kovács László, Budapest, 1994. 184.
- ¹¹⁵ Regino: a 49. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 198.
- ¹¹⁶ Erdélyi István a 106. sz. jegyzetben i.m. 135, 137.
- ¹¹⁷ László Gyula: a 113. sz. jegyzetben i.m. 84. és U. Kőhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 190, 191.
- ¹¹⁸ Kovács László: a 113. sz. jegyzetben, i.m. 188.
- ¹¹⁹ Gardézi: az 52. sz. jegyzetben i.m. In: HKÍF. 38.
- ¹²⁰ Dienes István: A honfoglaló Magyarok. Budapest, 1978. 34.
- ¹²¹ Gardézi: a 119. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 36. és
Csorba Csaba: Esztergom hadikronikája. Budapest, 1977. 16, 26, 27. lábj.
- ¹²² Gömöri János: A 9-10. századi vaskohászat. In: Honfoglalás és régészet. Szerkesztette: Kovács László. Budapest, 1994. 265.
- ¹²³ Györffy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 444-445., Bartha Antal: A IX.-X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968. 23-26., 29-35.
- ¹²⁴ Mérey-Kádár Miklós - Mayer János: A magyar honfoglalás történeti aspektusai. Bányászati Kohászati Lapok. 112/1. /1989./ 41-44. Közli: Gömöri János: a 122. sz. jegyzetben i.m. 269.
- ¹²⁵ Mark Elwin: Fejlődés és stagnálás a kínai történelemben. Budapest, 1977. 93-95.
- ¹²⁶ Ugyanott, 93-95.
- ¹²⁷ László Gyula: Hunor és Magyar nyomában. Bp., 1967. 114.
- ¹²⁸ Gömöri János: Lovasnépek vaskohászata Pannóniában. In: Az őshazától a Kárpátokig. Szerkesztette: Szombathy Viktor. Budapest, 1985. 318, 357, 359.
- ¹²⁹ László Gyula: A nyíl mint eszköz és jelkép. In: Régészeti tanulmányok. Szerkesztette: László Gyula. Budapest, 1975. 13.
- ¹³⁰ Anonymus: a 9. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 288.
- ¹³¹ VI. /Bölcs/ Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /63/ In: HKIF. 107.
- ¹³² Kovács László; a 114. sz. jegyzetben i.m. ilyen képet ábrázol: 184., László Gyula: a 113. sz. jegyzetben i.m. 63. és Ötven rajz a honfoglalókról. Budapest, 1982. kiváló művében.
- ¹³³ Gerhard: Vita S. Uldarici /12/ „a magyarok különböző ostromszereket” hoztak magukkal. In: HKIF. 236. Említést tesz róla: Kristó Gyula: Az augsburgi csata. Budapest, 1985. 87.

¹³⁴ Szűcs Jenő: „Gentilizmus”. A barbár etnikai tudat kérdése. Tézisek és viták. Történelmi Szemle, 1971. 202.

¹³⁵ Hérodotosz. IV. könyv. 121. fejezet. Fordította: Geréb László, Budapest, 1893. II. K. 47.

¹³⁶ Szűcs Jenő: a 134. sz. jegyzetben i.m. 200-201.

¹³⁷ Dienes István, a 120. sz. jegyzetben i.m. 23.

¹³⁸ Gyórfy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 30.

¹³⁹ Kristó Gyula: Levédi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, 1980. 71-72., 75,

¹⁴⁰ Bálint Csanád: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: Honfoglalás és régészet. Szerkesztette: Kovács László. Budapest, 1994. 39-46.

¹⁴¹ Markó Árpád; a 38. sz. jegyzetben i.m. 6, 7.

¹⁴² Szász Béla: a 72. sz. jegyzetben i.m. 528.

¹⁴³ Szász Béla: a 72. sz. jegyzetben i.m. 527.

¹⁴⁴ Hajdúböszörményi ref. egyház anyakönyve, 1838. VII. kötet, 216. lap., 246. sz. és Hajdúhadházi ref. egyh. akv. 1848. I. 30. 21. sorszám.

¹⁴⁵ Gyórfy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 493.

¹⁴⁶ Dienes István: a 120. sz. jegyzetben i.m. 23.

¹⁴⁷ Dienes István: a 120. sz. jegyzetben i.m. 23.

¹⁴⁸ Gyórfy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 30.

¹⁴⁹ Gyórfy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 41.

¹⁵⁰ J.J.M. de Groot: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Berlin-Leipzig I. 1921. 59.

¹⁵¹ Kiszely István: A budakeszi temető embertani leletei. Communicationes Archeologicae Hungaricae, 1993. 158. A 49 sírból 26 férfinak volt sikeres koponyaműtése.

¹⁵¹ Gyórfy György: a 93. sz. jegyzetben i.m. 241.

¹⁵³ Regino: a 49. sz. jegyzetben i.m. 199. A 621. sz. lábjegyzet szerint ez a megállapítás az Exordia Scythicából származik.

¹⁵⁴ Amadée Thierry: Histoire d'Attila et de ses successeurs jusqu'à l'établissement des Hongrois en Europe, suivie des légendes et traditions, I. Paris, 1884. 68-69.

¹⁵⁵ U. Kőhalmi Katalin: a 83. sz. jegyzetben i.m. 126., 147.

¹⁵⁶ Ekkehard krónikája. ín: HKIF. 250., Johannes Duft- Tibor Missura-Sipos: Die Ungarn in Sankt Gáalién- Magyarok Szent Gallenben, Mittelalterliche Quellen zur Geschichte des ungarischen Volkes in der Stiftsbibliothek St. Gáalién. Magyar- és németnyelvű díszkiadás az 1956. évi magyar forradalom 31. évfordulójára, St. Gallen-Budapest, 1991. 17.

¹⁵⁷ VI./Bölcs/Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /46/ In: HKIF. 105.

¹⁵⁸ Gerhard: a 133. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 236.

¹⁵⁹ Folcuin: Gesta abbatum Lobbesium, In: HKIF. 231.

¹⁶⁰ VI./Bölcs/Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 107,108.

¹⁶¹ VI./Bölcs/Leó: a 43.sz. jegyzetben i.m. uo. 107., 108.

¹⁶² Regino: a 49. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 199.

¹⁶³ VI./Bölcs/Leó: a 43. sz. jegyzetben i.m. In: HKIF. 107.

¹⁶⁴ Váczy Péter: A hunok Európában. In: Attila és hunjai. Budapest, 1940. 93.

¹⁶⁵ Ammianus Marcellinus: Rerum gestarum libri XXXI. 2. 3-4. idézi: Szász Béla: a 72. sz. jegyzetben i.m. 514.

¹⁶⁶ Matteo Villani: Croniche. In: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Szerkesztette: Rohonyi Gábor /+/. Nagy László és Tóth Gyula. Hadtörténelmi Intézet kiadása, Budapest, 1955. 38.

¹⁶⁷ Cey-Bert R. Gyula: A honfoglalás kod magyar konyha. In: A Második /tábi/ Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa. Szerkesztette Csihák György. Budapest-Zürich, 1994. 307-314.

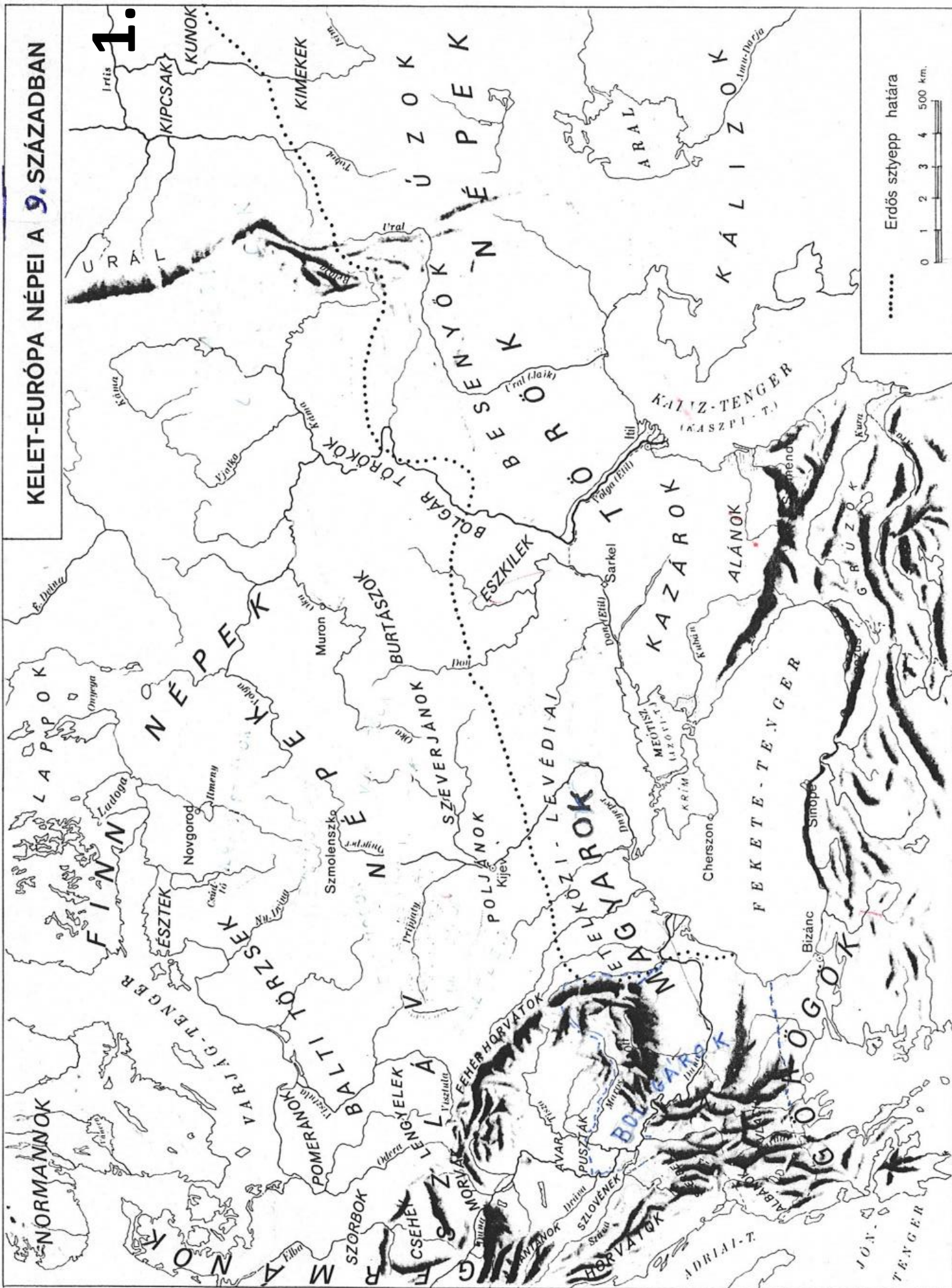
¹⁶⁸ Hankó Béla: A magyar ló eredete. Debreceni Szemle IX. /1935/53-76. Idézi: Matolcsi János: A háziállatok eredete. Budapest, 1975. 182-183.

MELLÉKLETEK AZ I. RÉSZHEZ

1. Kelet-Európa népei a 9. században
2. A modenai ima

KELET-EURÓPA NÉPEI A 9. SZÁZADBAN

1.

Az első magyar hadjárat

ITALIÁBAN 898-900-ban volt

A modenai íma (900.)

[Confessor Christi,	pio dei famule,
Geminiane,	exorando supplican,
Ut hoc flagellum,	quod meremur miseri,
Celorum regis	evadamus gratia.
Nam doctus eras	Attile temporibus
Portas pandendo	liberare subditos.
Nunc te rogamus	licet servi pessimi,
Ab Ungororum	nos defendas inculis.
Patroni summi,	exorate iugiter
Servi pro vestris	implorantes dominum.

Krisztus. Ritvalló

Geminianus

Mi nyomorultak

Az ég királya

Miként megtetted

Hogy kapunkról

Most kérvünk téged

Védd meg minket a magyarok nyílaitól!

Pártfogónk végül

Hogy irgalomért leborulva könyörgünk,

esedezél az úrhoz.

Isten kegyes kegyéja

Imádkozva könyörögsz,

a megérdemelt ostrom

Kegyéből elkerüljék.

Attile idejében,

elértetted őket,

leghitványabb szolgaid,

a magyarok nyílaitól!

leborulva könyörgünk,

esedezél az úrhoz.

MODENÁBAN A DÖM LEVÉLTÁRÁBAN

A MERCATOR KÓDEXBEN TALÁLHATÓ.

EZ VOLT AZ ELSŐ ÍMA A MAGYAROKRÓL.

II.

A HONFOGLALÁS HADTÖRTÉNETE

/ 895 - 900./

1. Bevezető gondolatok

A 9. és 10. század a magyar nép számára rendkívül jelentős, a jövőjét döntően meghatározó változások korszaka volt. A már előzőleg kialakult egységes ml-/nemzet-/tudat, az összetartozás érzetének, az államalkotó képességek kibontakozásának feltételei mind erősebben mutatkoztak meg.

A vérségi kapcsolatokon alapuló törzsszervezetek magasabb fokú szövetségi keretekbe fejlődése, a vérszerződéssel megpecsételt, egységes fejedelmi vezetés kialakulása, megerősödése, az összefogott, szervezett katonai erő megalkotása, a gazdasági tényezők összpontosítása a népet jövőendő sorsára döntő, életfontosságú lépések megtételére tették alkalmassá.

Az általános európai politikai-hatalmi helyzet és a katonai tevékenység szempontjából számba jövő kelet-európai és kárpátmedencei térség viszonyai is kedvező képet mutattak ahhoz, hogy az alkalmas időpontot felismerve és kihasználva olyan sikeres katonai tevékenységet fejtsenek ki, amely az egész nép számára a legkedvezőbb életteret, állandó lakhelyet, igazi hazát teremtsen.

A 895. évben megkezdett honfoglalás-honvisszafoglalás diplomáciai, kapcsolatteremtési, de főleg katonai feladatokból állt, amelyek nemeseik a Kárpátokon belül vívott harcokat foglalták magukba, hanem az azt megelőző és az utána következő fontos hadműveleteket is.

A haza földjén vívott harcok egyetlen forrása Anonymus krónikája,¹ a megelőző és az utána következő hadműveletekre viszont számos forrás tartalmaz adatokat. Ezek mellett a megtörtént események tényei és következményei is nyomon követhetők. Mégis hiányzik egy olyan önálló, részletes, szakszerű hadtörténeti feldolgozás, amely egybefoglalná és hiteles képet adna a magyar hadtörténetnek erről a fontos eseménysorozatról.

Két összefoglaló hadtörténeti mű jelent meg. 1933-ban „A magyar katona-vitézségünk ezer éve”² című, amely 990 oldalából 28 oldalon foglalkozik ezzel a két évszázaddal, de a források értékelése nélkül. A másik 1985-ben, a „Magyarország hadtörténete”,³ amely 1328 oldalából 13 oldalban foglalja össze a kor hadtörténetét, szakszerűen, modern szellemben, néhány helytelen adatmagyarázattal.

Az önálló mű hiánya annál nagyobb mulasztás, mert ez a hadművészet szabályai szerint tökéletesen előkészített hadjárat kiváló hadvezért, hadműveleti és harcászati teljesítmények egész sorát foglalja magába.

Az elmúlt időszak történészeinek a katonai és lovas ismeretek hiányában nem volt lehetőségük arra, hogy az eseményeket nyomon követve, helyes következtetésekhez jussanak és így helytelen megállapítások születtek.

Mint volt hivatásos huszártiszt, gyakorlati és háborús tapasztalatok birtokában, a honfoglalás területét végigharcolva-lovagolva, az 1. itáliai hadjárat területét is megismerve, a források és a művek áttanulmányozása alapján, mint hadtörténész igyekszem helyes képet adni a honfoglalás katonai történetéről.

Mindenekelőtt a hadtörténet védelmében ki kell jelenteni, hogy tudománytalan, a szakértelmet teljesen nélkülöző, elfogult és káros irányzatú az a megállapítás, hogy a hadtörténelemmel való foglalkozás „önámítás, másrészt a tudatos elfogultság jele” lenne, ahogy egyes történészek⁴ megnyilatkoznak. Ez tudatrombolás, mert a háborúk minden korban pusztítással járó és valóban elítélendő események, azonban a háborús cselekmények a történelem részét alkotják és voltak köztük igazságos, felszabadító, előnyös hatással járó háborúk is, például esetünkben a török korban, éppen a mi történelmünkben.

A magyar honfoglalás önfeláldozó harcai is határozottan előremutató, értékes eredményekkel jártak, előmozdították Európa 10. századi megszilárdulását, lehetővé tették a magyar állam kialakulását és ezeréves védelmét. A honfoglalás értékeinek tagadása ellenséges érzületű megnyilatkozás, a történeti igazság megcsúfolása. Legyünk tárgyilagosak, de idegen érdekeket ne szolgáljunk.

2. A honfoglalás előzményei

A honfoglalás katonai történetének eseményei a kelet-európai Don, Dnyeper folyótól a mai Itália nyugati határáig terjedő területen zajlottak, 862-től 907-ig.

A 9. században 862-ig a kelet-európai steppevidéken hadszervezetük kiépítése mellett a kazárokkal együtt sikeresen harcoltak,⁵ részletei ismeretlenek. Bolgár szövetségben 811-ben a Balkán félszigeten,⁶ 833-ban az Al-Dunánál kisebb harcokban vettek részt⁷, 860-ban a Krim-félszigeten⁸ harc közben kerültek kapcsolatba az ortodox főpappal, Konstantin-Cirillel. Ezek azonban csak kisebb, helyi küzdelmek voltak. Az északi határterületeken határbiztosító járőrharok folytak.⁹

Valószínűleg ezeknek a kisebb helyi küzdelmeknek a tapasztalatai alapján szervezték haderejüket és tökéletesítették a csapatok vezetői és a személyi állomány kiképzését, hogy

majd a honfoglalás és az utána következő hadműveletek során oly kiváló eredményeket értek el.

A Magyar Fejedelemség a 9. század elejétől már, kiválva a kazár szövetségből, vagy alárendeltségből, egyre nyugatabbra húzódott és a Dontól nyugatra egészen a Prut folyó, a Keleti Kárpátok vonaláig, délen a Fekete-tenger északi partjáig szállta meg a területet.

Ettől keletre, délkeletre a kazár birodalom, nyugatra a bolgár fejedelemség terült el. Mindkettővel békés, a bolgárokkal időnként szövetséges viszonyban volt. Északkeletre terült el a besenyők földje, kikkel ismeretlen időben és helyen állítólag összeütközésbe kerültek, s ennek következtében egy részük, a sabartoi asphaloi csoport, délre, Perzsia határvidékére,¹⁰ főerőik nyugatra, az említett területre költöztek át, egy csoportjuk pedig észak felé, a Volga völgyébe húzódott, az úgynevezett Magna Hungáriába.¹¹

A területet északról délre nagy folyók szelik át, de ez nem jelentett biztos védelmet a keleti steppéken élő lovasnomád népekkel szemben. Így az áttelepülés óta, ami a szállásváltó gazdálkodást folytató népeknek nem okozhatott gondot, állandóan a biztonságosabb vidék, nyugat felé húzódtak, ami a honfoglalás főpróbájának is tekinthető.

Törzsszövetségük vérszerződése, a központi vezetést biztosító fejedelmválasztás is azt mutatja, hogy felismerték az Etelköz véd- hetetlenségéből eredő veszélyt és valami fontos feladatra készültek népünk érdekében. „A magyarok honfoglalás előtti politikai központosítása nem véletlen műve. Minden hódításra induló nomád népnél megfigyelhetjük ezt a folyamatot”¹² - állapítja meg Czeglédi Károly. És valóban mint a 811-es és 836-os katonai műveleteik is mutatják, figyelmük egyre jobban nyugat felé irányult, új terület, új haza megszerzése lehetett a vezetés áhított célja.

Ismeretes volt előttük elődeik, a hunok és az avarok hatalmas birodalma a Kárpátokon túl, de biztos tudomásuk volt azok bukásáról is. Az avar menekültekkel való kapcsolatok során részletes képet is kaphattak a Kárpát-medence értékeiről, előnyös katona-földrajzi viszonyairól. Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy mihamarabb lehetőségük nyílt rá és alkalmuk adódott, katonai tájékozódó, felderítő tevékenységbe kezdtek.

A 9. század közepén a magyar fejedelemség katonai ereje már olyan jelentős volt, hogy a kazárok a Don alsó folyása mentén Sarkéi várát és egész erőrendszert építettek részben a magyarakkal szemben.

A magyar fejedelemség törzsszövetsége 7+1 törzsből állt eredetileg, de a vérségi alapon álló törzsek már területi szervezettségű katonai egységek együttesévé alakultak. A

honfoglaláskori sírleletekben sem embertani, sem tárgyi különbségek a törzsek közt nem találhatók.¹⁴

A népesség lélekszámára adatunk nincs, a haderőre viszont egy arab forrás azt állítja: „Főnökük 20 ezer lovassal vonul ki.”¹⁵ Ebből 100.000 családra és 500.000 főnyi összlétszámmra lehet következtetni, ami demográfiai visszakövetkeztetéssel is alátámasztható.¹⁶

Viszont a haderő létszámára a 20.000 fő nem lett volna elegendő, se az Etelközi terület biztonságára, még kevésbé a honfoglalás hadműveleteinek a végrehajtása, ha az Al-Dunától a Vereckei szorosig terjedő arcvonal távolságára gondolunk. Ez csak a fejedelem katonai kíséretét magába foglaló, állandó mozgó haderő létszáma lehetett. Ezt emelte hadilétszámmra a törzsi hadakból kiállított haderő.

A lovas népeknél a hadsereg létszáma mindig nagyobb, mint a városlakó, gyalogos népeknél. Itt mindenki lovon jár, még a nők és gyermekek is, minden szabad férfi fegyveres.

Katonai szervezetük, mind az ókortól napjainkig, a tízes rendszeren alapult. Tized, század, ezred és a tömény-tuman a tízezred.

A legfőbb katonai parancsnok a fejedelem, a gyula volt. „Minden magyar a G.l.h. /gyula/ nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.”¹⁷

A katonai vezetési ügyeket a tarján főparancsnok, mellette a haditerveket, a feladatok elintézését a bizalmas, tanácsadó jelentésű jenő - mai fogalommal a vezérkari főnök - intézte a fejedelem mellett. A főlovász a lópótlás, a lőegészségügy, a főtáltos a harci szellem és az egészségügy feladatait végezte,¹⁹ mind a fejedelem környezetében.

A magyar fejedelmi haderőre és létszámviszonyaira adatok híján csak feltevésekre szorítkozhatunk. Ha az 500.000 főt vesszük alapul, akkor csak teljesen sematikusán, egyenlőnek véve a létszámokat, nyolccal elosztva egy törzs 62.500 főt tesz ki, 12.500 családdal. Ha két-három családból egy harcos kiállítását feltételezzük, az törzsenként 4-5.000 főt, négy-öt ezredet, kereken egy modern hadosztálynyi erőt jelent.

A fejedelem haderejének teljes létszáma ezek szerint nyolc hadosztály, 32-40 lovasezred, 320-400 lovasszázad, vagyis összesen a létszám 32-40.000 fő. Feltevés szerint ennyi lehetett az a harcos létszám, amely a honfoglalás nagyszabású hadműveleteinek a végrehajtására tekintetbe jöhetett és amire a Vereckei szorostól Bulgária közepéig terjedő 750-800 km-es arcvonalon és a 300.000 km²-es kárpát-medencei hadszíntéren szükség is volt.

A feltételezettnél nagyobb igénybevételt is lehetővé tette, hogy minden szabad magyar férfi lovas harcos volt, a férfiak 60-70 %-a 18-50 év közötti volt és ilyen fontos

feladatnál mint a honfoglalás, akár minden férfi igénybe vehető és hajlandó is lehetett a harcra.

Az egységek vezetésére tekintetbe jöhettek, ha alkalmasak voltak rá: törzsi hadosztálynál a törzs főnöke, az ezredeknél a nemzetségi előkelők, századoknál a nagycsaládfők, tizedeknél az arra megfelelő, kijelölt személyek.

A legfőbb vezetést a fejedelem vezette haditanács látta el. A hunoknál is fennállt az Országos Tanács intézménye,²⁰ az év első, ötödik és kilencedik hónapjában. Ez utóbbin kötelező volt a megjelenés minden férfi lovasharcos számára, ezen a fontos döntések meghozatalával együtt országos hadiszemlét is tartottak. Ilyen katonai és lószemle valószínűleg a honfoglaló magyaroknál is volt, mint minden olyan szervezet, ami a hunoknál is működött. Ilyen „szer” előzhette meg a honfoglalást is.

A harcosok lovas-, harc- és lőkiképzését egész éven át, kis gyerekkortól a férfiatávásig, a felövezésig a szálláskörletekben tartották, az ezredparancsnokok irányításával, a századosok és tize-desek közreműködésével.

A fiatalok kiképzésébe bekapcsolódva az egész hadiállomány gyakorlatban maradt. Hozzájárultak ehhez a lovas és íjlövész- versenyek, ügyességi vetélkedők, az ázsiai lovasnépeknél ez még napjainkban is így van.²¹ A nagy kötelékben való harckiképzést szolgálták az évenként tartott törzsi-hadosztály- és országos vadászversenyek. A nagy zártrendű és harcalakzatokban való mozgást gyakorolták a vezetők jelei és parancsai szerint. Ilyen gyakorlatokat minden előd lovasnépnél tartottak.²² Ilyen vadászatra utal Hunor és Magyar mondája is.²³

Minden haderő legfőbb alapja az emberanyag. A honfoglaló magyarok tulajdonságairól így vélekedtek az idegenek: „Férfiakban bővelkedő és független ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzvéen csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék ellenségeivel szemben”.²⁴ Harcedzettségükre: „...a fáradalmakat, nehézségeket derekasan tűrik”.²⁵ Megjelenésükre: „...szemrevaló és szép külsejű emberek”.²⁶ Becsületükre: „...Nincs a lopásnál nagyobb bűn náluk” - írja róluk még a minden rosszat rájuk mondó prümi apát, Regino is.

Bátor, edzett, becsületes harcosok voltak.

Sikereik alapja a keleti lovasnomád harcmódon alapuló hadművészetük volt. Győzelmeiket harcászati fölényükkel vívták ki, nem számbeli túlsúllyal. Váratlan, gyors megjelenésükkel meglepték az ellenséget, félelmes nyíltámadásaikkal megbontották hadrendjét, ha elsőre nem sikerült, körülrajzolták, előre, balra és hátra egyforma

pontossággal lőtt nyilaikkal, előbb a lovakat és kísérőket tették harcképtelenné, majd a többieket színlelt meneküléssel, visszavonulással maguk után csaták a főerők kelepcéjébe és ott együttes támadással közelharcban megsemmisítették, végsőkéig üldözték.²⁸

Hadicsellel szerettek harcolni, kézitusával kevésbé. Rajtaütésekkel igyekeztek az ellenfél utánpótlását megakadályozni. „Jobbára a távolharcban, a lesállításban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban, és a szétszóródó harcalakzatokban lelik kedvüket”²⁹ - írja róluk saját tapasztalatai és tisztjeinek a tájékoztatása alapján a bizánci forrás. Láthatjuk tehát, hogy ezek a leírt harcformák a hadművészet legmagasabb fokát jelentik. VI. /Bölcs/ Leó pompásan megrajzolta a magyarok magasrendű harcmódját. Ezek az elvek mai napig is érvényes és követendő harcászati elvek.

Mindezeket csak teljesen begyakorolt, fegyelmezett, kitűnően lövő harcosokkal és csapatokkal lehetett végrehajtani sikerrel.

Azok a kifogások, hogy gyalog nem tudnak harcolni, „lóról le nem szállnak, gyalogosan ugyanis nem képesek helytállni, minthogy lovon nőttek fel”³⁰ nem megalapozottak. A lovas harcos nagy fölényben van a gyalogossal szemben, minek szállna lóról? De ez sem áll fenn, mert, bár nem szívesen, de várak ostrománál is bátran harcolt. Ismerünk olyan leírást, hogy Augsburg ostrománál „korbáccsal ösztökéltek egyeseket”³¹ a támadásnak valószínűleg az irányát mutatva, mert más esetben, pl. a 954-es németalföldi Liège város ostrománál, amikor a nagy eső megakadályozta az íjhúrok kifeszítését és visszavonulást rendeltek el, egyesek úgy belevetették magukat a harcba, „hogy vezéreik korbácsot használtak azokkal szemben, akik helyt akartak állni” - írta a kortárs Folcuin Lobbes-i apát.

Hadművészetük mellett fegyverzetük is a kor legjobbjai közé tartozott. Legfontosabb volt köztük a távolsági harc lövőfegyvere, a mintegy száztíz centiméter húr hosszúságú visszacsapó íj. Ennek fa alapanyagára rugalmasságát fokozandó /szarvas-?/ ínkötegeket és szarulemezeket ragasztottak, markolati részére és végeire csontlemezpárokat. A fedetlen részeket bőrrel vonták be a nedvesség ellen. Az íj nyugalmi állapotban fordított C alakú volt, amelyet a felajzásnál vissza kellett fordítani rendes C alakra. Ez teljesen a hun és szkíta íjak formájára készült és előállítására rendkívüli szakértelmet, különleges anyagokat, valamint hosszú időt vett igénybe. Pontos lövést 60-70 méterre,³³ tömeges tüzet legalább 3-400 méterre lehetett leadni. Félelmes pontossággal lőtték ki nyilaikat, mint Regino megörökítette: „...kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el, amelyeket oly

gyakorlottsággal lőnek ki szaru-íjaikból, hogy lövéseiket bajosan lehet elhárítani”.³⁴ Az íjlövést egész életükben gyakorolták.

Közelharcfegyverük a kb. 80 cm hosszú, kissé hajlított pengéjű, a fokélen is kiélesített szablya, gömbvégű keresztvassal, az él felé 20°-kal görbülő, díszített markolattal. Továbbá a szúró, vagy hajító lándzsa, fanyelű fokos vagy balta. Védőfegyver, páncélzat, mint könnyűlovaknak, szükségtelen volt. A kardokat műhelyekben kovácsok készíthették, a nyíl- és lándzsahegyeket a harcosok élesítették. Jelentős iparuk volt harci és vadászfegyverek előállítására.

Rendkívül fontos feladat lehetett a haderő, az egész férfinép részére a szükséges felszerelés, fegyverzet, lófelszerelés előállítása és pótlása, a fogyó anyag gyártása. A nyersanyag: bőr, nemez, vászon, prém, fa és főleg a vas kitermelése, olvasztása, kovácsolása, gyártása nagy kiterjedésű és a korhoz képest igen fejlett vaskohászat, kovács-, fegyver és eszköz-, sátor és nyereggyártó kézműipar meglétét bizonyítja.

A 9-10. századi vaskohászat hazánk területén olyan magas fokon állott, hogy az már a honfoglalás előtt megvolt, az állította elő a szükséges anyagokat. Semmi esetre sem itt tanulták a módját. Ha egy lovasra 1 kg vasat számítunk, csak a szablya, zablá és a kengyel súlyát szerényen számítva, az húszezer lovasnál húsz tonna,³⁵ de 40-60 ezernél már hatvan tonna³⁵ vas, de ezen kívül a tömérdek nyílhegy, csat, kocsivasalás, tegezrészecskék, sátorhoz való vasszükséglet előteremtése, kohászata, kovácsolása. ... A mindenáron való szlávosság szándéka mondhatja azt, hogy a hazai vaskohászat alapját „...- a 9. században már kikövetkeztethető szláv vaskohászatban” és csak - „másképp a honfoglaló magyarok keletről magukkal hozott vasművességében kell keresnünk”.³⁶ Mert a főalap a hozott magyar művesség mellett, a döntő az itt lévő avar kohászat és vasipar volt. A hazai kutatás során egyre több vasvidéket, vasolvasztó kohókat találnak. És akkor talán meggyőződhetnek arról, hogy milyen fejlett és magas fokú volt a magyar ipari társadalom.³⁷

A lovas haderő következő, legfontosabb feltétele a ló volt. Az a ló, amelyről a hazai történészek úgy elfelejtkeztek, hogy meg se említik, milyen nagy fontossága volt a lónak a múltban és főleg a magyar múltban. A ló nélkül nem lenne ma Magyarország, mert ide gyalog be se jutottak volna, nehogy 130 évig /896-tól 1030-ig/ távol tudták volna tartani országunktól az idegen támadókat!

A múlt homályába vész és csak a lovasnépek emlékeiből következtethetünk arra, hogy milyen volt a kapcsolata a magyar népnek a lóval, milyen volt a lótenyésztése, belovaglása,

hogyan alakult ki az a fejlett lovas tudománya, hadművészete, amely a honfoglalás és az utána következő korszak sikereinek egyik legfontosabb, alapfeltétele volt. Az biztos, hogy a 9. században már tökéletesen uralta mindazt, amit lovaskultúrának, lovas harcmódnak nevezünk.

A honfoglaló magyarok keleti fajtájú, tarpán eredetű,³⁸ szilárd szervezetű, szívós, igénytelen, nem túl magas, kevésbé tetszetős, de kiváló harci tulajdonságú, gyors, mozgékony, nagy menetteljesítményekre képes lovakat nagy mennyiségben tenyésztettek.

A lóállomány nem volt egységes, ami a nagy fejedelmi, törzsfőnöki stb. ménesek mellett sok kisebb, családi ménes meglétét mutatja. Ismeretes, hogy Árpád a honfoglalás után a nagy ménesek helyéül a Csepel nevű főlovászról elnevezett Csepel szigetet jelölte ki.⁴⁰

A lócsontvizsgálatok alapján 107 egyedből megállapították, hogy a honfoglalás kori lovak marmagassága 136-144 cm között mozgott.⁴¹ Tenyésztésük magas színvonalát mutatják menetteljesítményeik a fejedelmek korának egész Európát behálózó hadjáratain. Hányszor keltek át az Alpokon, Pireneusokon, Appennineken, nagy létszámú lovasseregeikkel, mégis a világ Hannibál és Hasdrubál dicsőségét hirdeti, akik egyszer-egyszer keltek át az Alpokon, akkor is nagy veszteségekkel.⁴²

Lovaik nagy számát kiemelte a bizánci forrás is: követi őket nagy csapat ló, mén és kanca”.⁴³ Lovaik létszáma nem ismeretes, de a modern kori nomád népek adataiból következtethetünk rá. A 20. század fordulóján Mongólia félmillió népe 20 millió nagy állattal rendelkezett.⁴⁴

A lovagláshoz szükséges nyereg- és lófelszerelésük olyan tökéletes volt, hogy ma se csinálnak jobbat.⁴⁵ Minőségben jobb volt, mint a magyar katonai nyereg a második világháborúban. Könnyű deszka nyeregtalpra nedvesen szíj azott két kápa volt az alapja, ezen ráfeszített ülőbőr, hasló-heveder, sütyelő és farmatring rögzítette a lóra, homorú talpú vas /fa/ kengyel szolgált a biztos ülésre, az íj és a szablya kezelésére. Karikával és pálcával ellátott csuklós csikózábla a kantarra erősítve, a szárok szolgáltak az irányításra. Ám a ló irányítását főleg a testsúly áthelyezéssel, combsegítséggel végezték, jármód változtatásra a lovaglós ostor szolgált.⁴⁶

Lovaikat két éves koruktól gyerekekkel lovagoltatták. Ekkor választották ki a tenyésztésre alkalmas méneket, a többieket ivartalanították, mint a szkíták óta a lovasnépek mind. Ezekből erős, jól vezethető hátsólovak váltak.⁴⁷

Valószínűleg málhásnyergeik is voltak, vasalt, küllős kerekű, könnyű szekereik mellett, amelyekkel a nagy mennyiségű nyílvesz- szőket és más fogyó fegyverzeti anyagot kellett a hadjáratok és harcok alatt a lovasok menetsebességével szállítani. Már a pártusok is harc közben a szállított anyagból pótolták a fogyó nyílvesszőket.⁴⁸

A magyar nép és fejlett hadereje tehetséges vezetőivel, jól szervezett emberanyagával, kiváló lóanyagával és legkorszerűbb fegyverzetével a 9. század hatvanas éveitől készen állott és alkalmas volt arra, hogy az előtte álló legnagyobb nemzeti célokat megvalósítsa.

3. Bevezető harcok. Hadászati távolfelderítések.

Európa katona-politikai helyzetét a röviddel azelőtt oly nagyhatalmú Karoling birodalom széthullása jellemezte, önállósultak az apró királyságok, Németországban a főhatalomért vetélkedtek az egyes néptörzsek, a mai Franciaország és Itália vazallus államrészekre oszlott, melybe Bizánc is beavatkozott fegyverrel és arányaival, Róma lelki hatalma is hanyatlásnak indult.

Ehhez jöttek a külső támadások. Délről a Földközi tenger térségében a mai spanyol földet, Szicíliát, a provence-i és itáliai partokat megrohanták az arabok, északról a vikingek az angol szigeteket, francia földet és Szászországot támadták. Keleten először a morvák törtek a birodalomra, majd megjelentek a magyarok.

A Kárpát-medence területe is tagolva volt. A Balkánról átnyúlva Erdély és a Dél-Alföld bolgár uralom alatt volt. Dunántúl a Rábától nyugatra frank, attól délkeletre szláv vezetők frank hűbériségben avar-szlovén-bajor népességgel éltek, észak-nyugaton a Garam folyóig félévszázados morva uralom alatt viszálykodtak a népek egymással, s az őket határőrizetre odatelepítő frankokkal. Az egész területen szétszórva nagy avar csoportok, székelyek, gepidák, hun és bolgár-szláv néprészek éltek.

Keletre Kijev területét a kazárok, majd a magyarok vonták vámellenőrzés, adófizetés és befolyásuk alá. Kijev és a magyarság kapcsolata vitás kérdés. Számos magyar vonatkozású helynév és adat merült föl. A Kijev melletti Dnyeper-i átkelőhely a magyarok útjai során nagy szerepet játszott. Ellenséges kapcsolatról nem tudunk. Az itteni orosz állam megalakításában nagy szerepe volt az északi varég népeknek. Velük is jó viszony alakult ki.

Ilyen általános helyzetben került sor arra, hogy a magyar fejedelemség csapatai áthatoltak a Kárpátok hágóin.

A magyarok már a harmincas évek óta a Kárpátok közelében tartózkodtak, s egyes kisebb lovas járőrök valószínűleg már jártak a Kárpátok belső oldalán is, de ilyenről hírünk nincs. Ismerve a fejedelemség bizonytalan helyzetét, melynek határai teljesen nyitottak és védhetetlenek voltak, valószínű, hogy várták azt a pillanatot, amikor közelebből is megismerhetik a szomszédos területet. A lovasnépeknél a fokozott tájékozottság szüksége ezt szinte törvényszerűen meg is követelhette.

Ilyen kedvező alkalom akkor adódott, amikor a Fischa és a Rába közötti Észak-Pannónia tartomány frank vezetője, Karlmann, aki az előző év óta, szövetségben a morva Ratislaw fejedelemmel, háborút viselt apjával, Német Lajossal szemben. A sikertelen harcok miatt került sor arra, hogy 862-ben a magyar csapatokat kérték beavatkozásra. Szent Bertin Évkönyvében jelent meg először a magyarok neve latin nyelvű forrásban: „...ismeretlen ellenség, akiket ungri-nak neveznek”.⁴⁹

Részletes adataink erről az eseményről nincsenek. Darkó Jenő véleménye szerint „kézenfekvő, hogy a magyarok 862. évi megjelenését a Kárpát-medence nyugati kapujában ezzel a felkeléssel /a Karlmann-féle lázadással - N.K./ hozzuk kapcsolatba, amikor morva közvetítéssel Karlmann segédcsapataiként lépnek fel a birodalmi határon - nagy valószínűséggel -, a Duna vidékén”.⁵⁰

Ezzel a véleménnyel csak egyet lehet érteni, azzal a kivétellel, hogy a magyarok morva közvetítéssel kerülhettek kapcsolatba a frankokkal. Ugyanis eddig a távol élő morvakkal a magyaroknak semmi kapcsolatuk se volt, viszont volt egészen biztosan a keletre menekült avarokkal, akik közül bizonyára sokan kapcsolatban voltak az otthon maradiakkal. Nagy valószínűséggel feltehető, hogy frank uralom alatt lévén, Karlmann környezetében is tartózkodtak avarok. A magyaroknak a Kárpátokon túl történt megjelenéséről biztosan tudtak, tehát az avar közvetítés a valószínűbb. Az sem elképzelhető, hogy a magyarok jelentkeztek volna a frankoknál. Harcaik eredménye nem ismeretes, de miután a következő 863-as évben Német Lajosnak a bolgárok segítségét kellett igénybe vennie Karlmann legyőzésére, valószínű, hogy beavatkozásuk 862-ben nem volt eredménytelen.

Véleményem szerint a feladat végrehajtására néhány lovasezred elegendő lehetett, mivel itt csak kisegítő feladatuk volt, nem mint az első itáliai hadjáratnál, ahol egy törzsi hadosztály ötezer emberét vetették be, lévén ott önálló hadműveleti feladatuk. Vezetőjük azonban valamelyik kiváló katonai parancsnok lehetett, mivel a feladat: menetszervezés az

idegen területen, kapcsolatok felvétele a helybeli népcsoportok vezetőivel, a katonai felderítés adatainak megszerzése, kiértékelése és a harc vezetése stb. ezt megkövetelte.

A Kárpát-medencén való áthatolás, az adatszerzés lehetősége nagy jelentőségű katonai akció volt. Szövetségi meghívásra végrehajtott támadás, oda és vissza többszáz kilométeres menettel. Ezt „kalandozás”-nak nevezni teljes hozzánemértés.⁵¹

Jól tájékozottságukat mutatja, hogy a következő évben, amikor szomszédaik, a bolgárok vesznek részt a harcban, ők már nem jelennek ott meg. Azt is megállapították, hogy a frank az erősebb, ezért azt kell gyengíteni, a morva Szvatopluk /Zwentibald/-al fognak kezni. Vártak is, valószínűleg kiértékelték a harcok, a menet tapasztalatait és annak megfelelően javítottak vezetésükön, kiképzésükön.

Két évtized múlva, 881-ben Karlmann fia, a frank-karantán mark vezetője, Amulf ellen jelentősebb erőkkel indultak át a Kárpátokon.

Lehetséges, hogy ezt a magyar-morva szövetséget Metód közvetítésével kötötték meg, amikor a magyar fejedelem találkozott a főpappal.⁵² Valószínűleg egy tumannal, tízezer fővel vettek részt ebben a nagyobb összeütközésben, mely a Bécsi-erdő környékén zajlott le és már kabar csapatok is részt vettek benne.⁵³

A Salzburgi évkönyv rögzíti a csata idejét és helyét. 881. augusztus 28-án háromtól hat óráig napfogyatkozás volt és ekkor volt „Az első csata a magyarokkal Bécsnél”.⁵⁴ Mindkét fél csapatai felvonultak a harcban, az utóvéd-feladatokat a kabarok látták el, mint Konstantin feljegyezte a kabarok alkalmazását.⁵⁵

Valószínűleg a Kárpátok északkeleti hágóin /Tatár-, Toronyivagy Vereckei szoroson/ vonultak át, a Felső Tisza mentén, a Dunához, ott a megyeri réven átkelve a Duna déli partján menetelhetek. Ekkor már nyilván felderítve a környéket is, 2-300 fős felderítő osztagokkal, ahogy a későbbi hadjáratokból tudjuk. /Pl. 898-900./

A két összecsapás közül „881 „, Az első csatát a magyarokkal vívták Vienánál, a másodikat a kabarokkal Culmite-nél”⁵⁶ - közli a Salzburgi évkönyv. Amiből az vehető ki, hogy a második összecsapásban a második lépcsőben vagy utóvédként alkalmazott kabarok vettek részt. A végrehajtás pedig a szokásos lehetett: az ellenfél arcvonalát lovasrohammal körülszáguldták és nyíl tömegtűzzel árasztották el. Majd ezt elvégezve felsőbb parancsra, nem színlelt meneküléssel, hanem rendben visszavonultak. Ennek oka az volt, a frank-szövetséges bolgár csapatok közeledtével nem akartak két tűz közé kerülni.⁵⁷ Ennek a 881-es távolfelderítésüknek kettős haszna volt. Az egyik, hogy még részletesebben megismerhették

a Duna-Tisza völgyét, a másik pedig, hogy Amulf megismerte a magyarok katonai értékét és számításba vehette katonai segítségüket az uralmát veszélyeztető morva hatalommal szemben.

Ez 11 év múlva be is következett, midőn 892-ben, a kibírhatatlan, állandó morva támadások ellensúlyozására, a bolgárok helyett a magyarokkal kötött szövetséget. A szövetség valószínűleg frank kezdeményezésre történhetett, az viszont biztos az ő érdekük volt, hogy a magyarok küldöttsége a birodalmi gyűlésen megjelent.⁵⁸

A Fuldai évkönyv a 892. év alatt részletesen megíja, hogy Szvatopluk és Amulf között kiújult az ellentét, 892 májusában a stájer „Hengistfelden /Hengstberg/ megbeszélést tartott Brazlaw fejedelemmel /Dél-Pannónia vezetőjével/ ... úgy határozott, hogy három felfegyverzett seregtesttel támadja meg a morvák országát”.⁵⁹

Az év júliusában volt a támadás kezdete Morvaország ellen, melyben Amulf bajor, sváb és frank csapatokkal, Brazlaw pedig Pannóniából támadott a magyar segítő lovassereggel. Az egy hónapig tartó háború után a magyar csapatok visszavonultak a Kárpátok mögé.

892 tehát az újabb magyar sikerek éve volt mind katonai, mind diplomáciai téren. Legfontosabb volt a szövetségkötésnél az a magyar feltétel, hogy akkor vetik be „...haderejüket Szvatopluk ellen, ha megkapják azt a földet, amelyet fegyverrel megszereznek”⁶⁰ szögezi le Aventinus. Amulf erre természetesen igent mondott, mivel nem a saját földjéről volt szó.

Ez a feltétel döntő bizonyítéka annak, hogy főcéljuk már az előző felderítésekkel is a megismert terület birtokbavétele, vagyis a Magyar Fejedelemség a honfoglalást-honvisszafoglalást már kezdettől fogva elhatározta.

Ezután már sűrűsödtek az események a honfoglalás körül. A következő 894. évben a negyedik magyar felderítő-támadó beavatkozásra került sor a Kárpát-medencében, az utolsóra a honfoglalás közvetlen fő hadműveletei előtt.

A frank-morva háború a közbeeső 893. évben is tovább folyt, a bolgárok frank kérésre nem szállítottak sőt a morváknak⁶¹ és a keleti frank király, Amulf véget vetendő a morva háborúnak, a „keményen ellenálló Zwentibaldal” szemben, 894-ben a magyarokat vetette be, akik meglepetésszerűen keltek át „Attila városa” /Ecilburg/ felett a megyeri révnél és mértek megsemmisítő csapást a morvákra - az Anonymusnál fennmaradt hagyomány szerint - Bánhida mellett.⁶² A hosszú háború véget ért, Szvatopluk is befejezte földi pályafutását,⁶³ fiai rögtön békét kötöttek Amulffal. Más értelmezés szerint Szvatopluk szövetségében jelentek

meg a magyarok és a Dunántúlon „pusztítottak” a 894. évben. Majd Szvatopluk haláláról értesülve, kabar csapataik bent maradtak a Tisza északi területein.⁶⁴

A honfoglalás hadműveleteinek az első része, a 862-től 894-ig terjedő időszak négy nagyszabású hadászati távolfelderítést foglalt magába, amelyek mind sikeresen befejeződtek. Ezek azonban csak a honfoglalás előkészítését szolgálták, nem jelentenek külön ütemet.

A részletes felderítések során megállapíthatták, hogy a Kárpátok által három oldalról körülvevett terület nemcsak katonai szempontból, hanem mindenképpen előnyösebb mint Etelköz és megszerzésének elhatározása felelős és előrelátó vezetők része a legtermészetesebb következmény lehetett. Viszont - frank-bolgár ütköző zóna lévén - mérlegelni kellett azt a körülményt, hogy veszélyes lehet egy beavatkozó harmadik fél számára a terület. Itt tehát olyan kedvező helyzetet kellett kivárni, amikor ezek háta mögött megfelelő szövetségest lehet találni. Az északnyugati morva ellenfél nem volt számottevő számukra, de azt is számításba kellett venni.

4. Helyzet a főtámadás előtt.

A honfoglalás története diplomáciai és katonai előkészítő munkálatokból állt, amelyek végrehajtása után kerülhetett sor a fő támadó hadműveletek megkezdésére. 862-től világosan következte- tethető az eseményekből, hogy a Magyar Fejedelemség egyöntetűen, a törzsi hadosztály vezetői, s a haditanács megállapodása szerint elhatározta a Vérszerződéssel egybekapcsolt magyar népek számára, az ősi haza, a Kárpát-medence megszerzését.

Most érett be a következménye annak, hogy a térség legerősebb hatalma a Dunántúlt is birtokló és a morvák fölött hűbéri uralmat tartó Amulf frank király szövetségében oly sikeres katonai támogatást adtak. Ezt erősíthette a barátságos avar népcsoportok vezetőinek segítő befolyása a frank királyi udvarban. Ezzel az erővel, főleg kezdetben teljes barátságban kellett együttműködni, a főellenség, az ország legnagyobb keleti, déli részét hatalmában tartó és katonailag is legerősebb Bolgár Fejedelemséggel szemben. Ebből a szempontból a morvák kisebb területi elhelyezkedésük és csekélyebb katonai erőik miatt kezdetben elhanyagolhatók is voltak. A Bolgár Birodalom katonai erejéhez képest a Szvatoplukidák ereje tényleg elenyészően csekély volt.

A honfoglalók általános terveit illetően feltételezhető, hogy az ősoket tisztelő, számontartó, a múltat megbecsülő, történeti tudattal rendelkező lovasnépként a magyarok ismerhették elődeik sorsát.

A hunok sok nép összefogásával, erőszakkal összetartott és fegyverrel megalkotott hatalmas birodalma a hivatott vezető halálával szertefoszlott. Az avarok ugyancsak óriási területre kiterjedő országa a belső viszályok, a kormányozhatatlanság, a nép elsatnyulása miatt a külső hatalmak áldozatává vált. Ezek sorsát nem akarták követni.

A magyarok viszonylag csekélyebb erejükkel, de egységesebb népükkel, okulva elődeik történetéből, a maguk számára elengedőnek tartották, ha a Kárpát-medence területét veszik birtokba, további terjeszkedési tervük nem volt. További katonai akcióikkal sem követték a normannok és az arabok példáját, csupán szerveződő országuktól akarták távoltartani a fenyegető ellenséget.

A Kárpát-medence területe a korhoz képest eléggé lakott volt, a kedvező természeti viszonyok következtében, de a birtokló hatalmak rendezetlen határviszonyai miatt oly részek is lehettek főleg az Alföld északkeleti és középső részében, amelyek gazdátlanul maradvák katonai behatolást könnyebbé tették.

A terület birtokbavételét célzó támadásnak tehát először ezeket a területeket kellett elfoglalni. A katonaföldrajzi tényezők is kedvezők, voltak az ilyen célú, keletről indítandó támadáshoz. A Kárpátokon való áthatolásra rendelkezésre álltak a már felderített hágók és utak. Így a Vereckei, Toronyi, Tatár, Borsai, Borgói hágó és a Tölgyesi szoros. Északkeletről a Tisza szélesedő völgye, ebből észak felé a Bodrog és a Hemád, dél felé a Szamos irányába lehetett a támadást tovább fejleszteni. Innen már egyenesen vezetett az út a Duna-Tisza közébe, ezzel a Kárpátok által határolt erdélyi részek nyugatról való bekerítése vált lehetővé, melyet keletről és északról is megindulva központi irányú támadással lehetett elfoglalni.

A Kárpátok megközelítése a dél-orosz steppékről ugyancsak lényeges volt az észak-déli irányú folyók akadály-jellegénél fogva. Itt a legvalószínűbb az lehetett, amit Hóman is feltételezett,⁶⁵ hogy a nagy folyók /Dnyeper, Búg, Dnyeszter/ mentén északnyugat felé vonultak a szállások népei, előzőleg a haderő. A folyók felső folyása vidékén a keskenyebb vízszélesség és sekélyebb vízmélység lehetővé tette a könnyebb átkelést, az átgázolást. A folyók alsó folyásánál a tengerparton, a széles és mély torkolatokon nagyon nehéz és szinte lehetetlen lett volna a nagyszámú állattal az átkelés. Ismeretes, hogy Kijev közelében volt a fő átkelőhelyük.

Innen a Dnyeszter, mellékfolyói, a Déli-Bug, valamint a Felső Dnyeper, Pripjaty és mellékfolyói közti forrásvidéken, a Podoliai hátságon egyenesen vezetett az út, vízi akadályok nélkül a Keleti Kárpátok felé.

A földrajzi tényezők mellé újabban jelentős időjárási változások hatásának a kérdése is fölmerült. A legújabb klímátörténeti vizsgálatok azt a megállapítást hozták, hogy az északi földgömb középső sávjában 750 és 900 között nagy felmelegedés következett be, ami a steppevidék növényzetének kiszáradását, ezzel az állatok elhullását, éhínséget és a lakosságnak az erdős övezetbe való menekülését idézte elő.⁶⁶ Ez lett volna az oka a 9. századi népmozgásoknak is.

Ezzel magyarázzák az avarok kipusztulását, az erdős vidékre, a szlávok közé menekülését és oda beolvadását, valamint a frankok három támadásának sikertelenségét, lovaik elpusztulását 791-ben.⁶⁷ (A tanulmányt a hivatkozott irodalom négy oldalon, apróbetűs szedéssel támasztja alá. /i.m. 34-37./)

Viszont ugyanezen tanulmány második felében azt állítják, hogy „Térségünk éghajlati növényzeti övei még aszályos viszonyok között is jó életlehetőséget nyújtottak az Etelköz hasonló tájairól ide költözött honfoglalók törzseinek s a besenyők elől velük menekült szlávoknak”.⁶⁸ Ami tehát pusztítóan rossz volt az avaroknak, az a honfoglaló magyaroknak jó életlehetőséget biztosított /?/. /Nehogy László Gyulának legyen igaza az avarok megmaradásában!/ Tudományosan igazolt tény, hogy a Kárpát-medence éghajlati és földrajzi viszonyai a 9. és 10. században rendkívül kedvezőek voltak a fejlett mezőgazdaság és a gazdag nagyállattartás számára.

Lehetséges, hogy valóban volt nagyfokú szárazság, aszály és ez akkor azt jelentette, hogy a honfoglalás fő hadműveleteit már kora tavasszal meg lehetett kezdeni, amikor nem volt az utak helyén járhatatlan sártenger, s ez könnyítette akkor a folyókon való átkeléseket a szállító-költöző menetoszlopok részére is. Mert különben még 1941-1945-ben is nagyobb eső után semmi nem tudott a steppén haladni, csak a lovasság. Ez tényleg akadályozó tényező volt ezen a terepen! A sár.

Az általános hatalmi helyzet, a katonaföldrajzi viszonyok és az időváltozás hatásának vizsgálata után téljünk rá a 894. év történelmi jelentőségű eseményeire, amelyek lehetővé tették a honfoglalás legfontosabb hadműveleteinek a megkezdését.

5. A honfoglalás legfontosabb hadműveletet

A negyedik kárpát-medencei felderítés közben, 894-ben szereztek tudomást a Magyar Fejedelemség katonai vezetői Szvatopluk haláláról. Miután Amulf szövetségesük volt és a

morvák neki behódoltak, világosabb és kedvezőbb lett a helyzet a fő hadszíntéren. Itt most csak a frankokkal kellett számolni.

894 őszén érkezett VI. /Bölcs/Leó /886-912./ követe Niketász Szklérosz, aki a Magyar Fejedelemségnek katonai szövetség megkötését ajánlotta a bolgárok ellen. Ugyanis Simeon, 893 óta bolgár cár, harcias, kiváló katonai vezető az arabokkal és a szigeteknél kalózzokkal súlyos harcokban levő Bizáncot megtámadta és katonailag válságos helyzetbe hozta. A császár erre a magyaroktól kért katonai segítséget.⁶⁹ Ezzel ütött a döntő pillanat, hogy Árpád tervét megvalósítsa, a Kárpát-medence katonai elfoglalását megkezdhesse.

A helyzet ekkor a következő lehetett: a magyar fejedelemség népessége, s kivált vezérek Harkov, Kijev és Halics tájáig felhatolhattak. 70 Főerők az északi szárnyon, a többiek a törzsek körül helyezkedtek el.

Első feladat volt a Kárpátokon belül tartózkodó, körülbelül egy hadosztálynyi erőt megállítani és a Felső-Tisza völgyében úgy felvonultatni, hogy a főerők számára biztosítsa a területet.

Ezzel egyidőben került sor arra, hogy mintegy két hadosztálynyi haderőt Levente, Árpád fiának vezetése alatt előrerendelték, kellő összpontosítás után, Etelköz délnyugati részére, hogy onnan beérkezése és felkészülése után 895 tavaszán bevethető legyen a bolgárok ellen.

A főtámadáshoz négy hadosztálynyi erőt vontak össze a Kijev-kelet, Halics térségben, egy hadosztályt pedig a Dnyeszter- Szereth közti területen Csemovitz vidékén.

Ugyanakkor megkezdték az egész térségben a tartalékelelem és a lótáp gyűjtését, a szállítóeszközök felkészítését, a fegyverzet és lófelszerelés kijavítását, a tartalék eszközök felhalmozását a 895. évben bekövetkező nagy átköltözés előkészítését.

A honfoglalás katonai eseményeiből, a hadműveletek összefüggő egyidejűségéből és azok sikeres befejezéséből minden írásbeli forrás nélkül is világosan látszik és kikövetkeztethető a katonai tervezés és végrehajtás teljes céltudatossága, ami a későbbi nagy nyugati fejedelmi hadjáratok eredményeiből is joggal bizonyítható.

A fejedelem hadvezért elhatározása a Kárpát-medence elfoglalása volt. Hadászati terve pedig az, hogy a haderő negyed részét kitevő két törzsi hadosztállyal megtámadja Bolgáriát, kettévágja balkáni területeit a Kárpát-medencével összekötő havasalföldi részt, leköti és távoltartja Simeon erőit a zöm harcától.

Ezzel egyidőben a négy hadosztálynyi főerővel saját vezetése alatt behatol az Északkeleti Kárpátok vonalán és a Dunától keletre eső területet elfoglalja, majd egy hadosztállyal az észak-erdélyi szorosokon át megtámadja és ehhez csatlakozva északról és nyugatról is központi irányú támadással birtokba veszi Erdély területét.

A bizánci szerződés a bolgárok ellen azért volt előnyös, mert így nem kellett Simeon teljes erejével számolni sem a Duna mentén, sem Erdélyben és ott döntő eredményt lehetett elérni anélkül, hogy abba Simeon kiváló csapataival részt vehetett volna.

„... a törköket ... szövetségesként használtuk fel a bolgárokkal szemben, akik ... megszegették a békeszerződést és Thrákia vidékét lerohanták ... a mi haderőink el voltak foglalva a szaracénokkal ... az isteni gondviselés a törköket vetette harcba a bolgárok ellen”⁷¹ - írta szövetségeseük, VI. Leó. Majd miután a császári hajóhad „átszállította őket a Dunán, és velük együtt harcolt, három csatában tönkreverték a bolgároknak ... gonoszul fegyvert fogó seregét”. Ő tehát három magyar győzelemről beszél és említést sem tesz bolgár győzelemről, sem bolgár szövetségben besenyő támadásról. Ez a hír csak félévszázaddal később született. A bizánci híradást kiegészíti a Fuldai évkönyv kortárs írója, aki két magyar győzelemről beszél, s utána magyar vereségről.⁷²

A hadiesemények 895 kora tavaszán, valószínűleg már március végén, április elején megindulhattak, ha a szárazság valóban olyan jelentős volt, amiről előbb szó volt. Árpád a főerőivel áthatolt a Vereckei szoroson - állítólag kijevi orosz csapatok és munkások segítségének igénybevételével⁷³ - birtokba vette a Felső—Tisza völgyét, északra a Tátra felé, délen a Szamos völgyében küldött ki oldalbiztosítást, majd ellenállás nélkül vonult a Duna-Tisza köze felé. A Kárpát-medencében vívott harcokról egyetlen írásbeli forrásunk Anonymus krónikája, melynek vitatják valódiságát. Jobb azonban erről nem lévén, csak erre lehet támaszkodni. Anonymus írásának eddig legjobb értékelését Berenik Anna adja. Szerinte Anonymus nem mesemondó, hanem írását félremagyarázzák. (Berenik Anna: A félremagyarázott Anonymus, Szombathely, 1996.

A hadjárat a Kárpát-medencében egyre jobban haladt, Levente seregeit a császári hajóhad áthajózta az Al-Dunán, a szemben álló bolgár seregek nagy vereséget szenvedve visszavonultak, a leírások szerint maga Simeon Szilisztra várába zárkózott, az ország nagy részét elfoglalták, foglyokat és zsákmányt szereztek.⁷⁴ Árpád főerői az Alföld déli részén szinte ellenállás nélkül elfoglalták a bolgárok uralma alatt álló központokat, Csongrád és Títel földvárát. Hosszú ideig csak feltételezték Csongrád várát, azonban megvolt ez a legnagyobb

bolgár erősség „sáncai részben ma is megvannak, csak kutatni kellene”⁷⁵ - jegyzi meg Erdélyi István. Tehát Anonymus igazat írt.

Az észak-erdélyi szorosok a két támadó főcsoporttal egyidőben szintén a magyar középső támadó hadosztály áthatolási helyei lehettek. Ezek az erők a Maros nagy északi kanyarulatától északra betörve rajtaütöttek a marosvölgyi sóbányákat felügyelő bolgár őrségeken. Azok csekély létszámuk lévén valószínűleg elmenekültek, ha be nem hódoltak, mert a bolgár népesség helyben maradt. Mint a Maroskama-i honfoglalás kori sírok mutatják, ezekre a honfoglaló magyar népesség felügyelhetett. Tovább nyugatra vonulva a Tiszán át Csongrádtól kelet felé, a Szamos völgyéből északról dél felé bevonuló magyar csapatokkal egyesültek.

A lekötő és átkaroló csoport sikeres harcaival a hadműveletek egyidejűleg, tervszerűen és igen eredményesen indultak.

Az ősz óta szervezett nagy költözködés is azonnal megkezdődött a már említett folyók mentén északnyugatra vonulással, a felső folyószakaszokon való átkelésekkel, olyan ütemben, hogy a vereckei és a felsorolt észak-erdélyi szorosokon a behatoló harci erők után azonnal megindultak a szekér-karavánok és megkezdődött az állatállomány, elsősorban a ló és marha, majd a kisebb állatok terelése. Mindezt csak a legnagyobb katonai pontossággal és szervezéssel, a törzseknél levő lovas harcosok felügyeletével, irányításával és szervezett védelme alatt végezhették el. A régészeti leletek semmilyen nagyobb ember, vagy más egyéb veszteségre nem mutatnak.

A honfoglalás katonai történetéről és a nagyszabású magyar „szállásváltás”-ról az Etelközből a Kárpátokba való áttelepülésről, átköltözködésről szólva egy neves történész, a már említett Padányi Viktor nevét kell kiemelnem, aki zseniális megérzéssel és mindenre kiterjedő figyelemmel, képzelőerővel tudta megrajzolni népünknek ezt a hatalmas történelmi teljesítményét!⁷⁶

A sikeres hadműveleteket ekkor egy nem várt fordulat zavarta meg. Simeon cár, aki valószínűleg a délen harcoló főerőinél tartózkodott a magyarok váratlan beavatkozása idején, s a felületes leírásokkal ellentétben nem lehetett az a bolgár vezér, akit elűzvén Leventék „bezárván őt Mundraga várába” - írja Konstantin⁷⁷, sok más zavaros leírása mellett, mert akkor nem tudott volna azonnal intézkedni. Márpedig Simeon ezen szorult helyzetében azonnal békét kért és kötött Bizánccal, még hozzá olyan különbékét, amit a magyarok csak későn tudtak meg és ezután teljesen váratlanul érte őket a bolgár támadási(?). Ugyanis az történt, hogy

Levente győzelme után a bolgárok kiváltották a 30.000 (?) bolgár foglyot a bizán-ciaktól, felszerelték és az új haderővel váratlanul rajtaütöttek a magyar lekötő csoportokon.

Valószínűleg véres harcok következtek, amelyekben Levente seregei keményen helytállhattak, minthogy Simeon lényeges erőkkel többé soha nem tudott beavatkozni a főerők erdélyi-alföldi harcaiba. A lekötő csoport tehát feladatát áldozatok árán, de sikeresen végrehajtotta és ezt meg kell látnia mindazoknak, akik az eredményekből vissza tudnak következtetni az előzmények jelentőségére. Egy katonai esemény megítélése nemcsak abból áll, hogy az ütközet elveszett, vagy megnyerték, mert egy veszített csata is hoz eredményt, mint Levente harcainak példája is mutatja.

Levente és lekötő csoportjának legnagyobb eredménye az volt, hogy Simeon nemcsak hogy nem tudott beavatkozni a főerők harcába, hanem birodalma területének legnagyobb darabjáról a több, mint 100.000 km²-es Erdélyről és Dél-Alföldről végleg le kellett mondania. Ennek alapján Leventét nem a vereség szégyene, hanem éppen a győzelem babérkoszorúja illeti meg!

Eközben Árpád hadműveletei tovább folytak kiváló katonai elgondolás szerint, szakaszosan, pontos kivitellel. Anonymus leírása alapján Alpár, Csongrád és Észak-Erdély után, átkelve a Tiszán, birtokba vették a Maros, Tisza, Duna közét, Temesvárt. A Temes folyó mentén véres harcot vívtak, Titelnél, Keve váránál, végül Bel- rádánál újból megverték a menekülő bolgár csapatokat. Állítólag Spalatóig, egészen az Adriai-tengerig üldözték őket.

Északnyugaton a magyar csapatok a Garam és az Ipoly völgyén át előretörve átkeltek a Vágón, a gyéren lakott területen áthatolva a Morva folyóig kiterjesztették uralmukat. Ezzel a Kárpátmedence területe a Dunától északra és keletre magyar kézbe került. Amulf területének sértetlenségét tiszteletben tartották, mivel szövetségesük volt.

Míg az Al-Duna mentén véres harcok folytak Levente és Simeon csapatai között, azalatt a Magyar Fejedelemség népe teljes rendben folytatta átköltözését, ami legkésőbb 895 őszére befejeződött (körülbelül szeptemberre).

6. A honfoglalással kapcsolatos történetírásunk hadtörténész bírálata.

Az általam is többször bírált vonatkozó történetírás néhány olyan alaptalan feltevésére hívom fel a figyelmet, amelyek sem az idő, a hely, a távolságok, a lehetőségek, a későbbi leletek figyelem- bevétele után nem tarthatók fenn, sem a források nem igazolják. Ezek a

kifogásaim a honfoglalás katonai kérdéseivel vannak szoros kapcsolatban. Vegyünk néhány példát főbb vonalaiban.

Ezek:

A Leventéék által lekötött bolgárok támadása a költöző magyar népcsoportok ellen, a bolgár-besenyő szerződés megkötése, a besenyők-bolgárok együttes, nekünk nagy veszteségeket okozó támadása, melyek hatása váltotta volna ki azt a fejvesztett menekülést, amire lefokozzák a magyar honfoglalás egész sikeres katonai történetét.

A magyarok költözése a legtávolabbi Dnyeper menti szállásokról már 895 márciusában megkezdődött a folyók mentén végrehajtott észak-nyugati irányú menettel. A legnyugatibb Dnyeszter menti szállások ugyancsak márciusban megindultak a jelzett irányban. Így azokat sem keletről a besenyők, sem délnyugatról a bolgárok el nem érhatték. A besenyők, ha tényleg akkor keltek át, mint a leírás igazolja: „A keleti frank évkönyvekben jegyezték fel, hogy 893-ban a hosszú, igen kemény tél még a tavasz kezdetén is tartott. ... bizonyára Kelet-Európában is érezte hatását, hogy 893 tavaszán a Volga és a Don befagyott. Ez az uzok által megtámadott besenyőknek lehetővé tette, hogy a két nagy folyam jegén át Etelközbe meneküljenek”.⁷⁸

Furcsa fikció már az is, hogy a kedvelt szóhasználat szerint a keletiek által tönkrevert uzok tönkreverik a még ép besenyőket, azután a tönkrevert besenyők újból tönkre verik a magyarokat. Az is érdekes, hogy az uzok tönkreverték a besenyőket, azonban mégis megvárják, amíg befagy a Volga is, meg a Don is, hadd menekülhessenek el. Itt az is fölmerül, hogyan tudtak később a mi magyar „kalandozóink” annyi folyón átkelni teljes felszereléssel a Dontól kezdve a Dnyeperen, Dunán, Po-n, Rajnán, stb. és visszafelé, amikor sose várták be, hogy ezek befagyjanak. A mongolok is megvárták (Juliánus 2. levele szerint) 1237-ben, amíg északabbra a Volga, Voronyezsnél a Don befagyjon, hogy rázúduljanak Oroszországra. 1241 után nálunk is megvárták a Duna befagyását, hogy átjussanak a Dunántúlra. A magyar lovasoknak szárnyuk nőtt? Vagy valóban olyan kitűnő harcosok voltak, hogy mindenén átkeltek?

Az idézett tudományos munka szerint a besenyők az első támadásnál (?) „a Dnyepernél biztosan megálltak, mert Levedi utolsó etelközi szállása 894-ben a Bug-torkolat táján volt.” Ezért nem álltak volna meg, ha olyan nagy harci kedvük volt. Fordítva inkább: azért volt még Levedi szállása a Búg mellett, mert még a besenyők nem jöttek oda, illetve azért volt ott, mert

még nem értek oda a besenyők, akikkel különben akkor éppen valószínűleg nem is voltak ellenséges viszonyban. (A 67. sz. jegyzetben i.m.)

A bolgár támadásra, ha végiggondoljuk: mennyi időre volt szüksége Simeonnak, amíg

- 1./ megtudta a magyarok támadását,

- 2./ amíg felvette a kapcsolatot a bizánciakkal és követségváltás útján megkötötte a békét, 3./ amíg a magyarok átadták a foglyaikat, amíg elszállították a foglyokat, amíg Simeon kiváltotta őket, 4./ mennyi idő kellett ahhoz, hogy megszervezze az új hadseregét, 5./ mennyi idő alatt jutott a 250-300 km-re levő Duna-völgyébe a Balkán hegységen keresztül, hogy elérje a magyarokat, 6./ mikor került harcba a magyarokkal?, legkorábban 895 nyár közepén. Meddig tartott ez a harc? nyár végéig? 7./ A Dnyeszter völgyi magyar szállások népe ha márciusban elindult, mikor ért oda például a Tölgyesi szoroshoz? 8./ A Havasalföldén át egyetlen szállítmány se indulhatott, hiszen ekkor még Dél-Erdély is bolgár kézen volt. A magyar szállítmányok tehát elérhetők se voltak a bolgárok által.

Konstantin célzatos, többször és különféleképp leírt szövegében így írja: „Simeon ... a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Simeonnal a türkökre mentek, családjaikat teljesen megsemmisítették”.⁷⁹

Mindehhez hozzáfűzhető a bolgár forrás adata: Simeon a magyar győzelmek hírére tért vissza délről, s ekkor verték meg, hogy „alig tudott Derestrba elmenekülni”.⁸⁰

Előbb felsoroltuk, hogy Simeonnak milyen sok elintéznivalója volt ahhoz, hogy a magyarokat megtámadja és ehhez milyen sok időre volt szüksége. Most még közben megtudta, hogy a magyarok hátában megjelentek a besenyők, mire ő azonnal értesítette a besenyőket, az Al-Dunától a Don folyóig terjedő, magyarok által megszállt terület többszáz kilométeres távolságán át, mert tengeren csak a normannok és az arabok jártak, s a nyolc, különböző, laza szövetségben, nagy területen élő besenyő törzseket megtalálták. Mennyi idő kellett volna ahhoz is, hogy a követség meggyőzze a nemrég tönkrement karlukokat, szövetséget kössön velük, egyeztessék a támadás idejét, azok összevonják katonai erőiket, átkeljenek a Don folyón és azonnal támadásba menjenek át?

A besenyőknek nem volt szükségük arra, hogy bármit is kockáztassanak a magyarokkal szemben, mert - valószínűleg értesítették őket Árpádék - minden ellenszolgáltatás nélkül így is megkapták az egész Etelközt, majd utána a Kárpátok körüli területet, közte a havasalföldi bolgár területet is elfoglalták. Milyen szövetség volt ez sikkor a bolgárok és a besenyők közt?

Vegyük a források kérdését. Regino az egyetlen nyugati forrás, amely besenyő támadásról írt,⁸¹ de a támadás 889-es évét Győrffy cáfolja⁸², miután Regino előbb leírta az eseményeket, majd utólag beosztotta évek alá, tehát nem megbízható, csak nagy erőltetéssel lehetne igazolni a főleg szóbeszédből vett ezidei értesüléseit is. Ellentmondást látok abban is, hogy: „Annál inkább hitelre tarthatnak számot a magyarokra vonatkozó híradásai, még ha éppen a magyarok jellemzésénél használt is korábbi /és nem a magyarokra vonatkozó/ írott forrásokat”.⁸³ Ő írt a vérivó, szíveket felaprózva fogyasztó, vad magyarokról. Nem tartom hitelesnek, idevonatkozóan sem.

Konstantin a másik forrás. Hasonló módon hallomásból, szóbeszédből, besenyő dicsekvésből szerezhetette adatait.

Konstantin annyiféleképpen írt erről, amelyek egymással is ellentétben állnak, csak hogy minél elfogadhatóbb legyen és éppen ez veszi el a hitelességét. Valóban fennáll az a vélemény, hogy az egész besenyő kérdést csupán önvigasztalásnak írta abban az időben, amikor előzőleg Botondék hadjárataikban döngették Bizánc kapuját, megbosszulandó VI. Leó, elődje és apja szerződésszegését.

Azt íja: „A magyarok rettegnek a besenyőktől, mert gyakran vereséget szenvednek tőlük”.⁸⁴ „Rátörték a magyarokra és fejedelmükkel együtt elűzték őket”.⁸⁵ A 79. sz. jegyzetben idézett leírás szerint pedig akkor támadták meg a magyarokat, amikor hadjáraton voltak - Árpád vezérletével -, tehát a fejedelmüket nem űzték el. Majd a szövetségben megindított tervszerű, együttes támadásról elfeledkezve azt közli: „A besenyők pedig elmenekülvén ... rábukkanván az ott lakó türkökre ... legyőzték, kiverték ... és urai annak a földnek ... a mai napig, ⁵⁵ esztendeje”. Pontatlan az az utóbbi megállapítás is, hogy „ott laknak a mai napig”. Mert akkor már nem az Etelközben laktak a besenyők, hanem a Kárpátok külső karéjában.

Ezzel szemben áll VI. /Bölcs/ Leó leírása, amelyben egyetlen szó sincs bolgár-besenyő szövetségről, támadásról. Azt közli, hogy „három csatában tönreverték a bolgárokat”.⁸⁷

A besenyők támadásuk esetén, a lovas harcmód elvei szerint, üldözték volna a magyarokat, s a Kárpátoknál se álltak volna meg. Amikor valóban odaértek, akkor se törték be a hágókon át. Sőt, később beköltöztek, egyesültek a magyar néppel és igen derék magyarok lettek.

Az a feltevés, hogy szakaszosan vonultak előre, azért maradhattak meg a magyarok,⁸⁸ képtelenség, mert a költözködő magyaroknak még nehezebb lett volna a szakaszos vándorlás,

napi 20-25 km-el, a napi 100-120 kilométeres sebességgel mozgó besenyő lovassággal szemben.

Történeteink igen rosszul teszik, hogy a nyugati szerzőket elfogadva a besenyőkről annyi valótlanosságot állítanak!

Visszatérve a magyar-besenyő viszonyhoz, nem lehet egyetérteni azzal a véleménnyel sem, hogy „az egymástól való félelem volt az oka, hogy nem háborúztak”,⁸⁹ ismerve mindkét nép hadiérejét. Inkább figyelembe lehet venni az idézett állítás második részét: és Bulgáriát 934-ben együttesen, mint szövetségesek támadták meg.” Ez azt fejezi ki, hogy barátságos, sőt szövetséges viszonyban voltak. Ez a valószínűbb, nem a besenyő támadás meséje.

Regino és Konstantin híradásán kívül se a magyar hagyományok, sem egyetlen nyugati, se a jól értesült arab, se az érdekelt orosz források nem közölnek egyetlen adatot sem besenyő támadásról.

A legdöntőbb érv, hogy nem volt jelentős besenyő támadás, az embertan megállapítása: „a besenyő támadás miatt nőhiánnyal érkeztek. Az embertani adatok ezt a nézetet egyértelműen cáfolják, a férfiak és nők taxonómiai összetétele és méretértékei között nincs erre utaló különbség”⁹⁰ - közli Éry Kinga.

László Gyula is megerősíti a régészet oldaláról: „Honfoglalás kori temetőinkben semmi nyoma nincsen annak, hogy asszonyainkat, öregjeinket megesemmisítették, elrabolták volna ... nem csonka, asszony nélküli nép „menekült” a Kárpát-medencébe, hanem a honfoglalás tervszerű áttelepüléssel járt együtt ... ménesekkel, nyájakkal, gulyákkal együtt”.⁹¹ Fodor István is leszögezi /lásd a 113. sz. jegyzetet!/: A régészet adatai nem igazolják azt az írásos híradást, amely szerint az asszony nép, gyermekek és öregek mind odavesztek volna az egyenlőtlen küzdelemben.

Besenyő vész tehát nem volt. Legfeljebb az lehetett, ami béke időben is előfordul, hogy elkötnek egy-két lovat, elhajtanak egy gulyát, leölik a pásztorokat. De ebből országos méretű pusztulás még nem következik. Semmiképp sem ez idézte elő a honfoglalást.

A honfoglalás katonai teljesítményeit, a szervezett átköltözést kétségbeesett menekülésnek lefokozni, minősíthetetlen, dilettáns eljárás.

Visszatérve a katonai eseményekhez, Levente két hadosztálynyi ereje a váratlan támadás következtében bizonyára nehéz helyzetbe került, át kellett úsztatnia a Dunán, majd kemény utóvédharcokat vívott a bolgár csapatokkal, amelyeknek szintén át kellett kelnie a

folyamon. A helyzetet az is nehezítette, hogy azonos, tehát lovas harcmódot folytató ellenféllel kellett megküzdeniök. Esetleg sikerült még a Déli Kárpátok hágóit lezárni a bolgárok előtt, ez valószínű is. Az erdélyi bolgár uralom miatt a Kárpátok külső oldalán vonultak előbb északnyugat felé a szállítmányok utolsó csoportjai is.

Az országon belül, a harcok befejeztével a megtelepedés szervező munkája folyt, az ottani őslakók figyelembevételével, amint a további külön avar, magyar és más ott élő etnikumok temetői mutatják. Semmiképp sem járt a korabeli nyugati népek szokása szerinti népgyilkolással, mert ennek se régészeti, se írásos nyoma nincs! A mintegy harmincezerre becsült szláv népesség is tovább folytatta életét a maga nemzetségi keretében. A Kárpát-medence szlávjai a magyarok védelme alatt nyugodtan éltek és szaporodtak!

A helyben talált népek harcos elemeit valószínűleg a hiányok pótlására, vagy újabb katonai egységek megszervezésére is használták. Az 500.000 főre becsült őslakossággal létszámuk is kétszeresére nőtt, ami gazdasági és katonai erejüket megsokszorozta.

A Dunántúlt hűbéri alárendeltségben bíró Amulf keleti frank királlyal, a régi szövetséget tiszteletben tartva, békében voltak. Így történt, hogy Amulf 896-ban Rómába elvonulva császárrá koronáztatta magát. Nem tartható az az állítás sem, hogy „a magyar sikerek hírére békét kötöttek egymással a morvák és a frankok, a bizánciak és a bolgárok”,⁹² ahogy a „Magyarország hadtörténete” leszögezi, mert az előbbiek 894-ben a Szvatopluk-fiak meghódolásával kerültek békés viszonyba, a bizánciak pedig cserben hagyva szövetségüket, a magyarokat, nem a magyar sikerek miatt tették ezt.

7. Az Itáliai hadjárat

Ügyes békepolitikájukat mutatja, hogy Amulf, most már német császár 898-ban, és nem 899-ben, ahogy felületesen írják,⁹³ újból egyezsége lépett velük és nyilván az előző együttműködésük során szerzett tapasztalatai alapján, azt a katonai megbízást adta számukra, hogy itáliai vetélytársát, a friaul-beli Berengár /itáliai/ királyt, különben Nagy Károly dédunokáját, aki a hűbéri engedelmességet megtagadva önállóságra és a császári korona elnyerésére tört, fékezzék meg és térítsék vissza a hűségre.

Itáliában ugyanis Spoletoi Lambert és Berengár osztozott a hatalmon, az északi részen. Lambert halálával Berengár akarta megszerezni a főhatalmat, ami sértette Amulf érdekeit. Ezért még 898-ban megegyezett a magyarokkal, hogy támadó csapatokat indítanak Itáliába.⁹⁴

A magyarok természetesen elfogadták a kedvező ajánlatot, ezzel kiteljeszthették érdeklődésüket a távolabbi területekre, s az új hazából megindult az első felderítő hadjárat.

Azonnal, még a tél beállta előtt, néhány száz, talán egy félezredből álló felderítő osztagot küldtek előre a jövő hadműveleti területére. A kijelölt támadó erő, mint a későbbiekből tudjuk, egy törzsnyi hadosztály öt ezrede, összesen ötezer fő, egész télen azzal foglalkozott, hogy az újoncokat kiképezte, a fegyvereket élesítette, rendbehozta és előkészítette a felszerelést, gyűjtötte a tartalékelélményt, stb.⁹⁵

A felderítés eredményei alapján, 899 tavaszán, valószínűleg márciusban, a Duna-Tisza közéről átkelve a Dunán, a Száva folyó partján, a mai Ljubljana, Cilli, Aquileia vonalon, körülbelül 10 napi menettel előretörték a csapataik a Brenta folyó völgyéig és ott táborokat ütve, újból, most már 2-300 fős felderítő csoportokat küldtek a Po-tól északra eső területre.

A menetvonallal elkerülték Pannónia déli tartományát, amelynek 896 óta Breszlav volt a vezetője, s valószínűleg olyan frank úti kalauzt kaptak, aki Amulf római útján is részt vett. Az esemény hitelességét legjobban leíró Alemann Évkönyvet⁹⁷ is valószínűleg ez a személy tájékoztatta.

A felderítésben „kikémlelték az ország természeti viszonyait, a lakosság számát, fontolóra vették a várható ellenállás nagyságát, majd hazatértek” - írta szakszerűen Liudprand.⁹⁸

A felderítés után a főerő két oszlopban, általában a régi római utakat követve előre nyomult nyugat felé. Az északi oszlop Verona, Brescia, Bergamo, Milano mellett, a másik attól délre haladt. A védtelen vagy rosszul védett országokon számottevő ellenállás nélkül haladtak át. Az erődített helyeket, várakat nem ostromolták, a mocsarakat, erdőket elkerülték, a föld népét nem bántották - írták a krónikások (pl. a 98. sz. jegyzetben megnevezett).

A nyár végén Pávia környékén egyesültek a csapatok. Ettől délre sikerült végre Berengámak is az engedetlen és fegyelmezetlen hűbéri páncélos csapatokat összegyűjtenie. Létszáma a Velencei Krónika szerint: „Berengarius rex direxit XV milia hominum”,⁹⁹ vagyis „Berengár király 15 ezer emberrel rendelkezett”.

Vele szemben pedig, mivel Liudprand szerint „...az itáliai háromszorosa volt a magyar erőnek”¹⁰⁰ a magyar sereg ötezer főből állt. Az itáliai sereg egyik fővezére a velencei Giovanni Orseolo patrícus volt. A magyarokat Szalárd, valószínűleg Árpád-házi herceg vezette.

A háromszoros túlerővel szemben Szalárd az ősi könnyűlovas harcmódot alkalmazta. Mivel a közvetlen összecsapás nem vezethetett eredményre, nyílt támadásos rajtaütések

mellett kezdett visz- szavonulni. Terve nagyszabású, 250-300 km-es színlelt menekülés volt, amelyet két helyen, előbb Lodi-nál, az Adda folyónál, majd Verona közelében az Adige völgyében utóvédharcra szakított meg, hogy a lesállítás felvételére különvált főerőnek ideje legyen kétoldali készenléti állást fölvenni, ahol a „martalék-erővel” maga után vonva, az ellenséget összpontosított támadással megsemmisítheti.

Közben még az ellenség félrevezetése céljából tárgyalásokat is kezdtek, amelyekben szabad elvonulást kértek, de Berengár győzni akart, s ezzel hűbéruralmát is megerősíteni, s minden megegyezést elutasított.

Berengár serege a hosszú, mintegy 10-12 napos menet alatt, a meleg olasz szeptemberben alaposan kifáradt, félrevezetve elbizakodott az erejében, s sünikor a Brentához érve a magyarok a zsákmányolt állatokat is otthagya, menekülést színelve átúsztattak a folyón, teljes biztonságban érezve magukat, minden biztosítás nélkül letáboroztak, leszedték páncéljaikat és evéshez, pihenéshez készülődtek.

899. szeptember 24-én azután adott jelre, az ötezer főnyi magyar lovassereg minden irányból megrohamozta, az utóvéd is úszta- tással visszatérve csatlakozott a támadáshoz, nyílttámadással, majd közelharcban szétverték, végül a menekülőket kíméletlenül a megsemmisítésig üldözve legyőzték a háromszoros túlerőt.

A csata helyét a Brenta folyó mellett két forrás is megjelöli, az Alemann évkönyv és a Rerum Longobardiorum. Valamint a kérdés kutatói: Gina Fasoli és Vajay Szabolcs. A részletek műveikből kivehetők.¹⁰¹ Saját kutatásom és helyszíni vizsgálataim alapján, a feltalált helytörténeti leírások felhasználásával a csata valószínűleg pontos helyét is megjelölhetem. Ez a Brenta folyó felső szakaszán Bassano és Vicenza között, Nőve és Cartigliano községek között, a nyugati parton lehetett. A helytől nyugatra eső községek határában találtak eldobált páncélzatra és fegyverekre, a menekülés nyomaira.¹⁰²

Ezután megnyílt az út egész Észak-Itáliába. Két nagy oszlopban, különböző csoportokban az egész területet megszállták a Po- tól északra. Eljutottak nyugaton a Nagy Szent Bemát-szorosig, délen a Tanaro folyónál, Alba-ig, Vercelliig /XII. 13-án/.¹⁰³

Egy csoportjuk Piacenzánál átkelt a Po déli partjára, Parma-n át a 900. év január 26-án Modena kiürített városába bevonult, néhány órán át ott tartózkodott, a főtéren a templom előtt. Leíják az egykori források és a mai olasz történészek, hogy minden zeg-zugot felkutattak, de semmit el nem vittek, nem rongáltak, romboltak, semmi kárt nem tettek a városban, még a templomi kincseket is a helyükön hagyták, majd rövid pihenő után, néhány óra múlva

eltávoztak. Ezt igazolja Szt. Geminiano nagyobbik életrajza /10 év múlva írták/ hiteléhez kétség nem férhet.¹⁰⁴ Így írja le Gina Fasoli¹⁰⁵ kitűnő könyvében.

Modena városát nem bántották, mert nem volt szövetségesük ellensége. Tehát nem lehet rabló kalandozásnak minősíteni a támadásukat. Mert milyen rabló az, aki egyszer rabol, egyszer nem?

Másnap viszont Nonantula kolostorát - Nagy Károly alapítását, valószínűleg az elorzott avar kincsek odajuttatása miatt is - teljesen lerombolták.

Modena bántatlanságát két okból is szükségesnek tartottam felhozni. Több műben, így Kristó Gyulánál is¹⁰⁶ azt lehet kiemelve olvasni, hogy a magyarok milyen rabló módon elbántak a városokkal, köztük Modenával is, kirabolták, felégették, elpusztították a maguk vérszomjas módján, holott igazolom, hogy bántatlan maradt. Pedig Kristó 451. lábjegyzetében hivatkozik G. Fasoli műve 96. oldalára. Utánanéztem. Itt a 18. jegyzetben Modena és a dátum található. Pusztításról szó sincs. A valóságot leírva a 106. oldalon lelte volna meg, s nem írt volna Modenáról így!

A háborúkkal úgyis elég pusztítás járt, miért kell még az idegen országban élő idegeneken is túltenni a magyargyalázásban?

A másik ezzel kapcsolatban: a hibás adat hibás következtetést von maga után. A Magyarország hadtörténete I. k. 19. oldalon, lehet, hogy erre az adatra jóhiszeműen ezt írta: „A Lombardiában már erős várakat /pl. Modenát/ is elfoglalt magyarok számára nem volt nehéz feladat a Braszláv szlovén és bajor katonáira bízott palánkvárak bevétele.” /Persze, hogy nem, hiszen oda csak besétáltak!/ Nem nagy, de szembetűnő és felületes hiba még: az úgynevezett „kalandozások”-at feltüntető térképre valaki egyszer Modena helyére Pádua nevét írta. Azóta a Velencétől közvetlenül nyugatra elterülő Pádua neve odakerült a tőle délnyugatra legalább 100 km- re eső Modena helyére. És állandóan ezt a térképet használják. Még az 1996-ban kiadott Honfoglaló őseink c. könyv 82. oldalán sajnálatosan a kitűnő Kovács László Fegyver s vitéz c. tanulmányában is. Jó lenne egyszer kijavítani!

Ezután ez, a délen valóban „kalandozó” csoport is átkelt Bondenónál a Po folyón és bevonult Brenta menti táborába. Itáliai telelés után egy vakmerő csoportjuk megkísérelte azt a páratlan lovasbravúrt, hogy lóháton, úsztatással, meg kisebb, bőrrel bevont csónakok segítségével a tenger, a szigetek felől megközelíti és elfoglalja Velencét, a kincses várost, netán Berengár vezérének a megbüntetése, netán a zsákmány miatt? Ez persze nem sikerülhetett, Pietro Tribuno dozse nagy evezős hajóhadával visszafordulásra kényszerítette a vakmerő

lovakokat. Ez történt 900. június 29-én Péter-Pál napján Malamocco erődített helynél.¹⁰⁷ Azóta ezt a helyet San Pietro di Volta néven tisztelik és hosszú időn át zászlós körmenetekben adtak hálát Istennek, hogy megmenekültek.

A velencei kaland után felszedték a táborokban a sátorfát és elindultak hazafelé. De június 29. után Kristó szerint /i.m. 210.o./ „900 tavaszán hagyták el Itáliát”. A honfoglalás közben indított itáliai hadjárat politikai célja az volt, hogy az erős német császári hatalmat semlegesítse a morva, bolgár ellenfelek között, biztosítsa nyugati oldalukat, egyben a délnyugati irányban indított felderítéssel kibővítsék tájékozódásukat az új területen, s katonailag összemérjék erejüket az esetleges új ellenfelekkel. Anyagi szempontból a szövetségi szerződés megkötésekor szokásos pénzbeli juttatás¹⁰⁸ mellett jelentős zsákmányszerzés is biztosítva volt. Az események leírása tisztázásra szorul.

Közben váratlan eseményként 899. december 8-án szövetségesük, Amulf császár meghalt. A magyarok már 900 elején követséget küldtek utódjához Gyermek Lajoshoz a szövetség megújítása céljából.

Ezt a követséget azonban a valóban gyermek Lajos helyett a főleg egyházi vezetők börtönbe zárták és ezzel a szövetséget megszüntették. Eljárásukat valótlan állításokkal, az események sorrendjének összekeverésével akarták igazolni. A Fuldai évkönyv szerint: a magyarok „Követeiket csalárdul békét kérve a bajorokhoz küldték annak a területnek a kikémlelése céljából”.¹⁰⁹ Valótlan és értelmetlen, mert ugyan miért kértek volna békét, hiszen szövetségben voltak, azt akarták meghosszabbítani. A követségek feladata, hogy az idegen területről, viszonyokról képet szerezzenek. De erre sem volt szükségük, már előzőleg is jártak azon a vidéken, az előző évtizedekben. Ha pedig már elfoglalták volna a Dunántúlt a bajoroktól, akkor hogyan mertek volna békét kérő követséget küldeni? Úgy van beállítva a dolog, hogy a diplomáciai szokás megsértése miatt küldött büntető hadjáratok előkészítése céljából mentek volna a bajorokhoz a követek. Pedig a dolog éppen fordítva volt.

Mikor a Magyar Fejedelemség tudomást szerzett követei elzárásáról, ezzel a szövetség felrúgásáról, akkor jutott arra az elhatározásra, hogy a Dunántúl elfoglalásával az egész Kárpát-medence területét birtokba veszi. Most már nem kellett tekintetbe venni a német szövetséget, mert azt ők bontották föl. A katonai helyzet is kedvező volt, az előző két évben német-morva harcok dúltak, végül az Itáliában harcoló haderő visszarendelésével és délről való bevetésével két oldali átkarolással lehetett a támadás sikerét biztosítani.

Az időrendiség tehát így volt: Amulf halála után közvetlenül küldhették a követeket, mert ha csalárdul előbb akarták volna elfoglalni a Dunántúlt, akkor rögtön, 900 tavaszán visszarendelték volna Szalárd hadait, s nem csak az év nyarának végén.

A helyzet tehát így alakult „ugyanazon az úton tértek vissza - amelyen jöttek, Pannónia nagyrészt elpusztítván” - írja ugyanaz a Fuldai évkönyv, s ez sem felel meg a valóságnak, mivel nem Pannónián át mentek oda, hanem a Száva mentén, vissza pedig a Dráván átkelve a Balaton déli sarka irányába támadtak.¹¹⁰ Ennek tárgyi bizonyítékát Költő László régész úr szíves közléséből tudom: még nem publikált honfoglalás kori temető leletmentésénél találtak I. Berengár kori pénzerméket Keszthely és környékén. Pannóniát pedig nem dúlták föl, mert már sajátjuknak tekintették. A „feldúlás”-nak sincs semmi bizonyítéka.

Velük ugyanegy időben Árpád főerői a Dunán átkelve északészaknyugat felől bekerítve, nagyobb harcok nélkül befejezték a honfoglalás nagy katonai művét. Végül került sor az északnyugati részek, Nyitra és környékének az elfoglalására.

A 900. év tekinthető a Kárpát-medence birtokbavétele befejezésének.

8. A honfoglalás jelentősége.

Eddigi történelmünk legnagyobb és legeredményesebb magyar teljesítménye a honfoglalás. Ez tette lehetővé, elődeink, a hunok és avarok sorsától eltérően népünk ezregyszázéves fennmaradását, szilárd államunk megalapítását, a kereszténység felvételével az európai kultúrkörbe történt bekapcsolódásunkat. Ez biztosította a magyar nép tehetségének, magas erkölcsi és szellemi képességeinek teljes kibontakozását, a sajátos magyar népművészet virágzását. A magyarság sok kiváló alkotó tehetségével az irodalomban, a művészetekben, a tudományokban, a sportban gazdagabbá tette és színesebbé az emberiség kultúráját.

A magyar, kiemelkedő államalkotó képességével, a karoling birodalom széthullása óta feudális anarchiába süllyedt Európában, államával biztos pontot képezett. Fölényes katonai erejével, általában szövetségesi hívásra, döntő súllyal tudott beavatkozni az európai politikába. Támadásaival szinte kikényszerítette a német császári hatalom szükségszerű megerősödését, az új európai rend és új irányú kultúra kifejlődését, ahogy ezt külföldi történészek is megállapították.¹¹¹

Politikai értelemben behatárolta a német keleti hódításokat, megakadályozta egy közép-európai, a nyugati művelődéstől idegen, valószínűleg ortodox, szláv nagyhatalom

kialakulását, megalapozta a mai európai államok rendszerét. A nyugati keresztény kultúrát a Keleti-Kárpátokig kiterjesztette és az európai fejlődést és biztonságot, önfeláldozó módon egészen 1945-ig védelmezte.

A honfoglalás céljából megindított hadjárat történetéből megállapítható, hogy a hadjárat megindulásában és végrehajtásában, egészében és részleteiben, kezdetében, kifejtésében és befejezésében, valamint összefüggéseiben és vonatkozásaiban, minden a hadművészet klasszikus elvei alapján történt.

Árpád fejedelmet, rábízott népe iránt érzett felelőssége tudatában, népe bizonytalan helyzete megváltoztatásának legjobb szándéka vezette.

A hadjárat minden időszakában céltudatos, előrelátó hadvezérséggel határozott.

Hadászati és hadműveleti terveit mindenkor a fennálló katonai-politikai helyzet számbavételével alakította.

Feladata volt, hogy Etelköz védhetetlensége, a veszélyes szomszédok miatt, a sokkal kedvezőbb Kárpát-medence területét elfoglalja, minél előbb és minél kevesebb áldozat árán.

A Vérszerződés/ek?/ megkötése, a fejedelmi hatalom kiépítésének az időpontja nem ismeretes. Mindezekre különböző időpontokat feltételeznek a történészek. Mindenesetre a hadműveletek kezdő időpontjából arra lehet következtetni, hogy talán nem is Árpád volt az első, hanem már előtte is voltak magyar fejedelmek, akik a törzsszövetség, a fejedelemség katonai megszervezésében jelentősen közreműködtek. Nehezen tudom elképzelni, hogy Árpád vezérlő fejedelmet, aki a honfoglalást vezette és valószínűleg előkészítésében is részt vett, csupán csak 892-ben, három évvel a nagy hadjárat kezdete előtt választották volna meg. Az biztos, hogy a honfoglalás előkészítése és végrehajtása az ő nevéhez fűződik.

A honfoglalás minden részletre kiterjedően, pontosan megszervezett és végrehajtott hadműveletei, legfontosabb katonai, politikai, szállítási vonatkozásai - véleményem szerint - a következők szerint foglalhatók össze:

1./ A Kárpát-medence, mint elfoglalandó terület felderítését határozta el legelőször az országos vagy fejedelmi tanács, a szer. Ehhez szükséges volt a törzsi hadosztályparancsnokok beleegyezése. A döntés a fejedelem joga volt.

2./ Az évtizedeken át folyó hadászati felderítés 862-ben kezdődött. Ez volt a bevezető első áthatolás, nagyobb magyar katonai egységekkel. Valószínűleg Árpád-házi herceg, ha nem volt fejedelem, valószínűleg maga Árpád vezette, sőt valószínűleg más felderítéseken is részt vett.

881-ben még nagyobb erővel mentek, de a legjelentősebb a 892. évi felderítés volt, amelyben a térség legfontosabb erejének, a frankoknak a szövetségében működtek közre és méghozzá a terület megtartásának a feltételével. Az utolsó, 894. évi bevetés után a résztvevő egységet utasították a Felső-Tisza völgyében való bentmaradásra, amikor oly kedvező feltétel jött létre, hogy a morvák harcias fejedelme, Szvatopluk meghalt és a bizánci szövetségben 895-ben megkezdhatték a honfoglalást, a Kárpát-medence elfoglalását. Valószínűleg nem csak feltevés, de bizonyára közreműködtek a felderítésben és a diplomáciai kapcsolatok felvételének elősegítésében az avarok is.

3./ A nagy támadás a lovas harcmód tökéletes alkalmazásával, kétoldali átkarolással történt. A fő támadó csoport Árpád vezérletével északon, a Vereckei szoroson (Tatár hágón?) át, mélyen behatolt, egészen a Duna-Tisza közéig. Ereje a haderő fele.

A másik átkaroló csoport, a déli, Levente, Árpád fia vezetésével, az Al-Duna mentén, a folyó két oldalán rendkívül fontos, kettős feladattal indult. Egyrészt kettévágni a bolgár területet, másrészt távoltartani Simeon főerőit a főhadszíntértől, mindaddig tartani a területet, amíg a főerők elfoglalják Erdélyt. Ereje negyede a hadnak, két törzsi hadosztály.

4./ Az észak-erdélyi szorosokon áthaladó egy hadosztály a Tölgyesi szoros mentén a sóbányák vidékét szállta meg, majd a Marostól északra eső részen támadott nyugat, a Tisza felé, lekötötte az erdélyi csekélyebb bolgár őrségeket.

5./ A behatoló harcos csoportok után és között azonnal megindult az áttelepülő népesség, az előre meghatározott sorrendben és menetvonalon, a katonai biztosítás mellett, az előre kijelölt irányban és helyre.

6./ A főerők és a lekötő csoport harcai a tervek szerint kezdődtek, a háborúk bizonytalansági tényezői itt is közbeszóltak, midőn a bizánciak hitszegő módon különbékét kötöttek ellenfelükkel és szövetségésüket, a magyarokat cserben hagyták, nem is értesítették őket. Így került Levente serege túlerővel szemben.

7./ A főerők tervszerűen elfoglalták a bolgár területeket, a mellékhadszíntér magyar erői azonban a rendkívül nehéz helyzetükben is nagy áldozatok árán, de hősiesen kitartottak és a feladatukat, az ellenség távoltartását a főerők harcától, teljes mértékben és úgy végrehajtották, hogy ellenfelük nemcsak, hogy nem tudott beavatkozni a magyar főerők harcába, hanem országa nagyobb és értékesebb felét végleg elvesztette. Ezek, a Levente erői tehát nem szenvedtek vereséget. Ellenkezőleg: kötelességüket mindhalálig teljesítették.

8./ A hadjáratot előkészítő diplomáciai tevékenység is kiválóan működött. Az ellenségem ellensége az én szövetségese - elve alapján történt a bizánci-magyar szövetség megkötése, amely az alapfeltétele volt a honfoglaló hadjáratnak. A másik diplomáciai siker volt az Amulffal fenntartott szövetséges jóviszony.

Az állítólagos besenyő támadás valószínűleg egy eltúlzott és valótlan vagy jóval előbbi eseményt emelt ki a homályból, leírása is teljesen zavaros és könnyen cáfolható az utána következő események tényei alapján.

Harmatta János véleménye szerint sincs semmi alapja a besenyő támadásnak, a 10. századra vonatkozik Konstantin helyzetképe, „így a besenyőknek a magyar honfoglalásban tulajdonított szerepe hamis.”¹¹²

A besenyő-kérdéshez pótlólag még hozzáfűzöm, hogy olyan állításokkal, amelyekkel igazolni akarnák a besenyő támadást, akaratuk ellenére épp az ellenkezőjét bizonyítják. Például - állítólag - a 898-900. évi első itáliai hadjáratot a honfoglalók csak azért tudták 5000 lovassal elindítani, mert 895-től 898-ig békében voltak. „Ennyi időre volt szükségük az állatállomány, főként a katonai szempontból döntően fontos lóállomány pótlására”,¹¹³ állapítja meg a miskolci 1996. évi „A honfoglaló magyarság” című kiállítás múzeumi ismertetője. (Fodor: „Őseinket felhozád”)

Vagyis a besenyők által okozott lóvesztéseket négy év alatt be tudták pótolni. Mivel a kipusztult avarságtól lóhoz nem juthattak, csak lótenyésztéssel érhettek el eredményt. A „meneküléssel szétzilált állapot” között, de még a rendezett letelepedés szervező munkája idején se lehetséges hiányzó harci lovak nagyszámú utánpótlása tenyésztés útján 4-5 év alatt. Egyszerűen képtelenség!

Mert a teendő a következő: össze kell szedni, ki kell válogatni a mindkét nemű tenyészállatokat, fedeztetni kell őket, nem is mind sikerül, a ló vemhessége 11 hónapig tart, 3-4 éves korban kezdik lovagolni, 5 éves kora után lehet hátaslóként belovagolni, ezután lehet a harckiképzéshez szoktatni, gyakorolni. Végül is ezeket kellő edzés nélkül nem lehet azonnal ezer kilométerekre, fokozott jármódokra felhasználni. Legkevesebb, 6-7 év múlva kerülhet erre sor, békés viszonyok között.

Sajnos vagy nem, de lovat nem lehet négy év alatt felfűjni, mint egy léggömböt! Tehát nemcsak nőhiány, de lóhiány se volt a honfoglaláskor, vagyis: besenyő támadás se volt, legalább is nagyarányú! Volt, akinek két év is elég lett volna a besenyők okozta lópótlásra¹¹⁴ /Lehet, hogy a lovat összetévesztette a pulykával?/

Hogy népünk még jobban örüljön és ünnepelhesse az 1100. évfordulót, a 113. jegyzetben hivatkozott ismertető bevezetője szükségesnek látta bejelenteni: „A kor történeti forrásai egyértelműen tanúsítják, hogy a magyarság honszerzése korántsem pompázó diadalmenet volt, csak a források elfogult értékelése sugallja ezt a feltevést, semmiképp se tanúsítja”.

Hát így fest az „elfogulatlan értékelés” mint a lóhiány négy év alatti pótlása- a pusztító besenyő-vész igazolása! Ilyesmire gondoltam a bevezetőben, amikor a történelmi szakértők katonai és lóismereti hiányosságairól elmélkedtem.

A honfoglalás valóban nem volt pompázó diadalmenet, de még kevésbé szégyenteljes, vergődő menekülés. Tervszerű, jól vezetett, sikeres hadműveletek sorából állt!

10. A honfoglalást követő események

A honfoglalás harci eseményeinek elültével sem következett azonban teljesen nyugodt időszak Árpád népére. Igen nehéz feladatok hárultak mind a vezetőkre, mind a népre.

Északkelet felől nem tudunk ellenséges fenyegetésről. Keleten és délen a bolgárok felé kiegyensúlyozott volt a helyzet, a besenyők ütközőzónája következtében. De nyugat felé a morva, és főleg a frank irányban a viszonyok elromlottak. Regensburg felrúgta a szerződést és szövetségre lépett az addig haddal pusztított morvákkal.

A Magyar Fejedelemségnek valami biztos szövetségest kellett keresnie helyzetének megszilárdítására. Így került sor Amulf halála után azonnal az ellenség hátában-oldalában levő, eddig ellenséges itáliai királlyal, Berengárral való szövetség megkötésére, még 900- ban. Látható, hogy gyorsak és tevékenyek voltak a kapcsolatok szerzése terén is. Ez a szerződés tartósnak is bizonyult,¹¹⁵ 924-ig töretlenül fennállott. Bizonyítva annak az állításnak a helytelenségét és céltatlanságát, amely a magyarok szövetségi politikájának megbízhatatlanságát, állhatatlanságát a magyar-morva és a magyar-frank vonatkozásában állította.¹¹⁶ Ugyanakkor egyetlen helytelenítő megjegyzése sincs például VI. Leó 895-ös hitszegő szerződésfelbontására.

Az események történetét folytatva megállapítható, hogy a 900. év után is jelentős események történtek. Mint szövetségeseik, Itáliában már 901-ben magyar csapatok verték vissza Provence-i

Lajost, Berengár újonnan feltűnt vetélytársát az Adda folyó mögé.¹¹⁷

Az ellenséggé vált frankok és morvák mögött azonban egyelőre még szövetséges nem akadt, itt ezt fegyverrel kellett kiküzdeni. A fő ellenség, a frankok felé még hátra volt a megfélemlítés, vagy a követek elítélése miatti megtorló, bosszúhadjáratok megindítása.

Ez már 900 végén /900. XI. 20./ és a következő évben /901. IV. 18./ bekövetkezett, a Sváb évkönyvek feljegyezték.¹¹⁸ Már 900-ban megindult az első felderítés, nagy pusztítással. A Duna északi partján azonban ezer fős veszteséggel.

A sebtében ellenük megkötött frank-morva szövetség veszélyét felismerve, 902-ben megtámadták a morvákat, Morvaország elfoglalása azonban csak 906-ban sikerült.¹¹⁹ Eközben történt, hogy a bajorok békekezdeményezés címén tárgyalásra hívták és a Fischa partján 902., vagy 904-ben egy lakomán orvul megölték Kurszánt.¹²⁰

Ezt természetesen újabb hadjáratok követték. Majd Gyermeke Lajos környezete, élén Luitpold gróf, később herceg vezetésével nagy visszacsapásra készült a magyarok ellen. Valószínűleg nemcsak a magyar betörések megszüntetése volt a céljuk, hanem elsősorban a karoling-örökségnek tartott Pannónia visszaszerzése és a csehek-morvák fölötti befolyásuk visszaállítása mellett a magyarok megsemmisítése avar példára.

Az időpont kiválasztása összefüggésben lehetett Árpád nagyfejedelem halálhírével,¹²¹ valószínűleg abban a hiszemben, hogy az utódlás kérdésében zavarok keletkeztek a magyar vezetésben.

A bajorok a nagykarolyi méretű hadjáratukban nagy erőket összpontosítottak. Három részre tagozódva indultak meg, a Duna két partján és az utánpótlást a Dunán szállító hajókaravánnal. Előretörésükben Pozsonyig hatoltak. A magyar erőket azonban nem tudták meglepni, bár természetesen nem küldtek hadüzenetet. A magyar felderítés és a gyepűőrségek nyilván értesítették a felső vezetést a nagy erejű német csapatok összevonásáról és közeledéséről.

Az Árpád vezette magyar katonai vezetés itt is kitűnően működött. Összevont erőikkel előbb az egyik, a déli parton levő ellenséges csoportot verték meg, 907. VII. 4-én,¹²² majd éjjel átúsztattak a Dunán és másnap az északi oldalon álló harccsoportot zúzták szét. A hajóhad megsemmisítése után, a három napig tartó csata végeztével a szokásos általános üldözés következett, amelynek során mélyen a bajor területekre behatoltak és egészen az Enns folyóig megszállták az egész területet. A császár Passau várába zárkózott. Az üldöző magyarokkal szemben meginduló hazai bajor erőket két erdő között lesbeccsalva a szokásos színlelt visszavonulás után szintén tönkrementek.

Miután az északnyugati szláv törzsek, a csehek és a dalamincok Morvaország elfoglalása után befolyásuk alá kerültek, most a német területek Ennsig való birtokbavételével további hadászati céljukat is messzemenően elérték. Nyitva állt előttük a német császári birodalom belső része is, amelynek következménye az volt, hogy a bajorok igyekeztek békés viszonyt kifejleszteni a közvetlen veszélyt jelentő magyarokkal.¹²⁴ Békésen átengedték a különböző szövetségi hívásra nyugatra induló magyar csapatokat. Az Ennsig tartó gyepeivel pedig lehetővé tette, hogy nyugati hadjáratokat erről a területről indítsák, s ez is magyarázatot adhat arra, hogyan tudtak olyan messzi távolságokra, olyan sikeresen eljutni, egy fél évszázadon át.

A 907. évi pozsonyi győzelem az erős magyar középhatalom virágzó korszakát nyitotta meg a magyar nép előtt, mind katonai, mind politikai és a diplomáciai befolyás szempontjából.

A szerzett területeken azok szervezése során helytartót neveztek ki, de megtartották a helyi hűbéri alárendeltségben a bajor grófokat és morva előkelőket, csupán adót és engedelmességet követeltek tőlük. Határukat legelőterületként a Kárpátok külső vonaláig kiterjesztették, természetesen a határvédő gyepeket is.¹²⁵

A pozsonyi nevezhető a 10. század legnagyobb csatájának, jelentőségét, méreteit és hatását illetően egyaránt. Katonai szempontból nem múlja felül sem a 933-as, sem a 955-ös német győzelem. Ott az ország szívében verték meg árulás folytán, kegyetlen megtorlással, a betört ellenséget, de utána se üldözést, se 1030-ig támadást nem indítottak. Hatása tehát csak nemleges volt. Bár magyar támadás többé nem indult, más okból.

A honfoglalásnak a 907. évi pozsonyi csatával kiegészített története után, ki kell emelni a korszak legnagyobb hadvezére és államalapítója Árpád fejedelem alakját és jelentőségét. Mind politikai, mind katonai és szervezési téren egyetlen hadvezér se adott többet népének, mint Ő. Kimagasló érdemeit 1100 év története hirdeti.

Természetesen halála a pozsonyi csata utáni időre tehető.

10. A honfoglalásról röviden

Európa földrajzi középpontjában, a Kárpát-medencében él egy nép, amely magát magyarnak nevezi. Embertanilag felerészben turanid, pamiri és előázsiai jellegű. Hajlékony, színes nyelve ragozó (agglutináló), saját zenei anyanyelve ötfokú és párhuzamos szerkezetű. Ősi szellemi és tárgyi műveltsége nyelvéhez alakított rovás- betűírásában, gazdag népművészetében, hitvilágában tükröződött.

Elődei a Kr. u. 895. és 900. év között katonailag birtokba vették és az ittlakó népekkel békés egyetértésben benépesítették a Kárpát-medencét.

Az ősök lovaskultúrája, a nagy lovasnépekhez hasonlóan fejlett államszervező, vezető és tájékozódó képességben, fölényes lovas hadművészetben nyilvánult meg.

A honfoglalás teljes tervszerűséggel, előre elhatározott szándékkal indult és valósult meg és azt semmilyen idegen erő nem kényszerítette ki.

A hadműveleteket a legkedvezőbb katonapolitikai és diplomáciai helyzetben kezdték meg. Ezekben az együttműködés és a fokozatosság állapítható meg. Végrehajtásukat a kétoldali átkarolás, az ellenség erőinek megosztása és a saját főerők harcaitól való távoltartása jellemezte. Töretlen harci erejüket bizonyítja, hogy közben Itáliában is sikeres harcokat vívtak. A 900. évben az egész Kárpát-medence birtokukban volt.

A honfoglalás sikeres harcai tették lehetővé az ezer éve fennálló magyar állam megalapítását, időnként az európai politikába való építő beavatkozásukat, számos keleti és nyugati támadás megállítását.

A magyar nép ezerszáz év alatt népegyéniségével, a tudomány, a művészet és a sport terén számos kiváló értékkel gazdagította az emberiség kincsesárát.¹²⁶

Jegyzetek

¹ Anonymus: Gesta Hungarorum. Ford. Veszprémy László. In: A honfoglalás korának írott forrásai. /A továbbiakban: HKIF./ Szerk. Kristó Gyula, Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimányi István közreműködésével /Szeged, 1995. 277-347./

² A magyar katona-vitézségünk ezer éve. /Szerk. Pilch Jenő, Bp., 1933./

³ Magyarország hadtörténete. Főszerk. Liptai Ervin. Szerk. Borús József. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp., 1985.

⁴ Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440- ig. Magyarok Európában. I., Bp. 1990. 12.

⁵ VII, /Bíborbanszületett/ Konstantin: De administrando imperio /38/ In: HKIF. 132.

⁶ Mitrofan-prolog. In: HKIF. 157.

⁷ György barát krónikájának folytatása. In: HKIF. 144-145.

⁸ Pannóniai legendák. Konstantin-legenda. In: HKIF. 160.

⁹ Dzsajháni legenda alapján Gardézi leírása. In: HKIF. 38.

¹⁰ VII. /Bíborbanszületett/ Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. /38/ In: HKIF. 123.

¹¹ Bakay Kornél: Magna Hungária. Hazát kell néktek is teremteni. Magyar Fórum. VIII. évf. 38. /1966./ 16.

¹² Czeglédy Károly: A magyarság Dél-Oroszországban. In: A magyarság őstörténete. Szerk. Ligeti Lajos, Bp. 1943-1986., 119.

¹³ Ibn Ruzta. In: HKIF. 34.

¹⁴ Dienes István: A honfoglaló magyarok, Bp., 1972. 23.

¹⁵ Gardézi. In: HKIF. 35, Marvazi: In: HKIF. 44.

¹⁶ Kováts Zoltán: A magyarság 9. századi Kárpátmedencébe való megtelepedésének bizonyítékai. In: A Második/tabi/magyar történeti iskola előadásai és iratai. Zürichi Magyar Történeti Egyesület. Szerk.: Csihák György. Bp.-Zürich, 1994. 283-284.

¹⁷ Ibn Ruzta, In: HKIF. 33.

¹⁸ Dienes István: a 14. sz. jegyzetben i.m. 23.

¹⁹ Kiszely István: A budakeszi temető embertani leletei. Communicationes Archeologicae, 1993., 158. A 49 sírból 26 férfinak volt sikeres koponyaműtété.

²⁰ J.J.M. de Groot: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Chinesische Urkunden zur Geschichte Asiens. Berlin-Leipzig, I., 1921. 59.

²¹ U. Kőhalmi Katalin: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Körösi Csorna Kiskönyvtár, 12., Bp., 1972. 173.

²² U. Kőhalmi Katalin: előbbi mű, 177-178., C. Diem: Asiatische Reiterspiele. Eine Beitrag zűr Kulturgeschichte dér Völker, Berlin, 1942. 60-64.

²³ László Gyula: Hunor és Magyar nyomában. Bp., 1967.

²⁴ VI. /Bölcs/ Leó: Taktika, /XVIII/ /45/ In: HKIF. 104.

²⁵ VI. /Bölcs/ Leó előző mű: /XVIII/ /46/ In: HKIF. 105.

²⁶ Marvazi. In: HKIF. 45.

²⁷ Regino: Chronicon. In: HKIF. 196.

²⁸ VI. /Bölcs/ Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. /XIV/ /42/ In: HKIF. 102., /49/, /59/. In: HKIF. 105., 106. Regino. In: HKIF. 198-199., Liudprand: Antapodosis, /II.4./ In: HKIF. 215.

²⁹ VI. /Bölcs/ Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /48., 58/ In: HKIF. 105., 106.

³⁰ Előző mű: /XVIII/ /63/ In: HKIF. 107.

³¹ Gerhard: /Vita S. Udalrici. /12/ In: HKIF. 236.

³² Folcuin: A lobbes-i apátok története /25/ In: HKIF. 231.

³³ Kovács László: Fegyverek és pénzek. In: Honfoglalás és régészet. Szerk.: Kovács László, Bp., 1994. 184.

³⁴ Regino: i. m. In: HKIF. 198.

³⁵ Padányi Viktor: Dentu-Magyararia, Veszprém 1898, után Dienes István: A honfoglaló magyarok, Bp., 1978. 36., Győrffy György: István király és műve. Bp., 1977. 440. Idézi: Nagy Kálmán: A magyar könnyűlovasság kialakulása a honfoglalás előtt. In: A második /tabi/ Magyar Történelmi Iskola előadásai és iratai. Szerk.: Csihák György. Bp.-Zürich, 1994. 242.

³⁶ Gömöri János: A 9-10. századi vaskohászat. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. 259., Bartha Antal: a 9-10. szd-i magyar társadalom. Bp. 1968. 23-26., 29-35.

³⁷ Gömöri János: Lovasnépek vaskohászata Pannóniában. In: Az őshazától a Kárpátokig. Szerk.: Szombathy Viktor, Bp. 1985. 314-359.

³⁸ S. Bökönyi: Histoiy of domestic mammals in Central and Eastem Europe. Bp., 1974. 275-277. Ford.: Magyar Attila.

³⁹ Vörös István: A budakeszi honfoglalás kori temető lovai. In: Communicationes Archeologicae Hungáriáé, 1993. 166.

⁴⁰ Győrffy György: a 35. sz. jegyzetben i.m. 240.^A honfoglalók lovairól, teljesítményeiről első szakszerű feldolgozás, kiváló, pótolhatatlan munka: Vörös István: A magyarok hadi ménjei. In: A 66. jegyzetben i. m. 128-137. Honfoglaló őseink 1996.

⁴¹ Vörös István: a 39. sz. jegyzetben i.m. 166.

⁴² Kr. e. 208-ban és 218-ban. Világtörténelmi Lexikon, Forrás, Bp., é.n. Szerk.: Horváth Zoltán és Parragi György. I. k. 74. és 76.

⁴³ VI. /Bölcs/ Leó: az 5. sz. jegyzetben i.m. /XVIII/ /52/ In: HKIF. 105.

⁴⁴ Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Bp., 1978. 20. László Gyula: A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok. Arch. Hung. XXVII. Bp. 1943.

⁴⁵ U. Kőhalmi Katalin: a 21. sz. jegyzetben, i.m. 27.

⁴⁷ Matolcsi János: Állattartás őseink korában. Bp., 1982. 249.

⁴⁸ Denison György: A lovasság története a legrégibb időktől a jelenkorig. Ford. Szeles Dénes. Bp., 1884-1988. /?/. 82.

⁴⁹ Szent Bertin évkönyve. In: HKIF. 184.

⁵⁰ Darkó Jenő: A IX. század időrendjéhez. In: Szabolcs- Szatmár-Beregi Szemle Millecentenáriumi emlékszám, 1996/2. 180.

⁵¹ Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig, Bp., 1980. 230. sköv.

⁵² Metód-legenda. In: HKIF. 161.

⁵³ Salzburgi évkönyv. In: HKIF. 209.

⁵⁴ Szabolcs de Vajay: Der Eintritt des ungarischen Stammes in die europäische Geschichte /862-933./ Mainz, 1968., 14-15. 23. lj.

⁵⁵ VII. /Bíborbanszületett/ Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. /39/ In: HKIF. 127.

⁵⁶ Salzburgi évkönyv. In: HKIF. 209.

⁵⁷ Szabolcs de Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 16-17. Aventinus. In: HKIF. 268.

⁵⁸ Fuldai évkönyv. In: HKIF. 188-189.

⁶⁰ Aventinus. In: HKIF. 268.

⁶¹ Fuldai évkönyv. In: HKIF. 189.

⁶² Darkó Jenő: az 50. sz. jegyzetben i.m. 183., Szabolcs de Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 22.

⁶³ Fuldai évkönyv. In: HKIF. 189.

⁶⁴ Magyarország hadtörténete I. a 3. sz. jegyzetben i.m. 19.

⁶⁵ Padányi Viktor a 35. jegyzetben i.m. 390. cáfolja Hóman Bálint: Magyarország története I. Bp., 1934. 128-129. oldalán tett megállapításait. Véleményem szerint itt Hómannak van igaza.

⁶⁶ Győrffy György: Honfoglalás, megtelepedés. In: Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémy László, Bp. 1996. 47.

⁶⁷ Győrffy György, Zólyomi Bálint: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. 17., 28- 30. (Honfoglalás és régészet.)

⁶⁸ Einhard évkönyve szerint, in a 67. jegyzetben i.m. 28. VI.

⁶⁹ Bölcs/ Leó a 24. jegyzetben i.m. /XVIII./ /42/ In:HKIF. 103.

⁷⁰ Győrffy György: a 67. sz. jegyzetben, i.m. 30-31.

⁷¹ VI. /Bölcs/ Leó a 24. sz. jegyzetben i.m. /XVIII./ /42/ In: HKIF. 103.

⁷³ Anonymus. Az 1.sz. jegyzetben i.m./12/ In.: HKIF. 295-296.

⁷⁴ VI. /Bölcs/ Leó a 24. sz. jegyzetben, i.m. /XVIII./ /42./ In.: HKIF. 103-104.

⁷⁵ Erdélyi István: Bevezetés a magyar őstörténetbe. Bp.,

⁷⁶ Padányi Viktor: a 35. sz. jegyzetben i.m.

⁷⁷ VII. /Bíborbanszületett/ Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. /40/ In: HKIF. 128.

⁷⁹ Győrffy-Zólyomi: a 67. sz. jegyzetben i.m. 31.

⁷⁹ Lásd a 77. sz. jegyzetben i.m. 128.

⁸⁰ Istorija na Balgarija II. Red. D. Angelov, Sofija, 1981. 282. In: HKIF. 175-176.

⁸¹ Regino. In: HKIF. 197.

⁸² Győrffy György: A besenyők európai honfoglalásának kérdéséhez. Történeti Szemle, XIV. /1971/ 281-288.

⁸³ Lásd Regino forrásértékelését. In: HKIF. 194.

⁸⁴ VII. /Bíborbanszületett/ Konstantin: az 5. sz. jegyzetben i.m. /3/ In: HKIF. 111-112.

⁸⁵ Lásd a 84. sz. jegyzetben i.m. /38/ 125. o. és a 280., 284. sz. lábjegyzetet. In: HKIF.

⁸⁶ Lásd a 84. sz. jegyzetben i.m. /37/ In: HKIF. 119. és a 314. sz. lj.

⁸⁷ VI. /Bölcs/ Leó: a 24. sz. jegyzetben i.m. /XVIII./ /42/ In: HKIF. 103.

⁸⁸ Magyarország hadtörténete I., a 3. sz. jegyzetben i.m. 19.

⁸⁹ Győrffy György: Besenyők és magyarok. In: Győrffy György: A magyarság keleti elemei., Bp., 1990. 109.

⁹⁰ Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: a 33. sz. jegyzetben i.m. Honfoglalás és régészet. 221.

- ⁹¹ László Gyula: A „kettős honfoglalás”, Bp., 1978. 188.
- ⁹² Magyarország hadtörténete I., 19.
- ⁹³ Győrffy György: a 66. sz. jegyzetben i.m. 54., Kristó Gyula az 51. sz. jegyzetben i.m. 205., 207.
- ⁹⁴ Szabolcs de Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 26-28. Theotmár. In: HKIF. 185.
- ⁹⁵ Liudprand: Antapodosis. In: A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk.: Pauler Gyula-Szilágyi Sándor. II. Bp., 1900. 29.
- ⁹⁶ Az Aquileiai pátriárka életrajza. In: Rerum Italicarum XVI. k. 35.
- ⁹⁷ In: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Szerk.: Wellenbach és Dümmler, Berlin, 1904. 1. Aufl. I. k. 439.
- ⁹⁸ Liudprand: a 95. sz. jegyzetben, i.m. II. k. 9. f. 290.
- ⁹⁹ Iohannis diaconus: Chronicon Venetum infra ad anno 899. No. 98. 130.
- ¹⁰⁰ Liudprand: i.m. a 95. sz. jegyzetben, II. k. 9. f. 290.
- ¹⁰¹ A 97. sz. jegyzetben i.m. I. 63., N. Waitz: SS. Rerum Longobardiorum 272-274., Gina Fasoli: Le incursioni ungare in Európa nel secolo X. Firenze, 1945. /IV. R. Le incursioni dall’898 all’931./ 91-111.
- ¹⁰² O. Brentari: Storia di Bassano, Bassano, 1884., C.B. Vérei: Storia della Marca Trevigiana, Venezia, 1786. A község neve ma Cartigliano.
- ¹⁰³ F. Gabotto: Ricerche intorno allé invasioni degli ungari in Vercelli, Vercelli, 1899. 446.
- ¹⁰⁴ Vita II. di S. Geminiano in Múd. S. Patron, déllé prov. Modenesi, XIV. 1., a cura di Bortoletti. 103. id. G. Fasoli i.m. 96- 106.
- ¹⁰⁵ G. Fasoli: a 101. jegyzetben i.m. 106., G. Tlraboschi: Memorie Storiche Modenesi I-V., Modena, 1793-1795.
- ¹⁰⁶ Kristó Gy.: az 51. sz. jegyzetben i.m. 209.
- ¹⁰⁷ Gina Fasoli: a 101. jegyzetben i.m. 98-99., 26. sz. Ij. Szabolcs de Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 31-32.
- ¹⁰⁸ Theotmár: In: HKIF. 185-186.
- ¹⁰⁹ Fuldai évkönyv, In: HKIF. 192.
- ¹¹⁰ A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és Krónikások híradásai. Szerk.: Győrffy György. Bp., 1975. 216. /A Szávától délre vezető utat a magyarok után nevezték el Strata ugarorumnak. /

¹¹¹ G. Fasoli: a 101. jegyzetben i.m. 224. Macartney, C.A.: The Magyars in the Ninth Century, Cambridge, 1930., 243.

¹¹² Harmatta János: Konstantinos Porphyrogennetos magyar vonatkozású művei. In: A honfoglalás írott forrásai. Szerk.: Kovács László és Veszprémy László. Bp. 1996. 110.

¹¹³ Fodor István: A honfoglaló magyarság. Az 1995. évi miskolci kiállítás múzeumi ismertetője. Múzeumok kiállító csoportja, Miskolc, 1995.

¹¹⁴ Kristó Gy. az 51. sz. jegyzetben i.m. 205.

¹¹⁵ Berengámak haláláig hű szövetségesei voltak, jelentős katonai támogatással. De ezt mutatja szövetségük a pápával /926- 929/ is. G. Fasoli és Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 32-34.

¹¹⁶ Kristó Gy. az 51. jegyzetben i.m. 156.

¹¹⁷ Sváb évkönyv, in.: HKIF. 201.

¹¹⁸ Sváb évkönyv: in: HKIF. 202.

¹¹⁹ Györffy Gy.: a 66. sz. jegyzetben i.m. 65., 58. jegyzet.

¹²⁰ Sváb évkönyv. In: HKIF. 202.

¹²¹ Anonymus, I.sz. jegyzetben i.m. 339.

¹²² A pozsonyi csatáról részletes összefoglalást ad: K. Reindel: Die bayerischen Luitpoldinger /893-989./ München, 1953., 62-70.

¹²³ Salzburgi évkönyv, in: HKIF. 210., Vajay Sz.: az 54. sz. jegyzetben i.m. 43. és 134. sz. l.j.

¹²⁴ Sz. Vajay: az 54. sz. jegyzetben i.m. 45., Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingem /751-918./ Szerk.: E. Mühlbacher, Innsbruck, No. 2058.818.

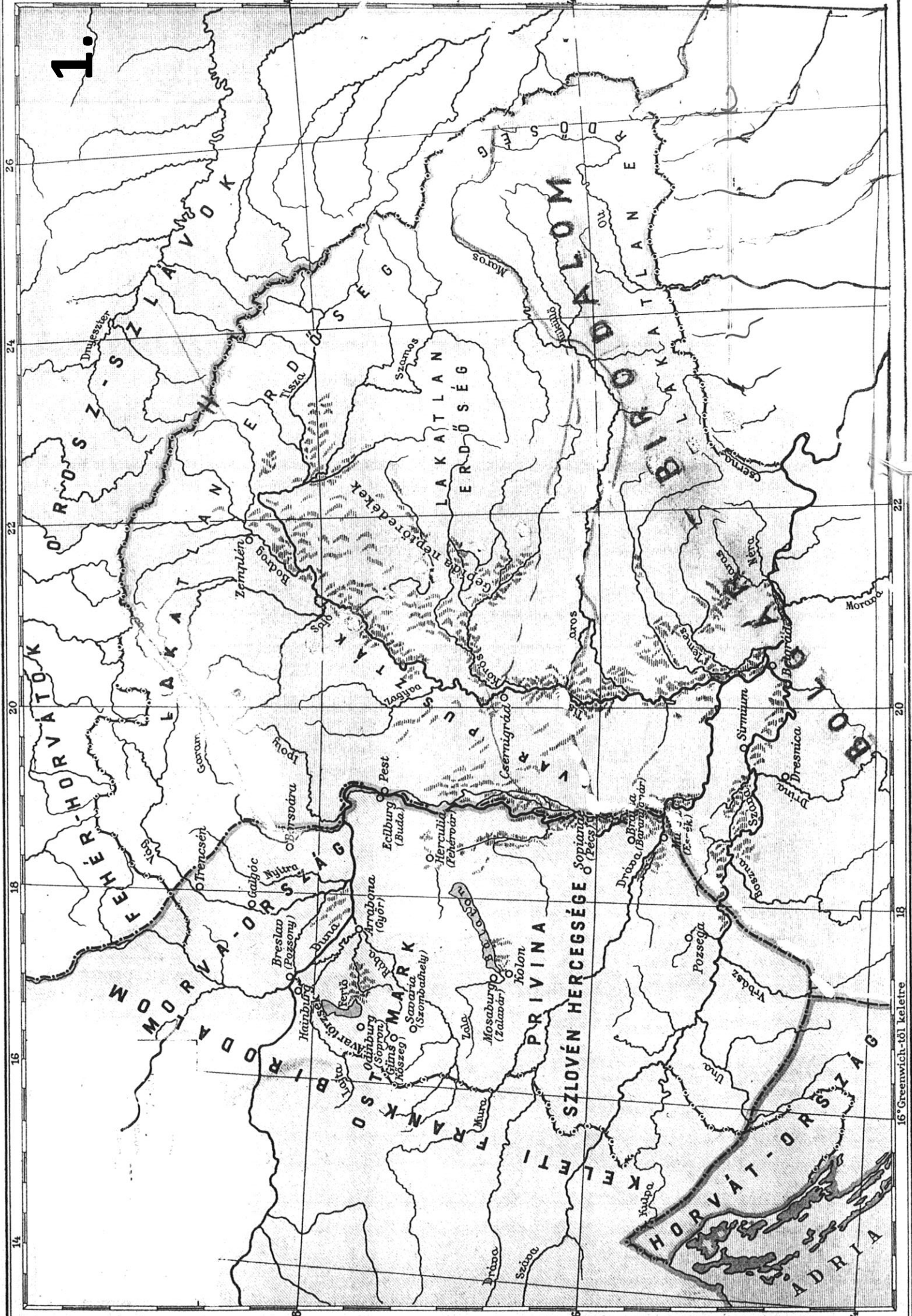
¹²⁵ Vajay Sz.: az 54. sz. jegyzetben i.m. 41-46., M.L. Mitterauer: Karolingische Markgrafen in Südosten, Archiv für österreichische Geschichte, 123 k., Wien, 1963., XVIII. bevezető.

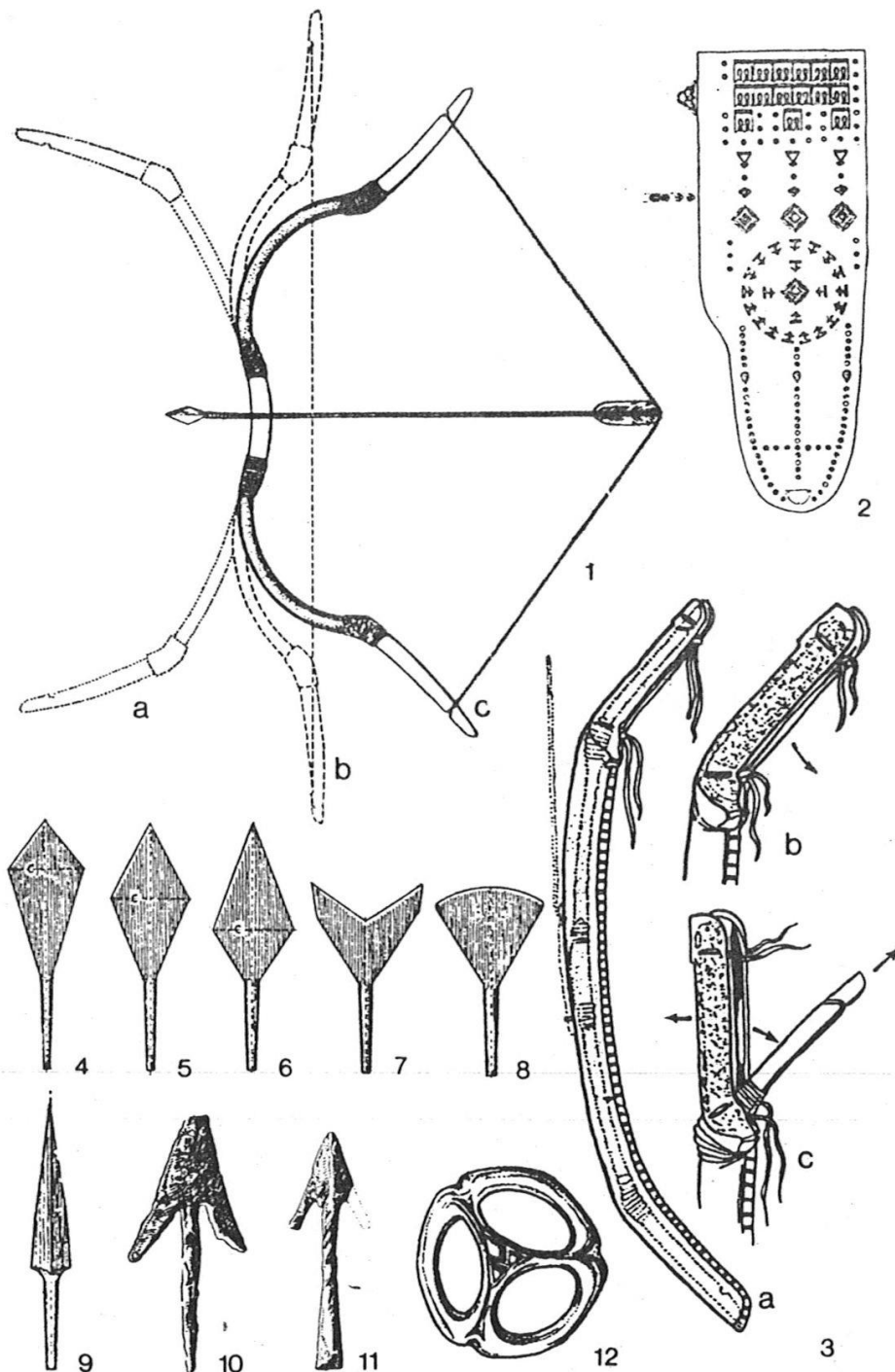
¹²⁶ Ákos Nagy: A Cultural and Historical Review of Central Europe, Melbourne, Academia Press, 1995. 73-317.

MELLÉKLETEK A II. RÉSZHEZ

1. A Kárpát-medence a 9. században
2. Rekonstruált honfoglalás kori íjászfelszerelés
/Kovács László: Fegyver és vitéz. In: Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémy László, Bp., 1996. 5. ábra, 95. o./
3. Honfoglalás kori fegyverek és lószerszámok
/A 2. sz. ábránál i.m. 6. ábra, 99. o./
4. A soltszentimrei honfoglalás kori nyereg szerkezete
/László Gyula helyreállítása, In: László Gyula: Hunor és Magyar nyomában, Bp., 1967. 99. o./
5. A honfoglalás hadműveleti terve 895.
6. A magyar honfoglalás hadműveletei /895-900./
7. Az első itáliai hadjárat /898-900./
8. Magyarország a meghódított Morvaországgal.
/Magyarország története. I. k. Szerk.: Székely György, Bartha Antal, Bp., 1984. 624. o./

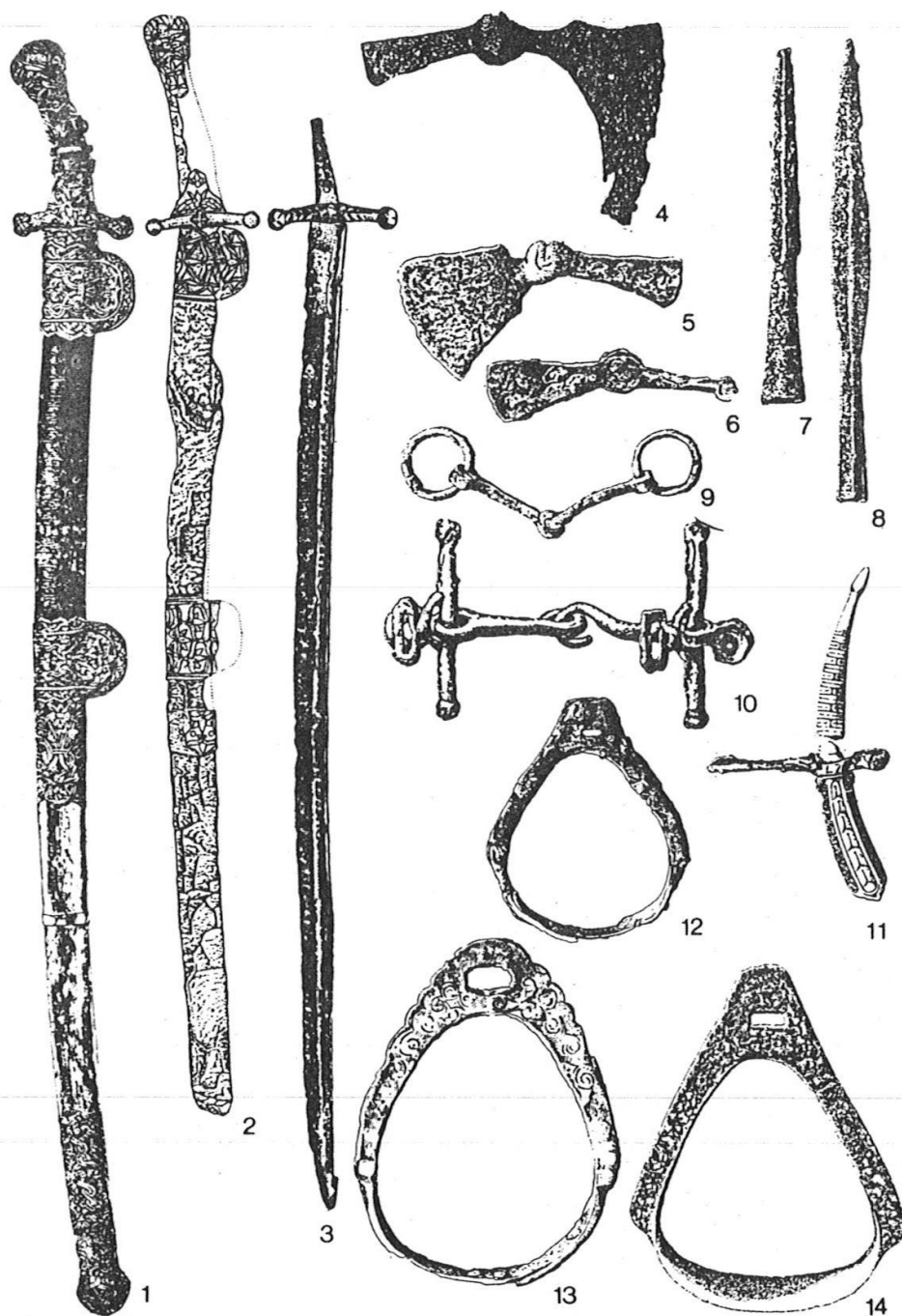
1.

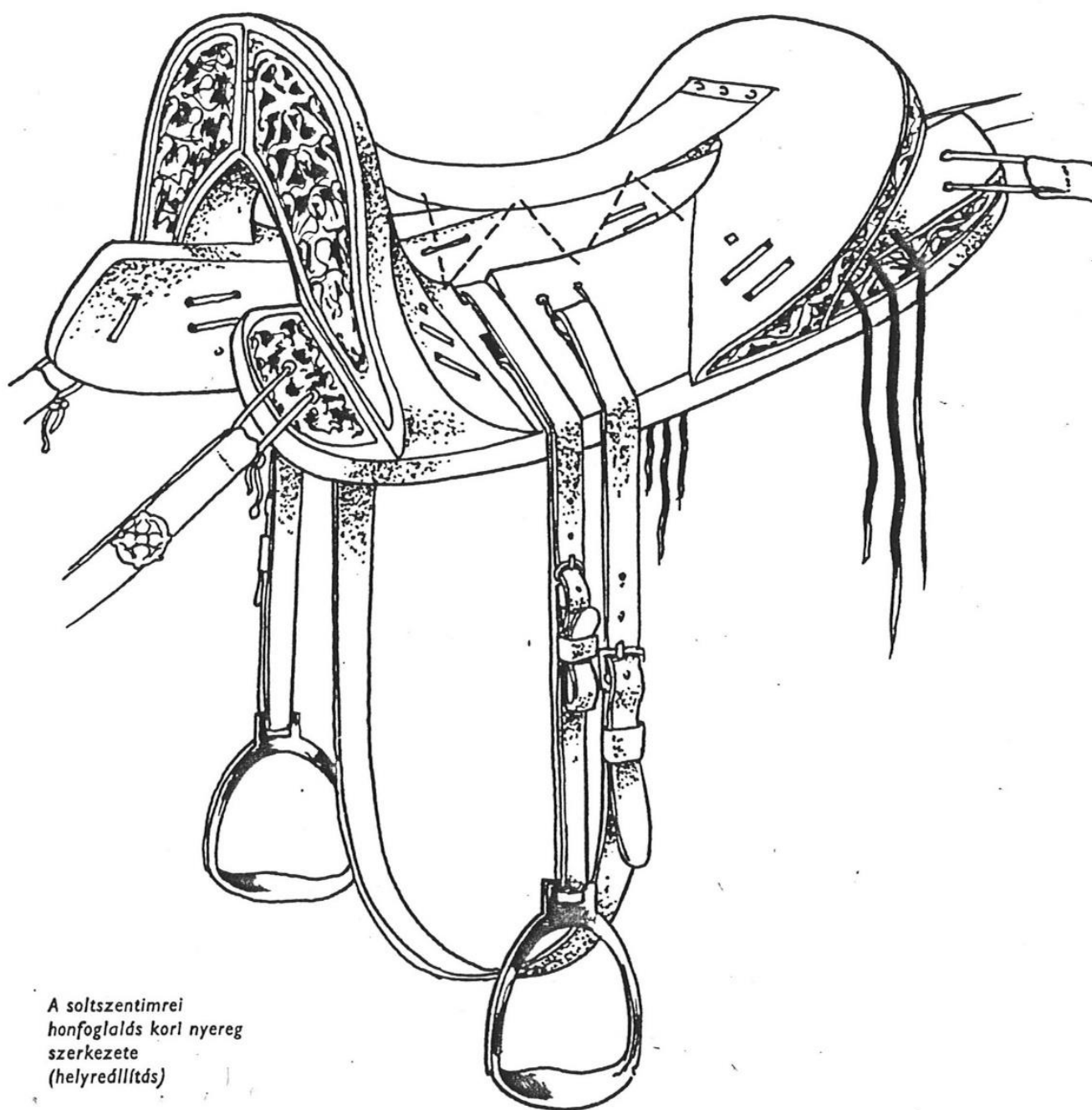
2. A rekonstruált honfoglalás kori íjászfelszerelés:

1. az íj (a: leeresztve, b: felajzva, c: megfeszítve),
2. a veretes készenléti íjtegez,
3. az egyszerű íjtegez (a: a belé helyezett íjjal, b: a csontlemezes szája bekötve, c: nyitott szájjal, s az íj kinyúló karjával),
- 4-11. a gyakoribb nyílcsúcs típusok:
- 4- 6. rövid, közepes, hosszú vágóélű, deltoid alakú,
7. villás (fecskéfarkú),
8. domborúan ívelt élű,
9. páncélszúró (vadász),
10. szakás, tüskés,
11. szakás, köpűs,
12. tegezfűggesztő háromküllős bronzkarika.

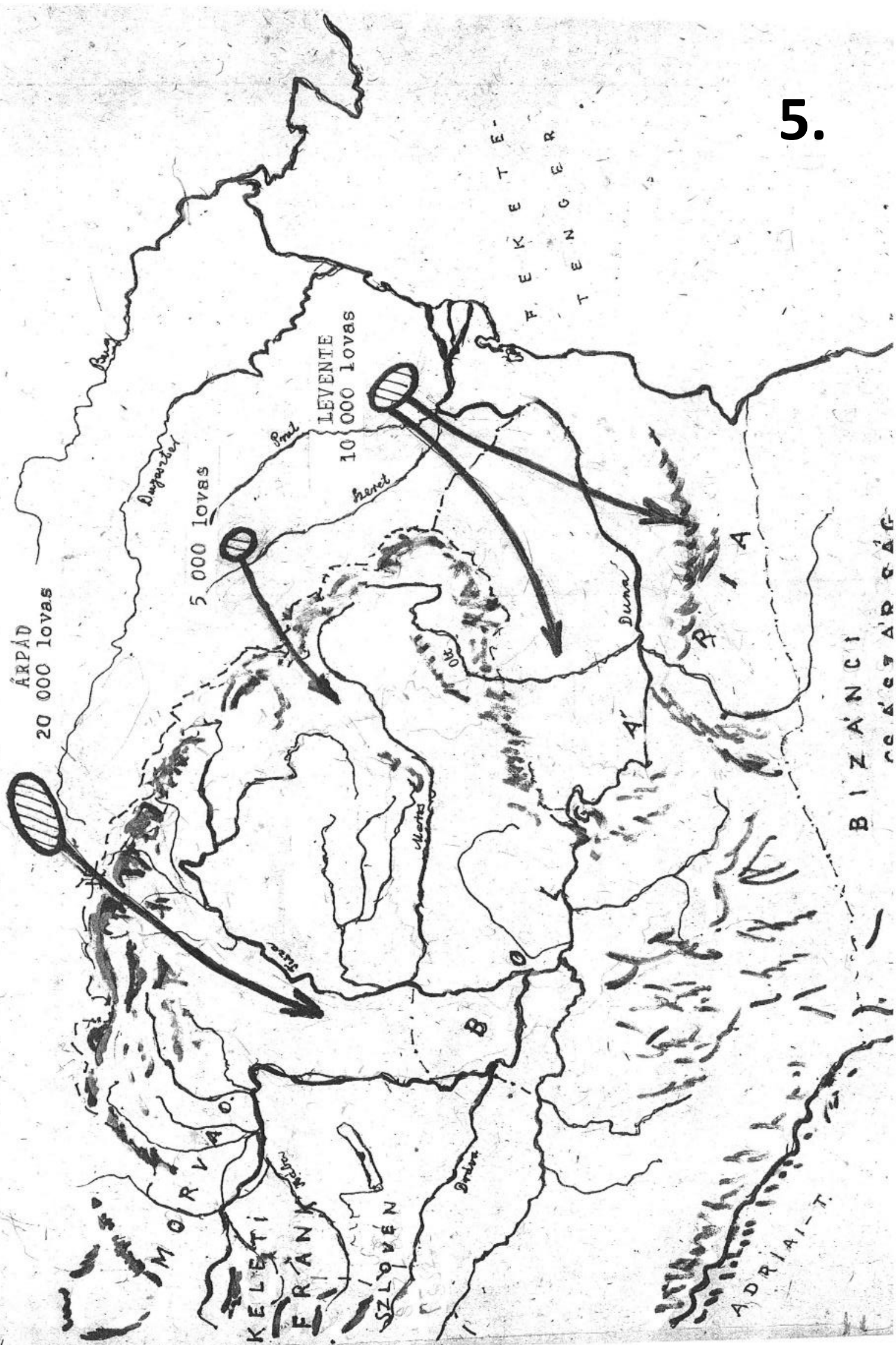
.. Honfoglalás kori fegyverek és lószerszámok:

1. a bécsi szablya,
2. szablya hüvelyben,
3. szablya markolata és pengéje,
4. fokos alabárd,
5. fokos bárd,
6. fokos balta,
7. pika,
8. viking lándzsacsúcs,
9. csikózabla,
10. oldalpálcás (pofarudas) zabla,
11. faragott csont oldalpálcás zabla,
- 12-14. a körte alakú kengyeltípus változatai.

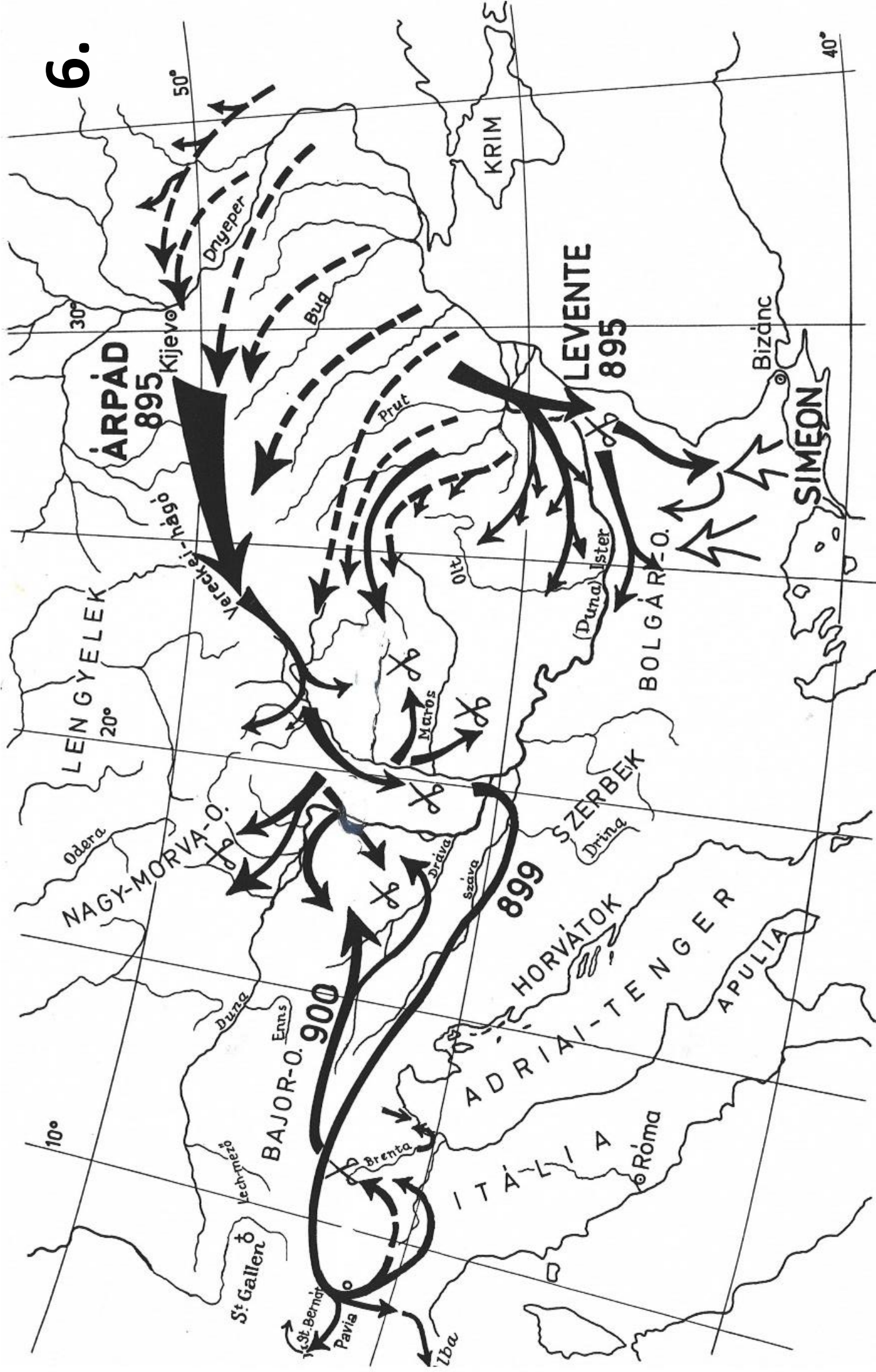

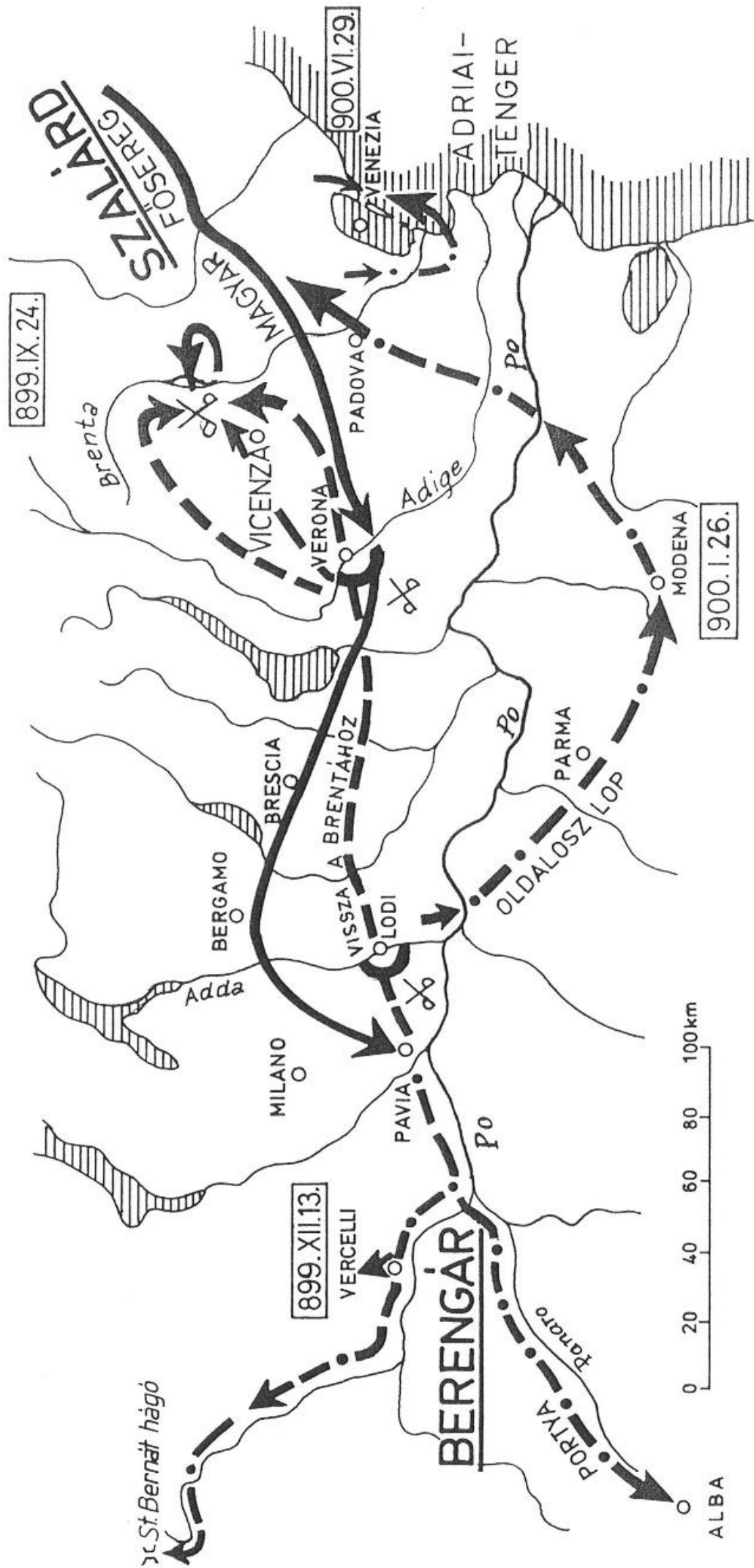
A soltszentimrei
honfoglalás kori nyereg
szerkezete
(helyredállítás)

5.

6.

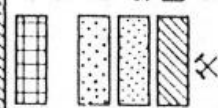

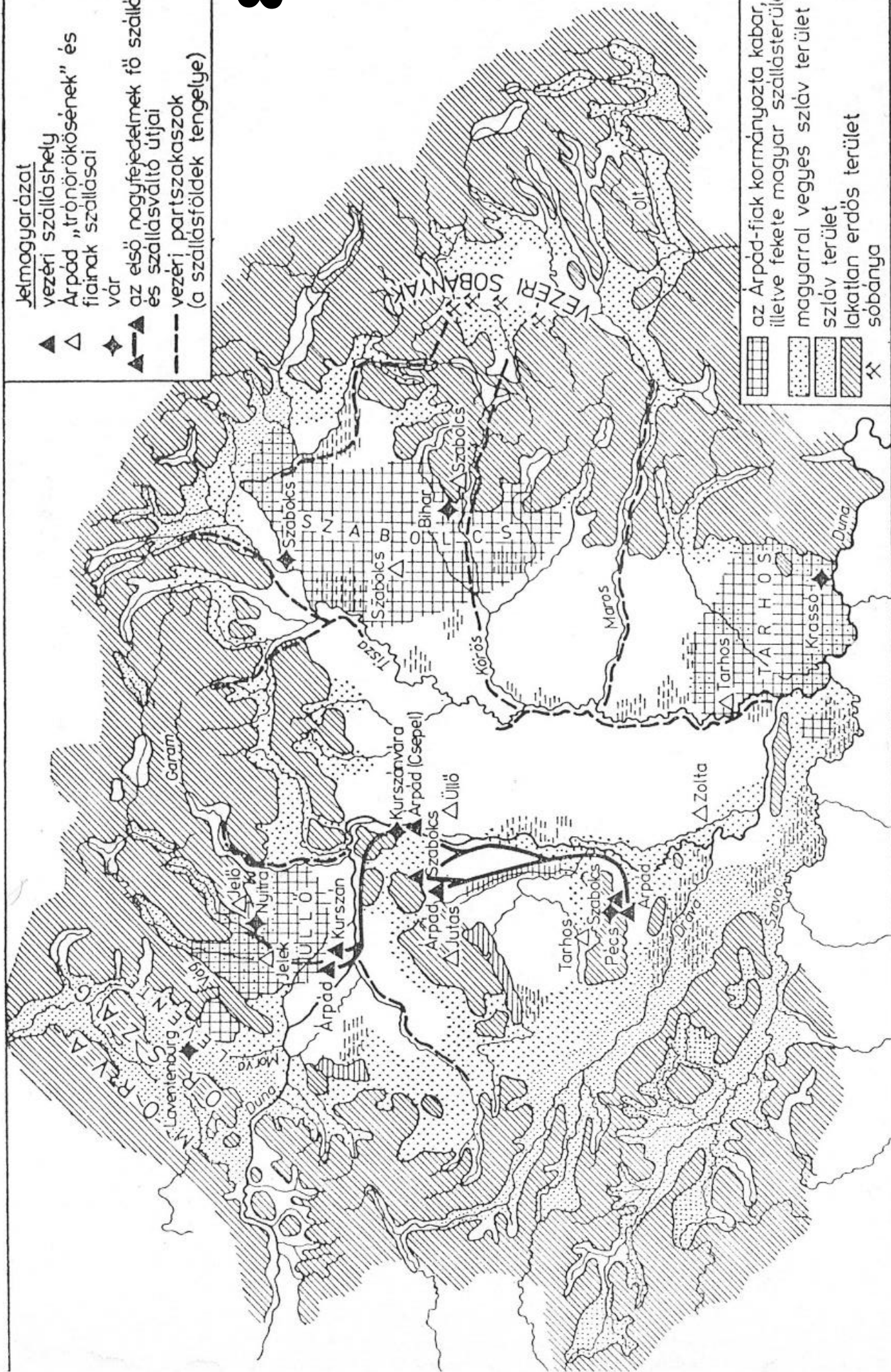
Jelmagyarázat

▲ vezéri szálláshely
 △ Árpád „trónörökösének” és fiainak szállásai
 ◆ vár
 ▲ az első nagyfejedelmek fő szállásai és szállásváltó útvái
 --- vezéri partszakaszok (a szállásföldrök tengelye)

■ az Árpád-fiak kormányozta kabar, illetve fekete magyar szállásterület
 ● magyarokkal vegyes szláv terület
 ▨ szláv terület
 ▩ lakatlan erdős terület
 ✕ sóbánya

A szerző életrajza

Nagy Kálmán 1909-ben, Nyíregyházán született. Iskoláit itt és Buda-pesten, a hűvösvölgyi főreálban, majd a Ludovika Akadémián végezte. Földmérői, ecetmesteri és korrektori tanfolyam után az ELTE-n levelezőn két és fél évig történeti szakon tanult. (1954-56.)

Az 1931. évi huszárhadnaggyá avatása után hivatásos tisztként szolgált Nyíregyházán, Pápán, Munkácson, Nagyváradon és Rimaszombatban. Részt vett 1939-ben Kárpátalja visszafoglalásában; mint százados, 1941-ben az 1. lovasdandár harcaiban a Dnyeperig, 1944-45-ben a Kárpátok előterében és védelmében, majd Gyula, Békés, Alpár, Lakitelek, Kecskemét Cegléd, a Kapós völgye, a Sió partja és a Balaton körüli harcokban.

1945. október 15-én amerikai fogságból hazatért. B-listára került. Nógrád megyében négy község földreformmérnöki munkáját végezte el. Anyagi haszonlesésből eredő politikai feljelentésre 9 hónap vizsgálati fogság után fölmentették. Újabb feljelentésből is felmentést nyert. Felhívás alapján a honvédség tagja lett. (1948)

A Honvédelmi Minisztériumban hadtörténeti és katonai irodalmi előadóként két katonai szakfolyóiratot alapított és szerkesztett. A Hadtörténeti Múzeum és Levéltár romjaiból való újjáteremtésében segédkezett, részt vett a Hadtörténeti Könyvtár felállításában .

Hadtörténeti kutató és irodalmi munkát végzett, publikált, főleg 1848/49-cel foglalkozott. Számos előadást tartott, a Petőfi-rádióban. 1956. október 1-től a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia hadtörténeti tanszék helyettes vezetője lett, a hadtörténeti tankönyv írásával, szerkesztésével foglalkozott.

1956. november 4-én Mindszenty József hercegprímást saját elhatározásából a Parlamentből, a szovjet harckocsik között áthaladva, az amerikai követségre menekítette. Emiatt 1959-ben végső fokon 8 évi börtönre ítélték. 1963. március 26-án, összesen 62 havi börtön után, amnesztiával szabadult.

1964-től 25 évig nyomdai korrektor a budapesti Zrínyi Nyomdában. Eközben 30 magyar és szlovák-magyar filmben volt hadtörténeti szakértő, két Vígszínház-i előadáson történeti tanácsadó. Közben itthon és Itáliában igyekezett történeti kutatómunkát végezni.

1989-90-ben politikailag rehabilitálták, kinevezték ezredessé.

1983-tól részt vett a sárvári Huszármúzeum megalapításában. 1994 óta az itt alakult Huszármúzeum Baráti Kör elnöke. A magyar huszárhagyományok ápolásaként kétévenként

huszártalálkozók rendezését vezeti, kapcsolatokat tart a többi huszárhagyomány-őrző egyesetekkel, támogatja az ifjúsági huszárbandériumok tagjait eszmeileg és gyakorlatilag.

A Zürichi Magyar Történeti Egyesület örökös dísztagjaként történeti előadásokat tart 1989 óta, saját kutatási eredményeiről, őstörténeti találkozókra, évente rendezett, egyhetes történeti iskolákra. Húsz helyen tartott történeti előadásokat, közte 12 határon túli magyar városban, községben, egyet Zürichben.

Hadtörténeti irodalmi és kutatómunkája során a huszárok történetével, a honfoglalás és kora hadtörténetével foglalkozik, főleg a lovas szempontokat figyelembe véve. 1990-ben megjelent társszerzőségével „A magyar huszárok a II. világháborúban” című műve, a témában elsőként. Nagyobb munkája áll befejezés előtt, egy kettős életrajz az 1848-49-es Vetter Antal és az 1941-44-es tábornok vitéz Vattay (Vetter) Antal példás életéről és munkásságáról.

Budakeszin él, részt vesz a község szellemi életében, társadalmi, hagyományőrző egyesületeiben, a Széchenyi Kör és a Kárpátalja Baráti Körben aktív munkát végez. 1998. március 15-én elnyerte a „Budakesziért” kitüntető emléklakettet, munkája elismeréseként, a budakeszi önkormányzattól.

A szerző publikációi

- Kossuth tevékenysége az ország erőinek egyesítése és a honvédelem szolgálatába állítása érdekében. Magyar Történeti Társulat. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évforduló-ján. Szerk.: I. Tóth Zoltán, Akadémiai Kiadó. Budapest, 1952.1. kötet, 289-313. o.
- Kossuth tevékenysége a hadsereg fegyverzettel és hadianyaggal való ellátásért. (Előző) Kossuth Lajos Emlékkönyv, 364-379. o. Damjanich, a forradalmi hadvezér, Hadtörténeti Közlemények, Új 1. évf., 1954. 3-4. sz. 206. o.
- Damjanich János. Útmutató a TT előadói részére.
- Társadalmi és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, 1955. 1-17. o.
- Hadegészségügyi újítások 1848/49-ben. Élvilág, a TIT biológiai és egészségügyi szakosztályának a közlönye, 1966. IX. évf. 5. sz. 40-43. o.
- Adonyi-Naredy Ferenc-Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban, Magyar csapatlovasság a II. világháborúban. Huszár Történeti Tanulmányok. I. Huszármúzeum Baráti Kör. Sárvár, 1990. 73-145. o.
- Mindszenty József bíboros hercegprímás útja a Parlamentből az Amerikai Követségre. Szerk.: Kipke Tamás, Új Ember Évkönyv 1992. Budapest, 1992. 105-106. o.
- A bíboros megmentője. Mindszenty születésének 100. évforduló-ján. Budakeszi Híradó, 1992. III. 12-14. o.
- Magyar huszárok. In: Szent György, a lovasság védőszentje. (Tóth E.) Szerk.: Virág Miklós. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ kiad. Budapest, 1992. 37-64. o.
- A magyarok hadművészete a fejedelmek korában. Kapu, a világ magyarságának a folyóirata, Budapest, 1993. VI. évf, 6-7. sz. 68-71. o.
- A magyar könnyűlovasság kialakulása és szerepe a történelem-ben. A Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. 1933. Szerk.: Csihák György. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadása Zürich-Budapest, 1994. 143-150. o.
- Egy huszárszázad harcai a Balatonnál, 1944-1945. Előző kiad-ványban, 1994. 151-161. o.
- A magyar könnyűlovasság kialakulása és őstörténetírásunk ezzel kapcsolatos kérdései. A kilencedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai, 1994. Szerk.: Csihák György. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Budapest-Zürich, 1995. 93-96. o.

- 175 éve született Damjanich János. Magyar Nemzet, 1979. december 8.
- Magyar hadműveletek Észak-Itáliában (899-900.) Magyar Múlt. Hungárián Pást. Journal of the Hungárián Historical Society, Sydney, Australia, 1986. VIII. évf. 1-2. sz. 94-98. o.
- II. Rákóczi Ferenc szellemi öröksége. The Rákóczi Foundation, Toronto, Ontario, Kanada, International Library Competition, Nemzeti irodalmi pályázat, 1000 dollár díjjal jutalmazva, 1986. IV., 101 p.
- Hős huszárok a hazáért. Ugody Lajos hadnagy haditette. (Hősi halottak névsorával), Magyar Fórum, 1992. december 17. o.
- A 895. évi honfoglalás katonai kérdései. A Tizedik (Tapolcai) Magyar Őstörténeti Találkozó és a IV. Magyar Történeti Iskolai Előadásai és Iratai, 1995. Szerk.: Csihák György. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület. Budapest-Zürich, 1995.152-156. o.
- Huszárok a Sió partján. Részlet a huszárok utolsó harcaiból. Szerk.: Bertalan Béla. Tabi Kilátó, 1998-1999. Tab, 1998. 192- 193. o.
- Vitéz Bély Alajos altábornagy emlékezetére. A kárpátaljai 1939. évi harcokról. Nemzeti Újság, 1995.1. évf. 12. sz, 8-9. o.

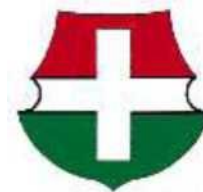
ACTA HISTORICA HUNGARICA TURICIENSIA

Publikationen des Ungarisch Historischen

Vereins Zürich

A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület

kiadványai

Jahrgang Évfolyam	Nr. Szám	Titel A kiadvány megnevezése	Nr. Sor- szám*
XV.	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XV. évfolyam 4. szám. Csihák György: Dunhuang barlangképei és a Sászi agyagkatonák néma üzenete a magyar műveltség gyökereiről. Budapest-Zürich, 2000. ISBN 9638568488 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06300/06368/06368.pdf	29
XVI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 1. szám. Magyar haditechnika és magyar hadjáratok a kora középkorban. A második világháború és történelmi következményei Magyarország szempontjából (1939-1949). (Szentendre 2001) Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86100 6 9 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06700/06790/06790.pdf	35
XVI.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVI. évfolyam 2. szám. Barabási László: Nemes Székely Nemzet - Csillagösvényen. Csiksomlyó-Budapest, 2001. ISBN 963 86100 4 2	32
XVII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 1. szám. Csihák György: Magyar nempolitikai írások. Budapest-Zürich, 2002. ISBN 963 86 100 0 X és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05917/05917.pdf	33
XVII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 2. szám. Kiadványaink tartalomjegyzéke - Vereinspublikationen mit Inhaltsübersicht. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610077	34
XVII.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVII. évfolyam 3. szám. Achtzehn Jahre UHVZ - A ZMTE tizenennyolc éve 1985-2002. Zürich-Budapest, 2002. ISBN 9638610093	36
XVIII.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 1. szám. Magyar Történelem. Tízezer év - ezer oldalról. Oktatási segédkönyv a magyar történelem tanításához. (636 oldal) Budapest-Zürich, 2003. ISBN 963 86100 1 8 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05939/05939.pdf	37
XVIII.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XVIII. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenhetedik Magyar Őstörténeti Találkozó és Tizenegyedik Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai. (Budapest 2003) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 06 2 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05943/05943.pdf	43
XIX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 1. szám. A magyar huszárság története. A lovasműveltség sajátosságai. Az első magyar huszártörténeti konferencia keretében. (Nyíregyháza, 2004) Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 07 0 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06824/06824.pdf	45
XIX.	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 2. szám. Zwanzig Jahre UHVZ - A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 20 éve 1985-2004. Zürich-Budapest, 2004. ISBN 963 9349 05 http://mek.oszk.hu/06000/06008/06008.pdf	44
XIX.	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XIX. évfolyam 3. szám. Csihák György: Forog a történelem kereke... Budapest-Zürich, 2004. ISBN 963 9349 04 6 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/05900/05916/05916.pdf	40
XX.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XX. évfolyam 1. szám. Csámpai Ottó: Nemzet és társadalom. Bevezetés az etnopszichológiába. Második, bővített kiadás. Közösen a Heraldika Kiadóval. Budapest-Zürich, 2005. ISBN 963 9204 38 2	48
XXI.	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXI. évfolyam 1. szám. Kiadványaink tartalma. Budapest - Zürich, 2006. ISBN 9639204 37 4 és ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06000/06007/06007.pdf	52
XXII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXII. évfolyam 1. szám. Őstörténetünk és a genetika. 1456 - Nándorfehérvár - 1606 Zsitvatorok - 1956 Budapest. (Mártély 2006) (372 oldal). Budapest-Zürich 2007. http://mek.oszk.hu/09100/09137/09137.pdf	53
XXIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Huszadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai. (Hódmezővásárhely 2007) (159 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06849/06849.pdf	54
XXIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúráközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/A. (137 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538	55

		http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00001/pdf/00001.pdf	
XXIII	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 3. szám. Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2007) (67 oldal). Budapest-Zürich, 2008. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/06800/06850/06850.pdf	56
XXIII	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIII. évfolyam 4. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2008/B. (176 oldal) Budapest 2008. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00010/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2008_4.pdf	57
XXIV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 1. szám. Hunyadi Mátyás és a magyar újjászületés. Tudományos emlékülés. (Esztergom 2008) (115 oldal). Budapest-Zürich 2009. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09125/09125.pdf	58
XXIV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIV. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2009/A. (145 oldal) Budapest 2009. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00002/pdf/acta_hist_01445_2009_2.pdf	59
XXV	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. Évfolyam 1. szám. 25 év, 1985-2009. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Őszinte Története (239 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09126/09126.pdf	60
XXV	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 2. szám. Csihák György: „Cum Deo pro Patria et Libertate” ¹¹ . „Horthy fasizmus” ¹¹ - „Antall demokrácia.” ¹¹ Történelmi előzmény és párhuzam. (142 oldal). Budapest-Zürich 2010. ISSN 2297-7538 http://mek.oszk.hu/09100/09110/09110.pdf	61
XXV	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXV. évfolyam 3. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2010/A. (130 oldal). Budapest 2010. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00003/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00003/pdf/EPA01445_2010A.pdf	62
XXVI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2011/A. Az 1920. június 4-től 1944. december 21-ig tartó időszak magyarországi eseményeinek elemzése, különös tekintettel az október körüli eseményekre. (231 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00006/pdf/ és http://mek.oszk.hu/09400/09484/09484.pdf	63
XXVI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/A. Zentai KJF-ZMTE Történelemtanár-Továbbképzés Vizsgaelőadásai. (230 oldal). Budapest-Zürich 2011. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00004/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2011.pdf	64
XXVII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2012/B. (229 oldal) Budapest-Zürich 2012. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00005/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012.pdf	65
XXVIII	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/A. A Zürichi Magyar történelmi Egyesület „Az altöttingi országgyűlés történelmi vizsgálata” című zártkörű tudományos tanácskozásán elhangzott előadások írott változata. (176 oldal) Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00007/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2012_2.pdf	66
XXVIII	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVIII. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2013/B. Budapest-Zürich 2013. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1.pdf	67
XXIX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 1. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. Budapest-Zürich 2014. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00009/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_1.pdf	68
XXIX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXIX. évfolyam 2. szám. Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2014/A. „Tízezer hontalan magyar Szent István-napi zárandoklata 1947. augusztus 20-án” címmel a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Pilisszántaért Egyesület közös rendezésében 2014. augusztus 20-án Pilisszántón a Boldogasszony Sziklakápolnában és a Páduai Szent Antal Templomban tartott ünnepi megemlékezés és tudományos ülésszak beszédei és előadásai. Budapest-Zürich, 2014. ISSN 2297-7538	69

		http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00011/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2014_2.pdf	
XXX	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 1. szám. Pannon KultúrákÖzösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/A. A Hazáért! A Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület centenáriumi rendezvénye Budapest, 2014. november 28. előadásai. Budapest-Zürich, 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00012/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_1.pdf	70
XXX	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 2. szám. Pannon KultúrákÖzösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/B. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00013/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_2.pdf	71
XXX	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Pannon KultúrákÖzösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2015/C. A Hazáért! A Nemzeti Köszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kara, valamint a Zürichi Magyar Történelmi egyesület második emlékkonferenciája az első világháborúról. Budapest, 2015. április 24. Ludovica tér 2. NKE Kápolna. Budapest-Zürich 2015. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00014/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2015_3.pdf	72
XXX	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXX. évfolyam 4. szám. Géza A. Kósa: Calvinist Hungarians in Australia. The first 60 years of Hungarian speaking congregations 1950-2010. Academia Press Co. and the Hungarian Historical Society of Zurich. Melbourne, 2015. 214 pages. National Library of Australia Cataloguing-in-Publication ISBN 9780957770744 (paperback)	73
XXXI	1	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 1. szám. Pannon KultúrákÖzösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2016/A. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00015/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_1.pdf	74
XXXI	2	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 2. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 30 éve. 30 Jahre Ungarisch Historischer Verein Zürich. 1985-2015. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00016/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_2.pdf	75
XXXI	3	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. Z. Tóth Csaba: Magyar őstörténeti tanulmányok 2014- 2016. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00017/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00017/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_3.pdf	76
XXXI	4	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 3. szám. A Kodolányi János Főiskola és a Zürichi Magyar történelmi egyesület „A magyar történelem tanításának tartalmi és módszertani megújítása” című 120 órás komáromi történelemtanár tovább és felnőttképzése vizsgaelőadásai. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00018/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00018/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_4.pdf	77
XXXI	5	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 5. szám. Alapvetés. Tanulmányok a magyar eredetről és következményeiről. Oktatási segédkönyv II. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00019/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2016_5.pdf	78
XX XI	6- 18	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXI. évfolyam 6-21. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) I-XIH. 1985-1998. Budapest-Zürich 2016. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00020/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00020/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_01_1985_1986.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00021/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00021/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_02_1986_1987.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00022/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00022/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_03_1987_1988.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00023/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00023/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_04_1988_1989.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00024/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00024/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_05_1989_1990.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00025/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00025/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_06_1990_1991.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00026/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00026/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_07_1991_1992.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00027/pdf/ http://epa.oszk.hu/01400/01445/00027/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkönyv_08_1992-1993.pdf	79- 91

		http://epa.oszk.hu/01400/01445/00028/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_09_1993_1994.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00029/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_10_1994_1995.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00030/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_11_1995_1996.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00031/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_12_1996_1997.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00032/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_13_1997_1998.pdf	
XXXII	1- 10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXII. évfolyam 1-17. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XTV-XXX 1998-2007. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00033/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_14_1998_1999.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00034/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_15_1999_2000.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00035/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_16_2000_2001.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00036/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_17_2001_2002.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00037/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_18_2002_2003.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00038/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_19_2003_2004.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00039/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_20_2004_2005.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00040/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_21_2005_2006.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00041/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_22_2006_2007.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00042/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_23_2007_2008.pdf	92-101
XXXIII	1-8	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII évfolyam 1-9. szám. ZMTE Emlékkönyv (UHVZ Erinnerungsbuch) XIV-XXX 2008-2016. Budapest-Zürich 2017. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00043/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_24_2008_2009.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00044/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_25_2009_2010.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00045/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_26_2010_2011.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00046/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_27_2011_2012.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00047/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_28_2012_2013.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00048/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_29_2013_2014.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00049/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonyv_30_2014_2015.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00050/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_31_2015_2016.pdf http://epa.oszk.hu/01400/01445/00051/pdf/EPA01445_acta_hung_ZMTE_emlekkonv_32_2016_2017.pdf	102-110
XXXIII	10	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 10. szám. Pannon Kultúrákötősség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2018/A. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00052/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_10.pdf	111
XXXIII	11	Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam 11. szám. Pannon Kultúrákötősség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2017/B. ISSN 2297-7538 http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/ és http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11.pdf	112

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánlás	3.
Előszó	7.

I.

A MAGYAR KÖNNYŰLOVASSÁG KIALAKULÁSA A HONFOGLALÁS ELŐTT

A magyarság a közel korabeli írott forrásokban.....	12.
A magyarság helyzete a 9. század Kelet-Európájában	13.
Az embertan adatai	16.
A magyarság a számok tükrében.....	17.
A törzsszövetségi haderő emberanyaga.....	23.
A magyarság lovaskultúrája.....	27.
Felszerelés, fegyverzet, nyersanyag és előállítás	40.
A törzsszövetség hadszervezete	52.
A magyar könnyűlovasság kialakulásának rövid elvi összefoglalása.....	63.
Jegyzetek	65.
Mellékletek az II. részhez.....	73.

II.

A HONFOGLALÁS HADTÖRTÉNETE / 895 - 900./

Bevezető gondolatok.....	77.
A honfoglalás előzményei.....	78.
Bevezető harcok. Hadászati felderítések	85.
Helyzet a főtámadás előtt	89.
A honfoglalás legfontosabb hadműveletei.....	91.
A honfoglalással kapcsolatos történetírásunk hadtörténész bírálata.....	95.
Az itáliai hadjárat	100.
A honfoglalás jelentősége	105.
A honfoglalást követő események	109.
A honfoglalásról röviden	111.
Jegyzetek	113.
Mellékletek a II. részhez	119.
A szerző életrajza.....	128.
A szerző publikációi	130.
Acta Historica Hungarica Turiciensia	
A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványai	132.